

Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների
հասարակական կազմակերպություն

ՋԵԿՈՒ33

ՀՀ վարչական արդարադատության որոշ
հիմնախնդիրների վերաբերյալ
(Օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի
ուսումնասիրության արդյունքներ)

Ծանոթագրություն: Սույն զեկույցը հիմնված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի վրա մինչև 2010 թվականի սեպտեմբերի 1-ը գործող խմբագրությամբ: Հետևությունները հիմնված են դիտարկման ժամանակահատվածում արձանագրված խնդիրների վրա:

Երևան
«Ասողիկ» հրատարակչություն
2011

ՀՏԴ 342 (479.25)

ԳՄԴ 67.99 (2Հ) 1

Զ 522

Հեղինակային խումբ՝ Սիրանուշ Սահակյան, Արման Զրվանոյան, Մարիամ Ղուլյան

SUMMARY OF THE REPORT

(RESULTS OF THE ADMINISTRATIVE COURT MONITORING)

Վարչական դատարանի մոնիտորինգի ծրագիրն իրականացվել է "Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների" հասարակական կազմակերպության կողմից: Ծրագիրը և գրքի հրատարակումը ֆինանսավորվել է Բաց հասարակության հիմնադրամներ–Հայաստանի կողմից տրամադրված դրամաշնորհի միջոցներով:

Զ 522 ԶԵԿՈՒՅՑ ՀՀ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ (Օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրության արդյունքներ).-Եր.: Ասողիկ, 2011.144 էջ:

ՀՏԴ 342 (479.25)

ISBN 978-9939-50-159-8

ԳՄԴ 67.99 (2Հ) 1

© "Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների" հասարակական կազմակերպություն, 2011 թ.

© Հեղինակային խումբ, 2011 թ.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. Հապավումների ցանկ.....	6
2. Ներածություն.....	7
3. Մոնիտորինգի ծրագրի մեթոդաբանությունը և ընթացքը.....	8
4. ԳԼՈՒԽ 1. Վարչական արդարադատության մատչելիությունը Հայաստանում.....	14
1. «Վարչական մարմին» եզրույթի իրավական սահմանումը Վարչական դատավարության օրենսգրքի և «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» օրենքի 3-րդ հոդվածներում:.....	14
2. Վարչական դատարանի իրավագործությունը հանրային լիազորություններ իրականացնող մասնավոր անձանց «վարչարարության» նկատմամբ.....	17
3. ՎԴՕ-ի 8-րդ հոդվածով սահմանված առարկայական ընդդատությունը.....	21
ա. հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի բնորոշումը և ՎԴ-ին ընդդատյա գործերի շրջանակը.....	21
բ. դիտարկման արդյունքում արձանագրված պրակտիկայում առկա խնդիրները՝ կապված հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի բնորոշման հետ:.....	23
5. ԳԼՈՒԽ 2. Հայցադիմումների տեսակներն ըստ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի, օրենսդրական բացերը և իրավակիրառ պրակտիկայում առկա խնդիրները՝ արդարադատության մատչելիության տեսանկյունից.....	32
6. ԳԼՈՒԽ 3. Ապացույցները վարչական դատավարությունում.....	38
ա. կողմի ցուցմունքը որպես ապացույցի տեսակ. օրենսդրական բացը և գործող պրակտիկան.....	38
բ. ապացուցման բեռի բաշխումը, առանձնահատկությունները վարչական դատավարությունում և գործող պրակտիկան.....	40
գ. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի պրակտիկ կիրառությունը և վարչական ակտի իրավաչափությանը վստահելու իրավունքի պաշտպանությունը ՀՀ վարչական արդարադատությունում:.....	47
7. ԳԼՈՒԽ 4. Անվճար իրավաբանական օգնությունը վարչական գործերով.....	57
8. ԳԼՈՒԽ 5. Վարչական գործի բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքը ՀՀ վարչական դատավարությունում.....	59
ա. Հրապարակային քննության իրավունքը ՎԴ-ում.....	59

բ. Գրավոր դատաքննության ընթացակարգերը ՎԴ-ում.....	59
գ. Եվրոպական Կոնվենցիայի պահանջները և ՄԻԵԴ դիրքորոշումը.....	60
դ. Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործեր.....	61
ե. ՎԴ-ի որոշման պատճառաբանվածությունը և դրա բողոքարկումը.....	62
զ. Վարչական գործերի քննության հրապարակայնության այլ խնդիրները.....	63
9. ԳԼՈՒԽ 6. Վարչական դատարանի դատական ակտերի հարկադիր կատարումը.....	68
ա. Վարչական դատարանի վճիռների կատարման հետ կապված հիմնախնդիրներ`.....	68
1. գումարների բռնագանձման վճիռների կապակցությամբ.....	68
2. գործողություն կատարելուն և վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու վճիռների կապակցությամբ.....	70
բ. Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության բարեփոխման անհրաժեշտությունը.....	71
1. Ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրներ.....	75
2. Հարկադիր կատարման անկախ մարմին.....	76
3. Վարչական դատարանի դատական ակտերի հարկադիր կատարումը Վարչական դատարանի կողմից.....	76
4. Հարկադիր կատարողի մասնագիտության ազատականացումը.....	77
10. ԳԼՈՒԽ 7. Դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի վարույթը և պրակտիկայում առկա խնդիրները.....	79
11. ԳԼՈՒԽ 8. Ինքնաբացարկի մասին որոշումների բողոքարկման պրակտիկան.....	85
12. ԳԼՈՒԽ 9. Հայցի ապահովման դեպքում հնարավոր վնասների ապահովման հարցը և ձևավորված պրակտիկան.....	87
13. ԳԼՈՒԽ 10. ՀՀ ՎԴՕ-ի 83-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկան (հայցադիմումին պատասխան ներկայացնելը).....	89
14. ԳԼՈՒԽ 11. Վարչական դատավարությունում գործի վարույթի կասեցումը.....	91
15. ԳԼՈՒԽ 12. Իրավունքների կոլեկտիվ պաշտպանության մեխանիզմների արդյունավետությունը ՀՀ վարչական արդարադատության բնագավառում.....	93

16. ԳԼՈՒԽ 13. Վարչական դատարանի կողմից գործերի քննության արդյունավետությունը.....	99
17. ԳԼՈՒԽ 14. Նորմատիվ ակտերի վիճարկման վարույթը.....	105
18. ԳԼՈՒԽ 15. Պատասխանատվությունը վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի համար.....	107
19. ԳԼՈՒԽ 16. Վարույթը վճռաբեկ դատարանում.....	110
ա. Վճռաբեկ դատարանը որպես վարչական արդարադատություն իրականացնող երկրորդ ատյան.....	110
բ. Վճռաբեկ դատարանի կողմից բողոքը վերադարձնելու պրակտիկայի ուսումնասիրություն.....	110
20. ԿՈՆՍՈՒԻԴԱՑՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.....	117
21. SUMMARY OF THE REPORT.....	123

Հապավումների ցանկ

ՎԴ – Վարչական դատարան
ՍԴ – Սահմանադրական դատարան
ՎԴՕ – Վարչական դատավարության օրենսգիրք
ՎՀՎՎ – «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին»
օրենք
ՍԴՈ – Սահմանադրական դատարանի որոշում
ՄԻԵԴ – Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
ՄԻԵԿ – Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻՀ – Միջազգային իրավունքի հանձնաժողով
ՔՔԻՄԴ – Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների միջազգային
դաշնագիր
ՄԱԿ – Միավորված ազգերի կազմակերպություն
ԳԱ – Գլխավոր ասամբլեա
ՀՀ ԿԱՊԵԿ- Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն առընթեր
պետական եկամուտների կոմիտե
ՀՀ ԿԱԱԳԿՊԿ – Հայաստանի Հանրապետության կառավարությանն
առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտե
ԱՆ ԴԱՀԿ – Արդարադատության նախարարության դատական ակտերի
հարկադիր կատարման ծառայություն

Ներածություն

2005 թվականի նոյեմբերի 27-ի սահմանադրական փոփոխություններով Հայաստանում սկիզբ դրվեց դատաիրավական բարեփոխումների երկրորդ փուլին, որի հիմնաքարերից էր ՀՀ ՎԴ-ի ստեղծումը և ՎԴՕ-ի մշակումը: Վարչական դատարանի ստեղծումը նախ և առաջ միտված էր պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց որոշումները, գործողություններն ու անգործությունը բողոքարկելու իրավունքի պրակտիկ իրագործմանը և դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման ապահովմանը:

Ղատական մարմինների կողմից գործադիր իշխանության մարմինների նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը բխում է ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի 1-ին մասից, որի նպատակն է ապահովել մարդու իրավունքների արդյունավետ պաշտպանությունը հատկապես ընդդեմ հանրային իշխանության մարմիններին:

2009 թվականի հուլիս ամսից Բաց Հասարակության Ինստիտուտի օժանդակության հիմնադրամի հայկական մասնաճյուղի ֆինանսավորմամբ «Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների» հասարակական կազմակերպության կողմից սկսվեց նորաստեղծ ՎԴ-ի մոնիտորինգի իրականացումը:

Ծրագրի իրականացումը հետապնդել է հետևյալ նպատակները.

ա) դիտարկված գործերի՝ արդար դատաքննության ներպետական և միջազգային չափանիշներին համապատասխանության վերաբերյալ համակարգված կերպով տեղեկություններ հավաքելը, բ) դիտարկման արդյունքների հիման վրա նորաստեղծ ՎԴ-ի իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը, գ) վարչական օրենսդրության ուսումնասիրությունը և վարչական արդարադատության համակարգում առկա հնարավոր օրենսդրական բացթողումների հայտնաբերումը, և դ) վարչական արդարադատության իրականացման բարելավմանն ուղղված առաջարկությունների ներկայացումը:

Թեև մոնիտորինգի ընթացքում արձանագրվել են մի շարք խնդիրներ և բացթողումներ, այնուամենայնիվ պետք է ընդգծել, որ ՎԴ-ի կողմից գործի քննության ընթացքի դիտարկումը և ՎԴ-ի դատական ակտերի հիմնավորվածությունը և պատճառաբանվածությունը ցույց են տալիս, որ այս դատարանում ապահովվում է արդարադատության իրականացման նոր որակ: Վարչական դատարանի դատավորների բարձր պատրաստվածությունը և խորը մասնագիտացվածությունը ապահովում են գործերի առավել արդյունավետ և որակյալ քննություն՝ էականորեն նպաստելով ՀՀ-ում արդարադատության համակարգի կայացմանը և դատարանների նկատմամբ հասարակության վստահության մեծացմանը: Այս տեսանկյունից, գերմանական GIZ կազմակերպության կողմից իրականացված ծրագիրը կարելի է համարել Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված դրամաշնորհային ծրագրերից ամենահաջողվածը:

Մոնիտորինգի ծրագրի մեթոդաբանությունը և ընթացքը

Ուսումնասիրության կարևորագույն տարրը դիտարկման իրականացումն էր, քանի որ այն դատական համակարգի վրա ներազդելու այնպիսի գործիք է, որը թույլ է տալիս արդյունավետորեն գնահատելու դատական պրակտիկայի ներկա վիճակի համապատասխանությունը միջազգային և ներպետական արդար դատաքննության չափանիշներին: Այն նաև յուրատեսակ հստակեցնող մեխանիզմ է, որը թույլ է տալիս գնահատական տալ արդարադատության համակարգի գործունեությանը՝ հստակեցնելով բարեփոխումների կարիք ունեցող գործունեության ոլորտները, ուրվագծելով բարեփոխումների հիմնական ուղղությունները: Մյուս կողմից, դատական մոնիթորինգն ավելի է մեծացնում դատական գործունեության թափանցիկությունը, որն էլ հանգեցնում է հրապարակային դատավարության իրավունքի իրականացմանը:

Մոնիտորինգի ծրագիրն իրականացվել է 18 ամիս տևողությամբ: Այն բաղկացել է երեք հիմնական փուլերից՝

1. նախապատրաստական փուլ, որի ընթացքում ուսումնասիրվել է օրենսդրությունը, մշակվել են հարցաշարերը, կատարվել է դիտորդների ընտրությունն ու ուսուցումը, ինչպես նաև իրականացվել են այլ կազմակերպչական նախապատրաստական աշխատանքներ:

2. դիտարկման փուլ, որի ընթացքում դիտորդներն անմիջականորեն իրականացրել են դիտարկումները:

3. մոնիտորինգի արդյունքների ամփոփման և հրապարակման փուլ, որի ընթացքում իրականացվել է հավաքված տվյալների ուսումնասիրություն, վերլուծում, ամփոփում և հաշվետվության պատրաստում:

Ծրագրի ղեկավարը ստեղծել է անհրաժեշտ ենթակառուցվածքները և ներգրավել Ծրագրի հիմնական անձնակազմի անդամներին: Դիտարկումներն իրականացվել են Ծրագրի դիտորդների կողմից՝ Ծրագրի համակարգողի վերահսկողությամբ, որի հիմնական պարտականությունները ներառել են դիտորդների ամենօրյա աշխատանքների նկատմամբ վերահսկողության իրականացումը և տեղեկությունների հավաքագրումը: Բոլոր դիտորդները վերապատրաստում են անցել Ծրագրի շրջանակների և մեթոդաբանության, ինչպես նաև Հայաստանի վարչական օրենսդրության վերաբերյալ: Դիտարկումների իրականացման ողջ ժամանակահատվածում Ծրագրում աշխատել են 17 դիտորդներ: Դիտորդները ներգրավվել են բաց մրցույթի հիման վրա: Վերջիններիս ներկայացվել են մի շարք պահանջներ, այդ թվում՝ բարձրագույն կրթության առկայություն (իրավագիտություն, ինչպես նաև հարակից մասնագիտություններ), ինստիտուցիոնալ և անձնական անկախություն, օբյեկտիվություն, կարգապահություն: Ընտրված դիտորդները ստանձնել են դիտորդի վարքագծի, էթիկայի կանոններին ենթարկվելու պարտականություն: Ընտրված դիտորդների համար կազմակերպվել են վերապատրաստման ծրագրեր՝ վարչական օրենսդրության, միջազգային ստանդարտների, մոնիթորինգի մեթոդաբանության, հարցաթերթիկների լրացման, վարքագծի կանոնների վերաբերյալ:

Ջեկույցը պատրաստվել է իրավական փորձագետների կողմից, ովքեր ունեն մասնագիտացում և փորձառություն վարչական իրավունքի բնագավառում: Ջեկույցի պատրաստման համար առաջնային աղբյուր են հանդի-

սացել դատական գործերի վերաբերյալ դիտորդների կողմից ներկայացված զեկույցները: Ձեկույցում վկայակոչված բոլոր դատական գործերն իրական են, սակայն ապահովվել է գործն անհատականացնող տվյալների անանունությունը: Ծրագրի համակարգողի կողմից յուրաքանչյուր օր կազմվել է ՎԴ-ի¹ կողմից քննվող գործերի ցուցակը, որից ընտրվել են դիտարկման ենթակա գործեր՝ նախապես մշակված չափանիշների հիման վրա: Դատական նիստերի վերաբերյալ իրազեկվել են դիտորդները: Յուրաքանչյուր դատական գործի համար ընտրվել է մեկական դիտորդ: Գործերը դիտարկվել են մինչև վճռի հրապարակումը: Ուսումնասիրության ընթացքում տեղեկատվություն է ձեռք բերվել նաև երկրորդական աղբյուրներից, ինչպիսիք են, օրինակ, հարցազրույցները, գործի մասնակիցներից ստացված փաստաթղթերը, դատարանից վերցված վճիռների պատճենները և այլն: Հարցաթերթիկներ են մշակվել դատավորների, պետական մարմինների ներկայացուցիչների, ինչպես նաև ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց ներկայացուցիչների համար: Անցկացված 30 հարցումների արդյունքում ձեռք բերված տվյալները ևս օգտագործվել են զեկույցի պատրաստման նպատակով: Այս առումով, դիտարկումները ներառել են բավականին ընդգրկուն ոլորտներ՝ չսահմանափակվելով միայն դատական քննության փուլով: Արդյունքները տվյալներ են պարունակում նաև դատարանի մատչելիության իրավունքի ապահովման, դատական ակտերի կատարման հարցերի վերաբերյալ, ինչպես նաև վճռաբեկ դատարանի կողմից վարչական գործերի քննության վերաբերյալ:

« ԿԱԱԳԿՊԿ մասնակցությամբ քննվել է 45 գործ: Բոլոր գործերով ԿԱԱԳԿՊԿ հանդես է եկել որպես պատասխանող: 26 գործերով կայացվել են վճիռներ:

Ընդհանուր տեղեկություններ դիտարկված գործերի վերաբերյալ

2009 թվականի սեպտեմբերի 1-ից մինչև 2010 թվականի սեպտեմբերի 30-ն ընկած ժամանակահատվածում Երևան քաղաքում գտնվող ՎԴ-ում դիտարկվել են 353 դատական գործեր, որոնց քննությունն իրականացվել է 807 դատական նիստերի ընթացքում: Դիտարկված գործերից 2-ը քննվել են արագացված կարգով: 86 գործով ներգրավված է եղել երրորդ անձ: 20 գործով հայցվորը լրիվ կամ մասնակի հրաժարվել է իր պահանջներից, իսկ 10 գործով պատասխանողը լրիվ կամ մասնակի ընդունել է պահանջները: 10 գործով ներգրավված է եղել վկա: Հայցադիմումի պատասխան ներկայացվել է 119 գործով:

35 գործերից 213-ով կայացվել է վճիռ. 71 գործերով դատարանը բավարարել է հայցապահանջները, 64 գործով՝ մերժել, 24 գործերով պահանջները բավարարվել են մասնակի, 30 գործերով կարճվել է վա-

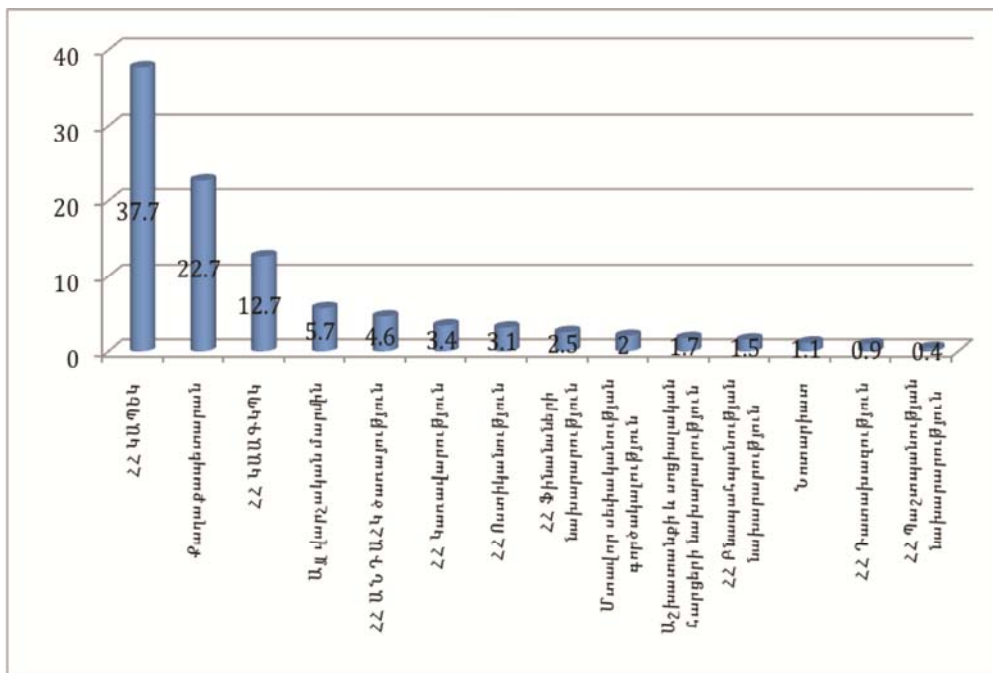
¹ Դատավորների հետ հարցումներ իրականացնելու նպատակով պաշտոնական գրություն է ուղարկվել Վարչական դատարանի նախագահին, որին ի պատասխան՝ կազմակերպությունը բանավոր կերպով տեղեկացվել է, որ .դատավորների հետ այդպիսի հանդիպումներն անցկացնելն արգելված է.: Գրավոր տեսքով պատասխան ներկայացնելու խնդրանքը մինչ օրս մնացել է անպատասխան: Հարցումներին մասնակցելու խնդրանքով կազմակերպությունն անմիջականորեն նաև դիմել է դատավորներին: Հարցման ենթարկվելու համաձայնություն է հայտնել երեք դատավոր, մնացյալները տարբեր պատճառներով մերժել են այն:

րոյթը: 24 գործերով դատարանի վճիռը չի հրապարակվել դատական նիստում:

Դիտարկված գործերից 160-ի դեպքում ներկայացվել է վիճարկման հայց, 102-ի դեպքում՝ պարտավորեցման, 106-ի դեպքում՝ գործողության կատարման, իսկ 33-ի դեպքում՝ ճանաչման:²

Դիտարկված գործերի ճնշող մեծամասնության դեպքում (37.7 տոկոս) որպես մասնակցող պետական մարմին հանդես է եկել ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն, այնուհետև Քաղաքապետարանը՝ 22.7 տոկոս, ՀՀ ԿԱԱԳԿՊԿ-ն՝ 12.7 տոկոս, ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայությունը՝ 4.6 տոկոս:

Աղյուսակ 1: Դիտարկված գործերի վիճակագրությունն ըստ մասնակցող վարչական մարմինների՝ արտահայտված տոկոսներով

Ստորև ներկայացվում են ընդհանուր բնույթի վիճակագրական տվյալներ՝ ըստ դատական պրոցեսում ներգրավված վարչական մարմինների սուբյեկտային կազմի:

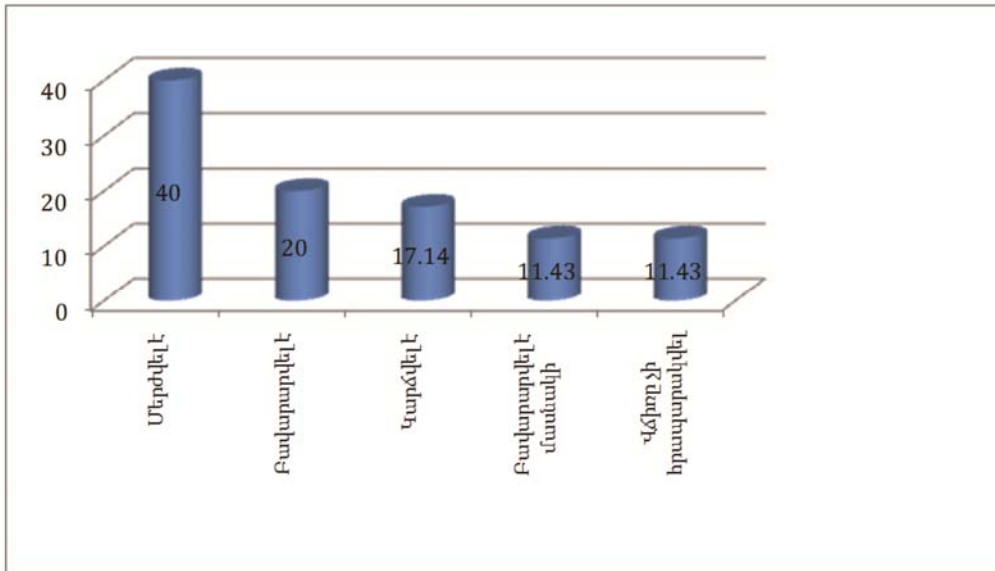
Մասնավորապես, ՀՀ ԿԱՊԵԿ-ի մասնակցությամբ քննվել է 133 գործ, որից 61 գործով ՊԵԿ հանդես է եկել որպես պատասխանող, իսկ 72 գործով՝ որպես հայցվոր: Քննված գործերից 84-ով կայացվել է վճիռ:

² Քանի որ որոշ դիտարկված գործերով ներկայացվել են մի քանի հայցատեսակներ, տվյալների հանրագումարը մեծ է դիտարկման ենթակա գործերի ընդհանուր թվից:

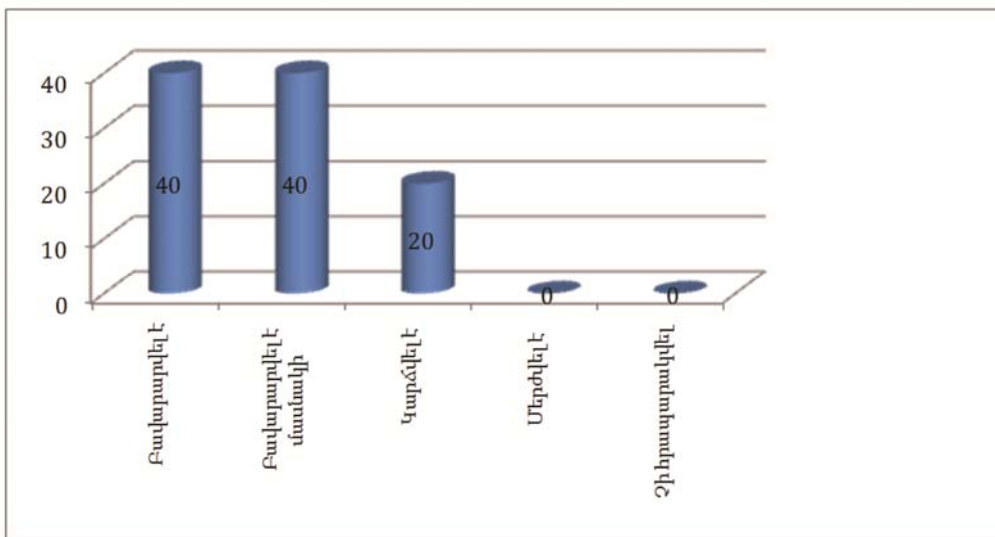

Երևանի քաղաքապետարանի մասնակցությամբ քննվել է 80 գործ, որից 70 գործով քաղաքապետարանը հանդես է եկել որպես պատասխանող, իսկ 10 գործով՝ որպես հայցվոր: 40 գործերով կայացվել են վճիռներ:

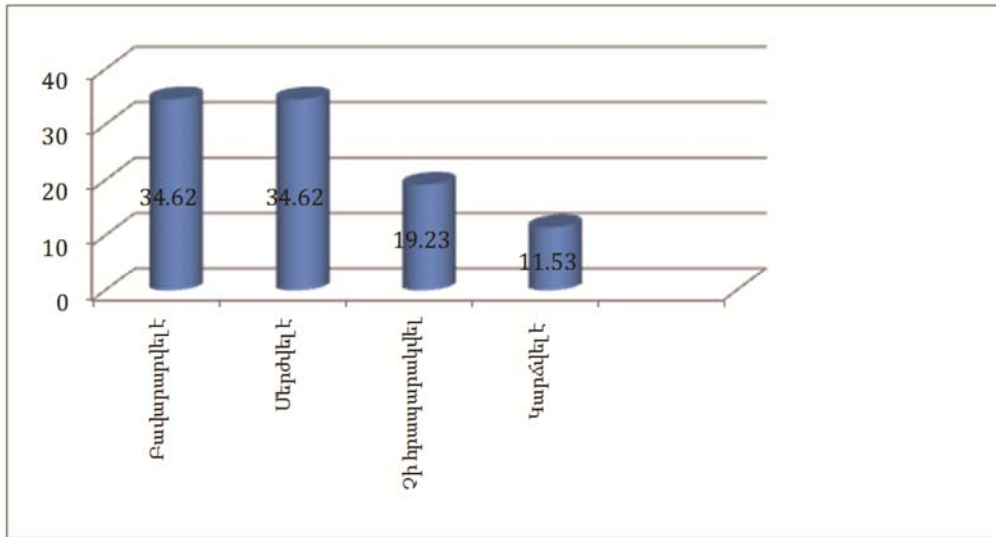
Աղյուսակ 1.2.1 Երևանի քաղաքապետարանի դեմ ներկայացված հայցերով վճիռների ելքը

Աղյուսակ 1.2.2 Երևանի քաղաքապետարանի կողմից ներկայացված հայցերով վճիռների ելքը

Աղյուսակ 1.3 ՀՀ ԿԱ ԱԳԿՊԿ-ի դեմ ներկայացված հայցերով վճիռների ելքը

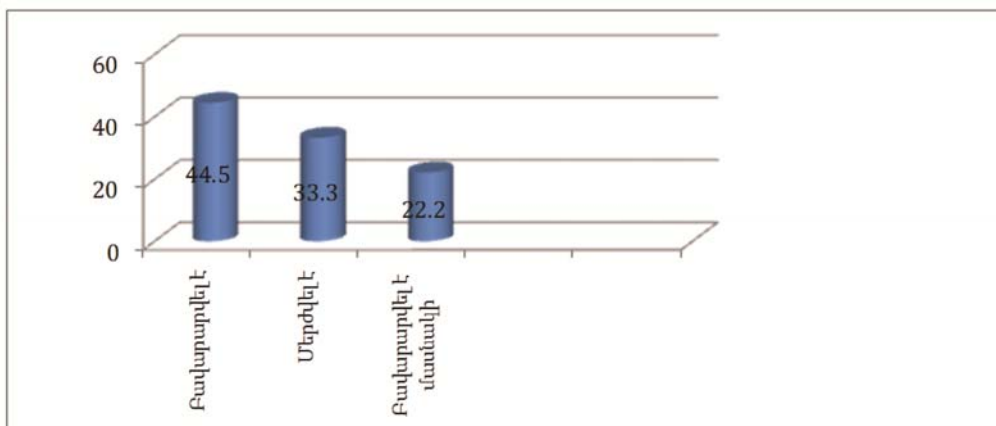

ՀՀ կառավարության մասնակցությամբ քննվել է 12 գործ: Բոլոր գործով Կառավարությունը հանդես է եկել որպես պատասխանող: 7 գործերով կայացվել են վճիռներ, որոնցից 6-ով դատարանը մերժել է հայցերը, իսկ 1 գործով՝ կարձել վարույթը:

Ստավոր սեփականության գործակալության մասնակցությամբ քննվել է 7 գործ: Բոլոր գործով գործակալությունը հանդես է եկել որպես պատասխանող: 2 գործերով կայացվել են վճիռներ, որոնցով դատարանը մերժել է հայցապահանջները:

ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության մասնակցությամբ քննվել է 16 գործ: 15 գործով այն հանդես է եկել որպես պատասխանող, իսկ 1 գործով՝ որպես հայցվոր: 10 գործերով կայացվել են վճիռներ:

Աղյուսակ 1.4 ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ-ի դեմ ներկայացված հայցերով վճիռների ելքը

ԳԼՈՒԽ 1. Վարչական արդարադատության մատչելիությունը Հայաստանում

Ավանդաբար, վարչական մարմինների հանրային գործունեության իրավաչափության դատական ստուգումը մատչելի է եղել այն դեպքերում, երբ վարչական մարմնի հանրային իրավական գործունեությամբ խախտվել է մասնավոր անձի իրավունքը:

Սակայն, ելնելով տնտեսական զարգացման նոր ուղիների որոնման, հանրային կառավարման կազմակերպման և այստեղից բխող մի շարք հասարակական խնդիրների կարգավորման հրամայականներից՝ վարչական արդարադատության ավանդական մոտեցումները բազմաթիվ Եվրոպական երկրներում ենթարկվել են մի շարք լուրջ փոփոխությունների: Մասնավորապես, առավել արդյունավետ կառավարման նպատակով մի շարք պետական գործառույթների պատվիրակումը մասնավոր անձանց՝ կարող է լուրջ ազդեցություն ունենալ վարչական արդարադատության մատչելիության և արդյունավետ դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքների վրա, ինչը պահանջում է վերանայել վարչական իրավունքի մի շարք ինստիտուտների արդիականությունը Հայաստանում և դրանց համապատասխանությունը միջազգային իրավունքի ներկայիս զարգացումներին:

Վերլուծության այս մասի հիմնական նպատակն է ուսումնասիրել և պարզել, թե արդյոք Հայաստանում առկա են վարչական արդարադատության մատչելիության լուրջ խոչընդոտներ: Այս նպատակի իրագործման համար ուսումնասիրվում են երկու խնդիրներ: Առաջին, «վարչական մարմին» եզրույթի իրավական սահմանման ազդեցությունը վարչական արդարադատության մատչելիության վրա: Երկրորդ, ՎԴՕ-ի 8-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության նորմերի ազդեցությունը վարչական արդարադատության մատչելիության վրա՝ հաշվի առնելով «հանրային իրավահարաբերություններից ծագող գործերը» մասնավոր իրավահարաբերություններից ծագող գործերից տարբերակելու իրավական գործիքների առկայությունը ՀՀ իրավունքում:

1.«Վարչական մարմին» եզրույթի իրավական սահմանումը Վարչական դատավարության օրենսգրքի և Վարչարարության հիմունքների ու վարչական վարույթի մասին օրենքի 3-րդ հոդվածներում՝ դրույթներում

Հայկական վարչական իրավունքում հանրային իրավունքի սկզբունքներն ու ընթացակարգերը պարտադիր են միայն պետական մարմինների համար: Այսպես, ՎՀՎՎ մասին օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմիններն են Հայաստանի Հանրապետության գործադիր իշխանության հանրապետական և տարածքային կառավարման, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Եթե թվարկված մարմիններից բացի վարչարարություն են իրականացնում պետական այլ մարմիններ, ապա օրենքի իմաստով՝ դրանք նույնպես համարվում են վարչական մարմիններ: ՎՀՎՎ մասին օրենքի 2-րդ գլխում հստակ նշված է, որ «վարչական մարմինները» պարտավոր են պահպանել վարչարարության հիմնարար սկզբունքները, ինչպիսիք են օրինակ՝ վարչարարության օրինա-

կանությունը, ձևական պահանջները չարաշահելու արգելքը, հայեցողական լիազորությունները սահմանափակելը, կամայականության արգելքը, վարչարարության համաչափությունը: Մասնավոր մարմինները պարտավոր չեն և իրավունք չունեն կիրառել վարչարարության սկզբունքները կամ իրականացնել վարչական վարույթ:

Մյուս կողմից, ՀՀ ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ իրավունք ունի դիմելու ՎԴ, եթե համարում է, որ իր իրավունքները խախտվել են պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ: Այստեղից հետևում է, որ ՎԴ-ն իրավասու չէ քննել ֆիզիկական անձի վարչական հայցն ընդդեմ որևէ հանրային նշանակության մասնավոր մարմնի՝ վիճարկելով վերջինիս գործողությունների համապատասխանությունը ՎՀՎ մասին օրենքի պահանջներին:

Այս իրավական կարգավորումը լիարժեքորեն չի ապահովում վարչական արդարադատության մատչելիությունը: Այլ երկրների իրավական համակարգերում նկատվում են զգալի շեղումներ այս ավանդական ընկալումներից: Այդ համակարգերում մասնավորապես ամրագրված է, որ ցանկացած մարմին, ներառյալ՝ իրավաբանական և ֆիզիկական անձինք, պարտավոր են հետևել հանրային իրավունքի սկզբունքներին և ընթացակարգերին, երբ իրականացնում են հանրային գործառույթներ: Այդ համակարգերում մասնավոր անձանց հանրային իրավական բնույթի գործառույթների իրականացումից բխող գործունեությունը կարող է դառնալ ՎԴ-ի քննության առարկա՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց հայցի հիման վրա:

Այսպես, «Վարչական վարույթի մասին» Գերմանիայի Դաշնային օրենքի 1(4)-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Վարչական վարույթի մասին օրենքի իմաստով «մարմին» նշանակում է ցանկացած մարմին, որն իրականացնում է հանրային կառավարման գործառույթներ»: Իսկ նույն օրենքի 54-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Իրավական հարաբերությունները կարող են ստեղծվել, փոփոխվել կամ վերացվել պայմանագրի միջոցով (հանրային իրավական պայմանագիր), եթե դա չի հակասում օրենքի պահանջներին: Մասնավորապես, վարչական մարմինը կարող է վարչական ակտ ընդունելու փոխարեն հանրային իրավական պայմանագիր կնքել այն անձի հետ, ում նկատմամբ հակառակ դեպքում կարող էր ընդունել վարչական ակտ»:

Նմանապես, Շվեյցարիայի Համադաշնության Սահմանադրության 35(2)-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Ցանկացած անձ, որն իրականացնում է պետական գործառույթներ, պարտավոր է հարգել հիմնարար իրավունքները և նպաստել դրանց իրականացմանը»: Մեծ Բրիտանիայի Մարդու իրավունքների ակտի 6(3)(բ)-րդ հոդվածի համաձայն՝ «հանրային մարմին է ցանկացած մարմին, որի գործառույթների մի մասը հանրային բնույթ են կրում... Կոնկրետ գործողության առումով, մարմինը չի համարվում հանրային, եթե նրա իրականացրած գործողությունը մասնավոր բնույթ ունի»:

ՎՀՎ մասին օրենքի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ «վարչական մարմինները» դրանք Հայաստանի Հանրապետության գործադիր իշխանության հանրապետական և տարածքային կառավարման, ինչպես նաև տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են: Սակայն, եթե այդ մարմիններից բացի, վարչարարություն են իրականացնում պետական այլ մար-

միններ, ապա Օրենքի իմաստով դրանք նույնպես համարվում են վարչական մարմիններ: Իսկ ՎՂՕ-ի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ ՎՂՕ-ով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու ՎՂ, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ խախտվել են կամ կարող են խախտվել նրանց իրավունքները: Նշված երկու դրույթներից բխում է, որ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք, որոնք իրականացնում են հանրային իրավական գործունեություն, չեն կարող մեկ այլ մասնավոր անձի հայցի հիման վրա որպես պատասխանող կանչվել ՎՂ: Նման դեպքերում մասնավոր անձինք չեն կարող վարչական հայցով ՎՂ-ից պահանջել իրենց իրավունքների պաշտպանություն: ՎՂ-ը պարտավոր է մերժել հայցը՝ հիմնվելով ՎՂՕ-ի 3-րդ հոդվածի դրույթների վրա: Մասնավոր անձանց միջև իրավական հարաբերությունները համարվում են մասնավոր, պայմանագրային, հավասար կամ արտահայտության վրա հիմնված, ուստի այս հարաբերություններից բխող վեճերը Հայաստանում պետք է քննվեն և լուծվեն քաղաքացիական արդարադատություն իրականացնող դատարանների կողմից՝ ելնելով մասնավոր իրավունքի սկզբունքներից:

Նման մոտեցումը հղի է մի շարք խնդիրներով: Ներկայումս մի շարք պետական գործառույթներ իրականացվում են մասնավոր կազմակերպությունների կողմից, քանի որ պետությունը պատվիրակում է իր պետաիշխանական լիազորությունները, օրինակ՝ գազի, ջրի և էլեկտրաէներգիայի մատակարարումը, հանրային պաշտպանների կողմից մատուցվող ծառայությունների, ավտոմեքենաների տեխնիկական զննության լիազորություններ և այլն: Ստացվում է այնպես, որ այս մասնավոր կազմակերպությունները, իրականացնելով պետության կողմից պատվիրակված գործառույթներ և ազդեցություն ունենալով մասնավոր անձանց հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների վրա, չեն առաջնորդվում վարչական իրավունքի սկզբունքներով և ընթացակարգերով: Այդ կազմակերպությունների և մասնավոր անձանց հարաբերությունները դիտարկվում են որպես պայմանագրային, «հավասար» և «ազատ» կամքի վրա հիմնված մասնավոր իրավական հարաբերություններ: Ուստի, նման կազմակերպությունների գործողություններն անձանց նկատմամբ չեն կարող ՎՂ-ի քննության առարկա դառնալ միայն այն պատճառով, որ դրանք մասնավոր կազմակերպություններ են: Այստեղ նրանց գործառույթների «պետական» լինելու, պետությունից ստացված լինելու հանգամանքը հաշվի չի առնվել օրենսդրի կողմից: Ստացվում է այնպես, որ պետությունը, պատվիրակելով իր լիազորությունները մասնավոր անձանց, ազատում է իրեն այն հանրային իրավական պարտականություններից, որոնք կկրեր, եթե ինքն իրականացներ այդ գործառույթները:

Հայաստանում պետական գործառույթների մասնավորեցումը շարունակվելու միտում ունի: Սակայն տնտեսական և հանրային կառավարման այս քաղաքականությունը չպետք է բացասաբար ազդի անձանց հանրային իրավունքների պաշտպանվածության վրա՝ ստեղծելով խոչընդոտներ վարչական արդարադատության մատչելիության նկատմամբ: Այդ պատճառով, ինչպես բազմաթիվ երկրների իրավական համակարգերում (տես՝ հավելված թիվ 1) Հայաստանում անհրաժեշտ է ամրագրել դատական

վերահսկողության «գործառույթային» մոտեցումը՝ փոփոխելով «վարչական մարմին» և «պետական մարմին» եզրույթները:

Առաջարկ

ՎՀՎԿ մասին օրենքի «վարչական մարմին» եզրույթի իրավական սահմանման մեջ ավելացնել հետևյալ արտահայտությունը. «ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, որն իրականացնում է պետական գործառույթ»:

2. Վարչական դատարանի իրավագործությունը հանրային լիազորություններ իրականացնող մասնավոր անձանց «վարչարարության» նկատմամբ

«Միջազգային հակաիրավական արարքի համար պետության պատասխանատվության մասին» ՄԱԿ-ի Գլխավոր Ասամբլեայի 56/83 բանաձևի երկրորդ գլխի համաձայն՝ պետությանը վերագրելի են այն արարքները, որոնք՝ I) կատարվել են պետական մարմինների կողմից, II) կատարվել են այն մասնավոր անձանց կամ կազմակերպությունների կողմից, որոնք լիազորված են իրականացնելու պետական իշխանության տարրեր, III) կատարվել են այն մասնավոր անձի կամ անձանց խմբի կողմից, որոնք de facto գործում են պետության ցուցումներով, պետության ղեկավարությամբ կամ հսկողության ներքո, IV) կատարվել են ապստամբական կամ այլ շարժումների կողմից, որոնք հասել են իշխանության, V) ճանաչվել և հավանության են արժանացել պետության կողմից:

Փաստորեն, միջազգային իրավունքի համաձայն՝ պետությանը վերագրելի է այն անհատի կամ կազմակերպության գործողությունը, որը, թեև չի հանդիսանում պետական մարմին, սակայն օրենքներով լիազորված է իրականացնել պետական իշխանության տարրեր և կոնկրետ իրավիճակում հանդես է եկել իր հանրային կարգավիճակով:³ Այս դրույթը նպատակ ունի ապահովելու պետության կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորությունների կատարումը՝ հատկապես մարդու իրավունքների պաշտպանության ոլորտում կիսապետական կառույցների ձևավորման և պետաիշխանական լիազորությունների պատվիրակման պրակտիկայի տարածմանը զուգնթաց: Ըստ Միջազգային իրավունքի հանձնաժողովի՝ պետությունը պետաիշխանական լիազորություններ իրականացնող մասնավոր մարմինների գործողությունների համար կրում է պատասխանատվություն այնպես, ինչպես պետական իշխանության մարմինների գործողությունների համար: Ուստի, պետությունը, պատվիրակելով իր լիազորությունների մի մասը մասնավոր անձանց, չի ազատվում այդ լիազորությունների իրականացման համար միջազգային պատասխանատվությունից:⁴

³ Միջազգային իրավունքի հանձնաժողով, փաստաթուղթ A/CN.4/SER.A/2001/Add.1 (Part 2), ՄԱԿ հրատ., 2001թ., էջ 46

⁴ Կաստելլո-Ռոբերտոսն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության, 247-C (25.3.93)

Այստեղից հետևում է, որ այն դեպքերում, երբ որևէ մասնավոր մարմին, իրականացնելով պետական իշխանության տարրեր, խախտում է ՄԻԵԿ-ով նախատեսված որևէ իրավունք, ՀՀ իրավագործության ներքո գտնվող յուրաքանչյուր անհատ կարող է դիմել ՄԻԵԿ: Դիմումի ընդունելիության հարցը որոշելիս ՄԻԵԿ-ը, ի թիվս այլոց, կենտրոնանալու է այն խնդրի վրա, թե արդյոք իրավունքի ենթադրյալ խախտման պատճառ հանդիսացող լիազորությունները ունեն պետական բնույթ, թե մասնավոր. այստեղ այդ լիազորություններն իրականացրած մարմնի մասնավոր կամ պետական լինելու հանգամանքները կարևոր չեն:

Օրինակ`

Պետական միջոցների հաշվին իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը սահմանված է Հայաստանի վավերացրած մի շարք միջազգային պայմանագրերում,⁵ ինչպես նաև Սահմանադրությամբ:⁶ Այս իրավունքը համարվում է արդար դատաբանության հիմնարար իրավունքի բաղկացուցիչ մասերից մեկը: Իրավունքից բխող պարտականությունները կրում է Հայաստանի Հանրապետությունը, որոնց կատարման համար այն ընդունել է «Փաստաբանության մասին» օրենք, որով ստեղծվել է ՀՀ փաստաբանների պալատը և Հանրային պաշտպանի գրասենյակը: Վերջինիս պետական միջոցներից տրամադրվում են գումարներ` օրենքով սահմանված դեպքերում անձանց իրավաբանական օգնություն տրամադրելու նպատակով: Պետք է նշել, որ իրավաբանական օգնության տրամադրումն անմիջականորեն իրականացնում է Հանրային պաշտպանի գրասենյակը, որը Փաստաբանների պալատի կառուցվածքային ստորաբաժանում է: Վերջինս Հայաստանի Հանրապետության պետական իշխանության մարմինների մաս չի կազմում: Փաստորեն, Հայաստանի Հանրապետությունը նախընտրել է օրենքով ստեղծել հատուկ մարմին, և իր միջազգային և Սահմանադրական որոշ պարտավորությունների իրականացումը պատվիրակել այդ մարմնին: Նման իրավիճակում կարող են մի շարք հարցեր առաջանալ.

- արդյո՞ք ՀՀ-ը կրում է միջազգային պատասխանատվություն` Փաստաբանների պալատի կողմից անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքի խախտումների համար,
- ի՞նչ ընթացակարգով և ո՞ր դատարանում կարելի է իրականացնել նշված իրավունքի պաշտպանությունը ՀՀ-ում:

Այս հարցերը կարող են առաջանալ ցանկացած իրավունքի խախտման դեպքում, երբ իրավունքը խախտող գործողությունը կատարում է մասնավոր մարմին` որևէ պետական գործառնություն իրականացնելիս: Վարչական մարմինների կողմից անձի իրավունքների խախտումների դեպքում ՎԴ-ը` ՎԴՕ սահմանված կարգով, կարող է տրամադրել իրավունքի պաշտպանության արդյունավետ միջոցներ: Պայմանագրային իրավափարաբերությունների շրջանակներում իրավունքների պաշտպանության արդյունավետ

⁵ ՄԻԵԿ, հոդված 6, ԶԶԻՄԴ, հոդված 14

⁶ Հոդված 20

միջոցներ կարող են տրամադրել ընդհանուր իրավասության դատարանները: Սակայն, երբ հանրային սուբյեկտիվ իրավունքը խախտում է մասնավոր մարմին՝ պետական գործառույթ իրականացնելիս, իրավական պաշտպանության միջոցի հարցը մտահոգիչ է, իսկ նման միջոցի բացակայությունը կարող է առաջ բերել պետության միջազգային պատասխանատվությունը:

Վան դեռ Մուսելն ընդդեմ Բեզլիայի գործով, որտեղ իրավունքի վիճարկվող խախտումը կատարվել էր Բելգիայի փաստաբանական մարմնի կողմից, որը պետական մարմինների մաս չէր կազմում, ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ ՄԻԵԿ-ի համաձայն՝ պետությունները պարտավոր են տրամադրել անվճար իրավաբանական օգնություն: Այս պարտավորության իրականացման նպատակով Բելգիայի իշխանություններն ընդունել են համապատասխան օրենսդրություն և ստեղծել փաստաբանական մարմին: Ուստի, օրենսդրությունը պարտավորեցնում է իշխանություններին պարտավորեցնել փաստաբանական մարմնին տրամադրել անվճար իրավաբանական օգնություն. նման իրավիճակում Բելգիան չի կարող ազատվել ՄԻԵԿ-ով նախատեսված այն պատասխանատվությունից, որն այն կունենար, եթե ինքն ուղղակիորեն տրամադրեր իրավաբանական օգնությունը:⁷

Այս սկզբունքից հետևում է, որ ցանկացած դեպքում, երբ ՀՀ իշխանություններն իրենց գործառույթներն իրականացնում են այլ՝ ոչ պետական մարմինների միջոցով, ապա ամբողջությամբ կրում են այդ լիազորությունների իրականացման հետևանքով տեղի ունեցած՝ մարդու իրավունքների խախտումների միջազգային պատասխանատվությունը: Մինչև ՎԴ-ի ստեղծումը, դատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ քաղաքացիական իրավունքի և քաղաքացիական դատավարության կանոններով ընդհանուր իրավասության դատարաններում ոչ մասնագետ դատավորների միջոցով հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանությունն արդյունավետ չէր: Քաղաքացիական իրավունքի նպատակը չէ պաշտպանել անձանց իրավունքները պետական մարմինների ոչ իրավաչափ գործողություններից. քաղաքացիական իրավունքը չունի նման նպատակներ իրականացնելու ընթացակարգերը և սկզբունքները: Հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունը դա վարչական իրավունքի հիմնական նպատակն է, իսկ վարչական դատավարությունը այդ նպատակն իրականացնելու ընթացակարգն է, և այստեղ իրավունքը խախտող մարմնի կազմակերպաիրավական ձևը նշանակություն չունի: Հետևաբար, հանրային սուբյեկտիվ իրավունքների պաշտպանությունը ցանկացած դեպքում պետք է իրականացվի ՀՀ ՎԴՕ-ով սահմանված կարգով՝ ՎԴ-ում՝ անկախ այն հանգամանքից, թե ինչ կազմակերպաիրավական ձև ունի այն մարմինը, որի գործողությունները հանգեցրել են խախտմանը:

Ներկայումս նշված սկզբունքի իրականացումը Հայաստանում հնարավոր չէ, քանի որ ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք իրենց իրավունքների պաշտպանության հայցով ՎԴ կարող են դիմել միայն պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց դեմ:

⁷ ՄԻԵԴ, 1983թ. նոյեմբերի 23-ի վճիռը, պարբ. 29.

Առաջարկ

ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածում կատարել լրացում, որն անձանց թույլ կտա հանրային գործառույթներ իրականացնող ոչ պետական մարմինների կողմից իրենց խախտված իրավունքների պաշտպանության նպատակով դիմել ՎԴ:

Այնուամենայնիվ, միայն այս օրենսդրական փոփոխությունը բավարար չէ: Անհրաժեշտ է, որպեսզի պետությունն իր գործառույթները մասնավոր մարմիններին պատվիրակելիս հստակ սահմանի, որ այդ մարմինները պատվիրակված (մասնավորեցված պետական) գործառույթներն իրականացնելիս գործելու են որպես հանրային (վարչական) մարմիններ: Այսինքն, այդ մարմինների և մասնավոր անձանց հանրային բնույթ ունեցող իրավահարաբերությունները կարգավորվելու են հանրային իրավունքի սկզբունքներով: Օրինակ, գազամատակարարում իրականացնող իրավաբանական անձը պետք է պարտականություն կրի կիրառելու ՎՀՎՎ մասին օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանված համաչափության սկզբունքը, իրականացնելու վարչական վարույթ, լուսմներ և այլն: Գործառույթներ պատվիրակելիս պետությունը պետք է հստակ սահմանի, որ պետական գործառույթ իրականացնող իրավաբանական անձինք այդ գործառույթներն իրականացնելիս գործելու են բացառապես հանրային իրավունքի ռեժիմում: Իրավական ռեժիմի սահմանումը պետք է կատարվի այն իրավական ակտով, որով մասնավորեցվում կամ պատվիրակվում են որոշակի պետական գործառույթներ: Իսկ պայմանագրերի միջոցով պետական գործառույթները ժամանակավորապես մասնավոր անձանց պատվիրակելիս այդ պայմանագրում հստակ պետք է սահմանվի, թե որոնք են պետական գործառույթները, որոնք պատվիրակվում են, և այդ գործառույթների իրականացման նկատմամբ նույնպես պայմանագրով պետք է սահմանվի հանրային իրավական ռեժիմ: Այսինքն, պայմանագրով պետք է սահմանվի, որ պետական գործառույթն իրականացնելիս մասնավոր կազմակերպությունը հանդիսանում է վարչական մարմին, որն իրականացնում է վարչարարություն, որի իրավաչափության ստուգումն ընդդատյա է ՀՀ ՎԴ-ին:

Պրակտիկայում ՀՀ ՎՃՋաբեկ դատարանը ևս պետք է իր որոշումներով ապահովի օրենքի միատեսակ կիրառությունը՝ «պետական գործառույթ» եզրույթի իրավական բովանդակության առումով: Այդ որոշումը պետք է պարունակի որոշակի չափանիշներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի տարանջատել պետական ու մասնավոր գործառույթները և այդպիսով պարզել այն իրավական ռեժիմը, որը պետք է կիրառվի տվյալ մարմնի գործունեության նկատմամբ:

Առաջարկ

ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ սահմանել, որ բոլոր դեպքերում, երբ պետությունն իր հանրային գործառույթների իրականացումը պատվիրակում է մասնավոր անձանց՝ անկախ պատվիրակման ձևից (պայմանագիր, օրենսդրական ակտ և այլն), ապա շահագրգիռ անձանց իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունն իրականացվում է հանրային իրավունքի նորմերի միջոցով:

3.470-ի 8-րդ հոդվածով սահմանված առարկայական ընդդատությունը

ա. հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի բնորոշումը և ՎԴ-ին ընդդատյա գործերի շրջանակը

ՀՀ ՎԴ-ի ստեղծմամբ ՀՀ դատարանների ընդդատության սահմանները վերանայվեցին և ստացան նոր բաժանում: Վարչական դատարանը հռչակվեց որպես պետական կառավարման բնագավառում ծագող հանրային իրավական վեճերը լուծող դատական ատյան:

ՀՀ ՎԴ-ի 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՎԴ-ին ընդդատյա են հանրային իրավահարաբերություններից ծագող բոլոր գործերը, այդ թվում՝

- 1) հանրային կամ այլընտրանքային ծառայությանն անցնելու կամ իրականացնելու հետ կապված վեճերը.
- 2) վարչական մարմինների միջև այն վեճերը, որոնք ենթակա չեն լուծման վերադատության կարգով.
- 3) հանրային իրավունքի բնագավառում գործող կամ գործելու նպատակ ունեցող միավորումների, այդ թվում՝ արհեստակցական միությունների գործունեությունը կասեցնելու կամ դադարեցնելու վերաբերյալ վեճերով գործերը.
- 4) վճարման կարգադրություն արձակելու վերաբերյալ այն գործերը, որոնք բխում են հանրային իրավահարաբերություններից:

Այլընտրանքային է համարվում ժամկետային պարտադիր զինվորական ծառայությանը փոխարինող ծառայությունը, որը կապված չէ զենք կրելու, պահելու, պահպանելու և օգտագործելու հետ ու իրականացվում է ինչպես զինվորական, այնպես էլ քաղաքացիական հիմնարկներում: Հանրային ծառայությունը պետությանն օրենսդրությամբ վերապահված լիազորությունների իրականացումն է, որն ընդգրկում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից քաղաքականություն իրականացնելը, պետական ծառայությունը և համայնքային ծառայությունը, ինչպես նաև պետական ու տեղական ինքնակառավարման մարմիններում քաղաքացիական աշխատանքը:

Նշված հոդվածը սահմանում է հանրային իրավահարաբերություններից բխող որոշ վեճերով գործերի ցանկ՝ միևնույն ժամանակ սահմանելով, որ ՎԴ-ին ընդդատյա են առհասարակ հանրային իրավահարաբերություններից բխող բոլոր գործերը: Սակայն խնդիրը կայանում է նրանում, որ նշված հոդվածում, ինչպես և առհասարակ ՀՀ օրենսդրությամբ չի բացահայտվում, թե որոնք են հանրային իրավահարաբերությունները, ինչը հանգեցնում է ՀՀ դատական ատյանների կողմից այդ եզրույթի, հետևաբար նաև ՀՀ ՎԴ-ին ընդդատյա գործերի շրջանակի տարատեսակ մեկնաբանության:

Թեև «հանրային իրավահարաբերություն» եզրույթը և դրանից ծագող վեճերը կարող են իրավունքի բնագավառի մասնագետների մոտ որոշակի պատկերացում տալ հիշյալ եզրույթի էության մասին, սակայն այն չի կարող ընկալելի և հասկանալի լինել հասարակության լայն շրջանակների, մասնավորապես, ՀՀ ՎԴ- դիմող սուբյեկտների համար:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի համաձայն՝ ՎԴ-ը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե հայցը ենթակա չէ ՎԴ-ում քննության:

Նշված հոդվածում օգտագործվում է «ենթակա չէ» եզրույթը, որն իրականում չի համապատասխանում իրավակարգավորման նպատակին: Իրավունքի տեսությունում տարբերակվում են «ընդդատության» և «ենթակայության» ինստիտուտները: Ենթակայությունը տարբեր մարմինների միջև լիազորությունների բաշխումն է, այսինքն, սահմանում է, թե տվյալ վեճը որ մարմնին է ենթակա (դատարան, վարչական մարմին, արբիտրաժ և այլն): Իսկ ընդդատությունը սահմանում է, թե դատական մարմիններից որին է ընդդատյա տվյալ վեճի քննությունը (ՎԴ, ընդհանուր իրավասության դատարան):

Ակնհայտ է, որ ՀՀ ՎԴՕ-ի 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետում պետք է օգտագործվեր «ընդդատյա չէ» եզրույթը, հակառակ պարագայում, ստացվում է, որ հայցադիմումի ընդունումը մերժելով ենթակայության հիմքով, այսինքն, համարելով, որ այդ վեճը ընդհանրապես դատական ատյանների քննությանը ենթակա չէ՝ ՎԴ-ը սահմանափակում է այդ անձի՝ ընդհանուր իրավասության դատարան դիմելու իրավունքը:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 90-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ՎԴ-ը գործի քննության ցանկացած փուլում կարճում է գործի վարույթը, եթե վեճն ընդդատյա չէ ՎԴ-ին: Այս հոդվածում եզրույթը ճիշտ է ընտրված:

Վարչական դատավարության օրենսգրքի ընդունումից հետո խնդիր էր առաջացել միմյանց հետ կապված պահանջների ընդդատությունը որոշելու առումով: Օրինակ, անձը ներկայացնում էր առուվաճառքի պայմանագիրը և դրա հիման վրա կատարված պետական գրանցումն անվավեր ճանաչելու պահանջ. պահանջներից առաջինը ներկայացվում էր ընդհանուր իրավասության դատարան, երկրորդը՝ ՎԴ-, որից հետո ՎԴ-ում գործի քննությունը կասեցվում էր մինչև ընդհանուր իրավասության դատարանում գործի քննությունը:

ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի 2008 թվականի փետրվարի 11-ի թիվ 113 որոշման 5-րդ կետով ամրագրվել է, որ «այն դեպքերում, երբ դատարան ներկայացված հայցադիմումն իր մեջ պարունակում է քաղաքացիական, ընդհանուր իրավասության և ՎԴ-ների առարկայական ընդդատության ենթակա մի քանի պահանջներ, ապա քաղաքացիական գործեր քննող դատարանը, հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 92-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը (գործն ընդդատյա չէ տվյալ դատարանին), որոշում է կայացնում հայցադիմումը վերադարձնելու մասին, որում պարզաբանում է, թե պահանջի որ մասն է իրեն ընդդատյա, և որը՝ ոչ:

Վարչական դատարանում քաղաքացիական և ՎԴ-ների առարկայական ընդդատության ենթակա մի քանի պահանջներ պարունակող հայցադիմում ստանալու դեպքում դատարանը հայցադիմումն ընդունում է միայն ՎԴ-ին ընդդատյա մասով: Մնացած մասով հայցադիմումի ընդունումը մերժվում է՝ հիմք ընդունելով Վարչական դատավարության օրենսգրքի 79-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը: Հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին որոշման մեջ դատարանը պարզաբանում է, թե պահանջը որ դատարանին է ընդդատյա»:

Հետագայում ՀՀ դատարանների նախագահների խորհուրդը, ի փոփոխումն 2008 թվականի փետրվարի 11-ի թիվ 113 որոշման, 2008 թվականի դեկտեմբերի 22-ին ընդունեց թիվ 123 որոշումը, որում մասնավորապես նախատեսված է, որ. «այն դեպքերում, երբ դատարան է ներկայացվել հայցադիմում, որը վերաբերում է տարբեր դատարաններին ընդդատյա (քաղաքացիական, ընդհանուր իրավասության և ՎԴ-ների առարկայական ընդդատություն) միմյանց հետ կապված մի քանի պահանջներով վեճին, ապա գործը քննում է այն դատարանը, որին ընդդատյա է հիմնական պահանջը: Հիմնական է համարվում այն պահանջը, որի լուծման արդյունքում կայացված դատական ակտը կանխորոշում է հետևանք ներկայացնող պահանջների լուծման ելքը»:

ՀՀ ՍԴ-ի 03.02.2009թ.-ի թիվ ՍԴՈ-787 որոշմամբ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ գլուխը, այնքանով, որքանով բացառում է վարչաիրավական հարաբերություններից ածանցվող քաղաքացիաիրավական վեճի լուծումը մեկ գործի սահմաններում, ճանաչվել է Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 18-րդ (1-ին մաս) և 19-րդ (1-ին մաս) հոդվածներիպահանջներին հակասող և անվավեր:

բ. դիտարկման արդյունքում արձանագրված պրակտիկայում առկա խնդիրները՝ կապված հանրային իրավահարաբերություններից բխող վեճերի բնորոշման հետ

ՀՀ ՎԴ-ի գործող պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՎԴ-ի առարկայական ընդդատության սահմանների կապակցությամբ միասնական մեկնաբանություն դատավորների շրջանում չի ձևավորվել: Իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպող խնդիրները կներկայացվեն հետևյալ ուղղություններով.

1. ՀՀ ՎԴ-ի կողմից վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված հայցադիմումների ընդունման մերժումը՝ ՎԴ-ին ենթակա չլինելու պատճառաբանությամբ:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի համաձայն՝ ՎԴ-ը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը, եթե հայցը ենթակա չէ ՎԴ-ում քննության:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 65-րդ հոդվածից մինչև 68-րդ հոդվածները սահմանում են ՎԴ ներկայացվող հայցերի տեսակները, նույն օրենսգրքի 71-րդ հոդվածը սահմանում է, թե յուրաքանչյուր հայցատեսակն ինչ ժամկետներում կարող է ներկայացվել դատարան:

ՀՀ ՎԴ-ում ձևավորված պրակտիկայի համաձայն նշված հոդվածով սահմանված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված հայցադիմումների ընդունումը մերժվում է 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի հիմքով, այն է՝ հայցը ենթակա չէ ՎԴ-ում քննության:

Օրինակ՝

Հարկային տեսչությունը դիմել է ընդդեմ Ա. ընկերության վարչական իրավախախտման վերաբերյալ որոշման հիման վրա տուգանքի բռնա-

զանձման հայցով: Ընկերությունը ներկայացրել է վարչական իրավախախտման վերաբերյալ որոշման վիճարկման հակընդդեմ հայցադիմում: ՀՀ ՎԴ-ը մերժել է հայցադիմումի ընդունումը՝ պատճառաբանելով, որ վիճարկման հայց ներկայացնելու երկամսյա ժամկետը բաց է թողնվել, ինչի արդյունքում վեճը ենթակա չէ ՎԴ-ի քննությանը:

Հասկանալի է, որ ՀՀ ՎԴՕ-ի 71-րդ հոդվածով հայց ներկայացնելու ժամկետների սահմանումը ինքնանպատակ չէ, սակայն միևնույն ժամանակ, դա չի նշանակում, որ կարող է հայցադիմումի ընդունումը մերժվել այդ հիմքով, քանի որ, եթե հայցը ուշ է ներկայացվել, դա չի նշանակում, որ վեճը չի բխում հանրային իրավահարաբերություններից: Ժամկետի խախտումը դեռևս հիմք չէ որևէ իրավահարաբերության հանրային լինելը բացառելու համար: Ճիշտ է, ՀՀ ՎԴՕ-ը չի նախատեսում հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ վերադարձնելու հիմք հայց ներկայացնելու ժամկետների խախտման հետ կապված, սակայն դա ինքնաբերաբար չպետք է հանգեցնի 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի տարածական մեկնաբանությանը:

Ընդհակառակը, օրենքում իրավակարգավորման բացակայության պայմաններում պետք է գործեն ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ, 19-րդ հոդվածները, և պետք է գերակայեն դատական պաշտպանություն հայցող անձի շահերը և օրենքով չնախատեսված հիմքով չպետք է սահմանափակվի դատարանի մատչելիության իրավունքը:

Օրինակ

Անձը ներկայացրել է հայցադիմում դատավարական ժամկետների ավարտից հետո: Դատարանը մերժել է հայցը ՎԴ-ին ենթակա չլինելու հիմքով: Որոշման դեմ ներկայացվել է բողոք: ՀՀ ՎԴ-ը բողոքն արդարացիորեն բավարարել է՝ պատճառաբանելով, որ «դատավարական ժամկետների ավարտից հետո հայցադիմում ներկայացվելու և բաց թողնված դատավարական ժամկետներով պայմանավորված գործողություններ կատարելու իրավունքը վերականգնելու մասին միջնորդության բացակայության դեպքում դատարանը պարտավոր է վերադարձնել հայցադիմումը: ՀՀ ՎԴՕ-ի 79-րդ հոդվածը սպառիչ կերպով սահմանում է հայցադիմումի ընդունումը մերժելու դեպքերը, ի թիվս որոնց նախատեսված չէ դատավարական ժամկետների ավարտից հետո հայցադիմում ներկայացնելը: «Նման դեպքի համար օրենսդիրը նախատեսել է հայցադիմումը վերադարձնելու ինստիտուտը»:

2. ՀՀ ՎԴ-ին ընդդատյա չլինելու հիմքով ՀՀ ՎԴ-ի կողմից հայցադիմումի ընդունման մերժումն այն դեպքում, երբ այլ հայց ներկայացնելու հնարավորության պարագայում հայցվորը ներկայացրել է ճանաչման հայց:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ այն դեպքերում, երբ ՎԴ դիմող սուբյեկտն այլ հայց ներկայացնելու հնարավորության պարագայում ներկայացնում է ճանաչման հայց, ՎԴ-ը մերժում է հայցադիմումի վարույթ ընդունելը՝ դարձյալ ՎԴ-ի քննությանն ընդդատյա չլինելու պատճառաբանությամբ:

Օրինակ՝

Դ. Հայցվորը ՀՀ ՎԴ է ներկայացրել հայցադիմում՝ ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության կրթության և գիտության նախարարության ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության՝ պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների հետ կապված հարաբերություններում հավատարմագրման պահանջի շրջանցման գործողությունները (անգործությունը) ոչ իրավաչափ ճանաչելու, ՀՀ կրթության և գիտության նախարարության՝ Համալսարանի «Թարգմանչական գործ» մասնագիտության գծով հավատարմագրում չիրականացնելու հետ կապված գործողությունները/անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու և հետևանքները վերացնելու պահանջով: ՀՀ ՎԴ-ը մերժել է հայցադիմումի ընդունումը ՀՀ - ՎԴ-ին ընդդատյա չլինելու հիմքով՝ պատճառաբանելով, որ հայցվորը ներկայացրել է ճանաչման հայց, այն դեպքում, երբ կարող էր ներկայացնել այլ հայց:

«Դատարանը չի հերքում, որ հայցադիմումով ներկայացված կողմերը վարչաիրավական հարաբերությունների սուբյեկտ են հանդիսանում: Դա վեճի առարկայական ընդդատությունը կանխորոշող հանգամանք է հանդիսանում, սակայն դա բավարար չէ վեճը Դատարանի քննությանը ենթակա լինելը հիմնավորելու համար» (մեջբերման ավարտ):/:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող հայց ներկայացնել սույն օրենսգրքի 65-ից 67-րդ հոդվածներին համապատասխան: Ճիշտ է, նշված հոդվածը որոշակի սահմանափակում է սահմանում ճանաչման հայց ներկայացնելու համար, և ստացվում է, որ հայցվորը յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հիմնավորի այլ հայցադիմում ներկայացնելու անհնարինությունը, սակայն միևնույն ժամանակ դա չի կարող բացառել ՎԴ-ի կողմից գործի քննության հնարավորությունը՝ պայմանավորված վեճի վարչաիրավական բնույթով, և հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմք հանդիսանալ:

Այս դեպքում ևս առկա է օրենսդրական բաց, քանի որ օրենսդրությունը չի սահմանում սահմանված դատավարական պահանջների խախտման հետևանքները, որը, սակայն, դատարանին հիմք չի տալիս լայն մեկնաբանության ենթարկել ՎԴՕ-ի 79-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետը և «ենթակայություն» եզրույթին տալ նման տարածական մեկնաբանություն: Ավելի քան ակնհայտ է, որ ճանաչման հայցը՝ որպես վարչական արդարադատության ոլորտում անձի իրավունքների պաշտպանու-

թյան եղանակ, միջոց, քննարկվում է ՀՀ ՎԴ-ում, և չի կարող առաջանալ դրա ենթակայության հարց, առավել ևս նման հայցի ներկայացման պարագայում գործը համարվի ՎԴ-ին ոչ ենթակա:

3. Վարչական դատարանի կողմից հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը լուծելիս ըստ էության քննության իրականացում:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ հանդիպում են նաև դեպքեր, երբ դատարանը փորձում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը որոշելու փուլում իրականացնել գործի ըստ էության լուծում, ինչն անթույլատրելի է:

Օրինակ՝

ՀՀ ԿԱՊԵԿ նախագահի տեղակալը ներկայացրել է հարցում Գ. ընկերության աշխատակիցների կողմից դատարաններում վարվող դատական գործերի վերաբերյալ տեղեկատվություն ստանալու համար: Ընկերության աշխատակիցները և ընկերությունը, ներկայացնելով հիմնավորում, որ այդ տեղեկությունների պահանջումը վարչարարություն է, իսկ այդպիսի լիազորություն չունենալու պարագայում՝ ոչ իրավաչափ վարչարարություն, դատարան են ներկայացրել գործողության կատարման և պարտավորեցման հայցադիմում հետևյալ պահանջով. ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտների կոմիտեի նախագահին պարտավորեցնել ձեռնպահ մնալ ընկերության և նրա աշխատակիցների մասնագիտական գործունեության վերաբերյալ ՀՀ պետական մարմիններից տեղեկություններ ստանալուն ուղղված գործողություններ կատարելուց, այդ թվում՝ կատարված հարցման պատասխանը ստանալուց, որպես հետևանքների վերացման ածանցյալ պահանջ պարտավորեցնել հետ պահանջել կատարված հարցումը:

Այս գործով ՎԴ-ը մերժել է հայցադիմումի ընդունումը՝ պատճառաբանելով. «... ֆիզիկական և իրավաբանական անձինք վարչական արդարադատություն կարող են հայցել, եթե իրենց նկատմամբ իրականացվել է վարչարարություն»:

...«Կոմիտեի նախագահի տեղակալի գրությունը վարչարարության արդյունք չի հանդիսանում, այլև այն կապվում է ՀՀ ԿԱ պետական եկամուտներ կոմիտեի քննչական վարչությունում քննվող քրեական գործի նախաքննության հետ»:

Դատարանը, քննարկելով հայցադիմումը վարույթ ընդունելու հարցը և դիտարկելով ընդդատության հարցը, պետք է ընդամենը պարզեր, թե արդյոք տվյալ վեճը բխում է հանրային իրավահարաբերություններից, թե՛ ոչ: Նման պահանջ ընդհանուր իրավասության դատարան ներկայացվել չէր կարող, քանի որ ՊԵԿ նախագահի տեղակալը, նման հարցում անելով, հանդես է եկել որպես հանրային իշխանություն կրող, հետևաբար վեճը բխում է հանրային իրավահարաբերություններից: Մնացած հարցերը, որոնց դատարանն անդրադարձել է տվյալ դեպքում, ենթակա են պարզման դատաքննության փուլում, և դատարանը դրանց պետք է անդրադառնար վճռով: Բացառապես վճռում դատարանը պետք է քննարկեր այն հանգա-

մանքը, թե արդյոք Կոմիտեի նախագահի տեղակալի գրությունն իրենից ներկայացնում է իրավաչափ վարչարարություն, թե՛ ոչ:

4. Դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտում

Իրավակիրառ պրակտիկայում հանդիպում են իրավիճակներ, երբ իրավաբանները դժվարանում են կոնկրետ իրավահարաբերությունն ամբողջությամբ դասել քաղաքացիական կամ վարչական իրավունքների շարքին: Որպես հետևանք, դժվար է որոշել իրավահարաբերությունից ծագող վեճի ընդդատությունը: Լինում են նաև իրավիճակներ, երբ առկա են միմյանց փոխկապակցված և միմյանցից ածանցվող քաղաքացիական և վարչական իրավահարաբերություններ: Այս դեպքում իրավահարաբերությունն ի սկզբանե ծագում է վարչական կամ քաղաքացիական որևէ ակտով, սակայն, այնուհետև, նույն իրավահարաբերության շրջանակներում իրականացվում են համապատասխանաբար քաղաքացիական կամ վարչական գործողություններ: Այստեղ հիմնականում առաջանում է առարկայական ընդդատության հարց. արդյոք իրավահարաբերությունից ծագող բոլոր՝ թե՛ հանրային, թե՛ մասնավոր բնույթի փոխկապակցված վեճերը պետք է քննվեն մեկ դատարանում, թե դրանցից յուրաքանչյուրը համապատասխան գործեր քննող դատարանում:

Առաջին դեպքում, երբ անհրաժեշտ է որոշել, թե իրավահարաբերությունը մասնավոր, թե հանրային իրավական բնույթ է կրում, Գերմանիայի ՎԴ-ներն օգտվում են «հանրային/մասնավոր շահերի», «կողմերի հավասարության» և «նորմի վերաբերելիության» տեսություններից: Առաջին տեսության միջոցով դատարանները ստուգում են, թե արդյոք իրավահարաբերությունն ուղղված է եղել հանրային, թե մասնավոր շահերի բավարարմանը, և ըստ այդմ որոշում են դրա իրավական բնույթը: Երկրորդ տեսության միջոցով նրանք ստուգում են, թե արդյոք վարչական մարմինը և մասնավոր անձը հավասար են եղել իրավահարաբերություններում, իրենց կամքով են մտել տվյալ իրավահարաբերության մեջ, թե մի կողմը մյուսի նկատմամբ իրականացրել է հանրային իրավական լիազորություններ, իսկ մյուս կողմը կրել է օրենքով սահմանված պարտականություններ: Երրորդ տեսության միջոցով դատարաններն ուսումնասիրում են վիճահարույց իրավահարաբերությունները կարգավորող իրավական նորմերը, որպեսզի պարզեն, թե արդյոք այդ նորմերի գործողությունն ուղղված է բացառապես հանրային իրավական հարաբերությունների կարգավորմանը (օրինակ՝ տեսչական ստուգումների վերաբերյալ նորմերը), թե կարող են կիրառվել նաև մասնավոր իրավահարաբերությունների կարգավորման շրջանակներում: Դատարանները հաճախ ստիպված են լինում օգտվել միաժամանակ մի քանի կամ նշված բոլոր տեսություններից՝ պարզելու համար իրավահարաբերության բնույթը և կիրառման ենթակա իրավական ռեժիմը:

Իրավահարաբերության մասնավոր, թե վարչական լինելու հանգամանքից է կախված այդ իրավահարաբերություններից ծագող վեճերի ընդդատությունը՝ մասնավոր և հանրային իրավական գործեր քննող դատարաններին: Այս հարցի լուծման այլ մոտեցում է դրսևորել Ֆրանսիայի իրավական համակարգը: Ֆրանսիայում քաղաքացիական և ՎԴ-ների ընդդատության հարցերի վերաբերյալ վերջնական և պարտադիր որոշում է

կայացնում Կոնֆլիկտների դատարանը, որը կազմված է քաղաքացիական և ՎԴ-ների դատավորներից:

Այսպիսով, Եվրոպական երկրներում առկա են քաղաքացիական և վարչական իրավունքների ու դատական ընդդատության հարցերի լուծման զանազան մոտեցումներ, որոնց հիմնական նպատակն է ապահովել դատական պաշտպանության հիմնարար իրավունքի իրականացումը և այնպիսի իրավիճակների բացառումը, երբ վեճը ենթակա չէ քննության որևէ դատարանում: Հայաստանում վարչական իրավունքը և դատավարությունը դեռ կազմավորման փուլում են: Վարչական և քաղաքացիական իրավունքների տարանջատման մեխանիզմներ գոյություն չունեն, որի հետևանքով դատական պրակտիկայում հաճախ հանդիպում են դեպքեր, երբ վեճի առկայության դեպքում բոլոր դատարանները հրաժարվում են գործի քննությունից՝ մերժելով արդարադատության իրականացումը և խախտելով դատարանի մատչելիության իրականացումը:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ մեծ թիվ են կազմում այն գործերը, որոնցով ՎԴ-ը մերժում է հայցադիմումի ընդունումը՝ պատճառաբանելով, որ հայցը ենթակա չէ ՎԴ-ում քննության, մինչդեռ ընդհանուր իրավասության դատարանները ևս հրաժարվում են քննել գործը՝ պատճառաբանելով, որ այն ենթակա է քննության ՎԴ-ում: Արդյունքում դատարանները չեն ապահովում դատարանի մատչելիության իրավունքը՝ խախտելով արդար դատաքննության առանցքային ասպեկտներից մեկը:

Դիտարկման արդյունքում ձեռք բերված տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Հայաստանում առկա են ոչ միայն վարչական և քաղաքացիական իրավունքների տարանջատման խնդիրը, այլև ՀՀ դատական ատյանները՝ ներառյալ բարձրագույն ատյանները, ինչպես նաև ՀՀ օրենսդիր մարմինը, բավարար և համակողմանի լուծում չեն տվել այդ խնդրին:

Օրինակ՝

Ա. ընկերությունը հայցադիմում է ներկայացրել ՀՀ ՎԴ ընդդեմ ՀՀ բնապահպանության նախարարության՝ վարչական մարմնի գործողությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու պահանջի մասին: Մասնավորապես խնդրվել է ոչ իրավաչափ ճանաչել ՀՀ բնապահպանության նախարարության աշխատակիցների կողմից ջրաչափ տեղադրելու, կապարակնքելու, հանձնարարագրի հիման վրա իրականացված ստուգման արդյունքում տեղեկանք կազմելու գործողությունները:

Վարչական դատարանը կայացրել է «Հայցադիմումի ընդունումը մերժելու մասին» որոշում՝ պատճառաբանելով, որ հայցադիմումով ներկայացված պահանջները բխում են քաղաքացիաիրավական հարաբերություններից և ՀՀ ՎԴՕ-ի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն ընդդատյա չեն ՎԴ-ին: Ընկերությունը բողոք է ներկայացրել որոշման դեմ, սակայն բողոքը մերժվել է: Մերժվել է նաև ընկերության կողմից ներկայացված վճռաբեկ բողոքը:

Ընկերությունը նույն պահանջը ներկայացրել է ընդհանուր իրավասության դատարան և ստացել է հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում՝ պատճառաբանությամբ, որ ընդդատյա չէ ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Նշված որոշմամբ Դատարանը եկել էր այն եզրահանգման, որ Նախարարությունը հանդիսանում է գործադիր իշխանության հանրապետական մարմին, որն իրականացնում է վարչարարություն և Ընկերության կողմից ներկայացված պահանջը ծագել է հանրային իրավահարաբերություններից: Մերժվել են Ընկերության կողմից որոշման դեմ ներկայացված վերաքննիչ և վճռաբեկ բողոքները:

Փաստորեն, նույն փաստերի առկայության պարագայում վճռաբեկ դատարանը հաստատել է, որ վեճը կրում է քաղաքացիաիրավական բնույթ, մինչև նույն ժամանակ հաստատել է, որ նույն վեճը կրում է վարչաիրավական բնույթ: Որևէ գիտության մեջ հնարավոր չէ այնպիսի իրավիճակ, որ որևէ դատողության այնդույնը և դրա հերքումը միաժամանակ ճիշտ լինեն: Հետևաբար, այս և այլ նմանատիպ բազմաթիվ գործերով, ՀՀ դատարանները հրաժարվել են արդարադատության իրականացումից, ինչը հանգեցնում է ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով սահմանված՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտմանը:

Սա վառ օրինակ է այն բանի, որ «հանրային իրավահարաբերություն» եզրույթը միանշանակ չի ընկալվում նաև դատական ատյանների կողմից, քանի որ մի դեպքում դատական իշխանության մի թևը (քաղաքացիական գործեր քննող դատարանը) գտնում է, որ գործը հանդիսանում է հանրային իրավահարաբերությունից բխող և չի ընդունում վարույթ, իսկ մյուս թևը (ՎԴ-ը) գտնում է, որ տվյալ դեպքում առկա չէ հանրային իրավահարաբերություն, ուստի գործը ենթակա չէ ՎԴ-ում քննության:

Այս ամենի արդյունքում տուժում է անձի դատական պաշտպանության և արդարադատության մատչելիության իրավունքը, քանի որ անձը փաստացի զրկվում է այդ իրավունքների իրացման բոլոր հնարավորություններից:

Մյուս կողմից, դիտարկվել են նաև գործեր, երբ երկու տարբեր անձանց նույնական պահանջներ միաժամանակ քննության են առնվել և՛ ընդհանուր իրավասության դատարանի, և՛ ՎԴ-ի կողմից:

Օրինակ՝

Ա. և Բ. քաղաքացիներն աշխատել են ՀՀ ԿԱՀՊԾ համակարգում: ՀՀ ԿԱՊԵԿ նախագահի առանձին հրամաններով նրանք ազատվել են պաշտոնից: Ա. քաղաքացին հրամանը վիճարկել է ՎԴ-ում, մինչդեռ Բ. քաղաքացին՝ ընդհանուր իրավասության դատարանում: Երկու դատարաններն էլ անվավեր են ճանաչել ակտը և պարտավորեցրել վերականգնել նախկին աշխատանքում:

5. Վարույթի կարճումը հայցադիմումի ընդունումը մերժելու հիմքերի առկայության դեպքում

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ մի շարք դեպքերում, երբ դատարանը կարող է հայցադիմումի ընդունումը մերժել, քննում է գործը և արդյունքում վճռով կարճում է վարույթը ՎԴ-ին ընդդատյա չլինելու հիմքով: Թեև ՀՀ ՎԴՕ-ի 90-րդ հոդվածը նման հնարավորություն նախատեսում է, այնուամենայնիվ, այդ հիմքը պետք է վերաբերի այն դեպքերին, երբ գործի քննության ընթացքում հայցվորի կողմից հայցի առարկայի փոփոխությունը հանգեցնում է ընդդատության փոփոխության: Այլ դեպքերում, եթե ի սկզբանե հայցադիմումն ընդդատյա չէ ՎԴ-ին, ապա անհասկանալի է, թե ինչու է դատարանն այն վարույթ ընդունում: Նման պրակտիկան էապես ազդում է արդարադատության որակի վրա, քանի որ հանգեցնում է անհիմն ձգձգումների և արհեստականորեն մեծացնում դատարանի ծանրաբեռնվածությունը:

Օրինակ`

Քաղաքացին ՀՀ ոստիկանության ճանապարհային ոստիկանության հետաքննության բաժանմունքի 22.12.08թ-ի եզրակացությունն անվավեր ճանաչելու պահանջով դիմել է ՎԴ: Դատական քննությունը տևել է շուրջ երեք ամիս, որից հետո դատարանը կարճեց վարույթն այն պատճառաբանությամբ, որ ՎԴ-ին ընդդատյա չէ, քանի որ եզրակացությունը վարչական ակտ չէ:

6. Հայցադիմումը վարույթ ընդունելիս միասնական պրակտիկայի բացակայություն

Դիտարկումները վկայում են, որ որոշ դեպքերում միևնույն հարցի վերաբերյալ դատավորները ցուցաբերում են տարբեր մոտեցում:

Այսպես, ՀՀ ՎԴՕ-ի 26-րդ գլուխը կարգավորում է դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի վարույթը: Համաձայն ՎԴՕ-ի 151-րդ հոդվածի` վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերը հարուցվում են օրենքով վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ արձանագրություններ կազմելու լիազորություն ունեցող մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումների հիման վրա:

«Ինֆորմացիայի ազատության կենտրոն» ՀԿ-ն մի շարք դատական գործեր է ունեցել ընդդեմ տարբեր պաշտոնյաների` տեղեկատվություն տրամադրելուն պարտավորեցնելու և նրանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով:

ՀՀ ՎԴ-ի որոշ դատավորներ պաշտոնատար անձին պատասխանատվության ենթարկելու պահանջն ընդունել են վարույթ, քննել և մերժել, որոշ մասն ընդհանրապես ի սկզբանե մերժել է վարույթ ընդունելը, իսկ որոշ մասը քննել է և միայն վճռով է մերժել պահանջը` պատճառաբանելով, որ ընդդատյա չէ իրեն:

Առաջարկ

Օրենքով սահմանել «սխալ» հայցատեսակ ներկայացնելու իրավական հետևանքները՝ միաժամանակ ապահովելով դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետությունը:

«Սխալ» հայց ներկայացնելու դեպքում իրավական հետևանքների կիրառումը պետք է տեղի ունենա հայցը վարույթ ընդունելու փուլում:

Վերախմբագրել ՎԴՕ-ի 90-րդ հոդվածը, որը կբացառի ի սկզբանե ՎԴ-ին ոչ ընդդատյա գործերի վարույթ ընդունելը, իսկ հետագայում դրանց կարճումը:

Օրենքով նախատեսել հայց ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետից հետո հայցադիմումներ ներկայացնելու իրավական հետևանքը:

Բացառել ՎԴ-ի կողմից ՎԴՕ-ով նախատեսված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված հայցադիմումների ընդունման մերժումը՝ ՎԴ-ին ենթակա չլինելու պատճառաբանությամբ:

Ապահովել հայցադիմումների ընդունումը մերժելու պրակտիկայի միասնականությունը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշմամբ պետք է սահմանի այն սկզբունքները, որոնց համաձայն քաղաքացիական և վարչական վեճեր քննող դատարանները պետք է որոշեն վեճի մասնավոր կամ հանրային իրավական բնույթը:

Ստեղծել վարչական և ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից վեճի բնույթի վերաբերյալ անհամաձայնության դեպքում առարկայական ընդդատության հարցի լուծման իրավական մեխանիզմ:

Քննարկել ՀՀ իրավական համակարգում վարչական կամ հանրային իրավական պայմանագրի ինստիտուտի ներդրման հարցը, որը լայն տարածում ունի Եվրոպական բազմաթիվ երկրներում, հատկապես՝ Գերմանիայում: Նման ինստիտուտի առկայության պարագայում իրավահարաբերությունները կարող են կարգավորվել պայմանագրով, սակայն պահպանելով իրենց հանրային իրավական բնույթը: Օրինակ, լիցենզիայի հիման վրա կնքված լիցենզիոն պայմանագիրը կհամարվի հանրային իրավական պայմանագիր, քանի որ դրա առարկան հանրային իրավական է (քաղաքաշինություն, ընդերքի օգտագործում և այլն), իսկ դրանից ծագող վեճերի քննությունը կիրականացվի ՀՀ ՎԴ-ում:

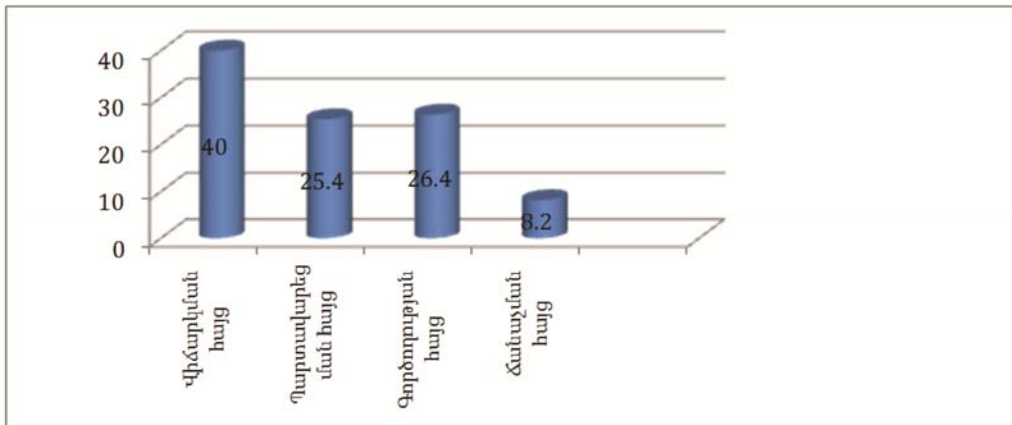
ՔԼՈՒՄ 2. Հայցադիմումների տեսակներն ըստ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի, օրենսդրական բացերը և իրավակիրառ պրակտիկայում առկա խնդիրները՝ արդարադատության մատչելիության տեսանկյունից

ՀՀ ՎԴՕ-ի 65-ից 68-րդ հոդվածները սահմանում են ՀՀ ՎԴ դիմելու համար սահմանված հայցատեսակները:

ՀՀ ՎԴՕ-ը նախատեսում է հայցի հետևյալ չորս տեսակները՝ վիճարկման, պարտավորեցման, գործողության կատարման և ճանաչման:

Այսպես, վիճարկման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ամբողջությամբ կամ մասամբ վերացնել կամ փոփոխել միջամտող ակտը:⁸ Պարտավորեցման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ընդունել այն բարենպաստ վարչական ակտը, որի ընդունումը մերժվել է վարչական մարմնի կողմից կամ որը նա չի ընդունել:⁹ Գործողության կատարման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել կատարել որոշակի գործողություններ կամ ձեռնպահ մնալ այնպիսի գործողություններից, որոնք ուղղված չեն վարչական ակտի ընդունմանը:¹⁰ Ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող այլ հայց ներկայացնել: Ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել վարչական ակտն առ ոչինչ լինելը:

Սույն ծրագրի շրջանակներում դիտարկված գործերից 160-ի դեպքում ներկայացվել է վիճարկման հայց, 102-ի դեպքում՝ պարտավորեցման, 106-ի դեպքում՝ գործողության կատարման, իսկ 33-ի դեպքում՝ ճանաչման:¹¹

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ թվարկված հայցատեսակները և դրանց սահմանումները պրակտիկայում առաջացնում են դժվարություններ: Դրանց սահմանազատման արդյունավետ գործիքների և խորը մասնագիտական գիտելիքների բացակայության պայմաններում ներկայիս օրենսդրական կարգավորումը լիարժեքորեն չի ապահովում դատական պաշտպանության արդյունավետությունը: Մյուս կողմից, պրակտիկա-

⁸ ՎԴՕ-ի 65-րդ հոդված
⁹ ՎԴՕ-ի 66-րդ հոդված
¹⁰ ՎԴՕ-ի 67-րդ հոդված
¹¹ Քանի որ որոշ դիտարկված գործերով ներկայացվել են մի քանի հայցատեսակներ, տվյալների հանրագումարը մեծ է դիտարկման ենթակա գործերի ընդհանուր թվից:

յում դժվարություններ են առաջանում վարչական ակտի տեսակների սահմանազատման առումով, և հաճախ են լինում դեպքեր, երբ անհրաժեշտ է լինում իրական պահանջը վերաձևակերպել՝ հարմարեցնելով օրենսգրքի պահանջներին:

Օրինակ՝

ՀՀ ՎՊՕ-ի 65-րդ հոդվածը սահմանում է միայն միջամտող վարչական ակտը վիճարկելու հնարավորություն: Այնինչ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 53-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն՝ սահմանվում են վարչական ակտի երեք տեսակներ, դրանք են՝

ա) բարենպաստ վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմիններն անձանց տրամադրում են իրավունքներ կամ նրանց համար ստեղծում են այդ անձանց իրավական կամ փաստացի դրությունը բարելավող ցանկացած այլ պայման.

բ) միջամտող վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որի միջոցով վարչական մարմինները մերժում, միջամտում, ընդհուպ սահմանափակում են անձանց իրավունքների իրականացումը, որեւէ պարտականություն են դնում նրանց վրա կամ ցանկացած այլ եղանակով վատթարացնում են նրանց իրավական կամ փաստացի դրությունը.

գ) զուգորդվող վարչական ակտն այն վարչական ակտն է, որն իր մեջ պարունակում է անձի համար ինչպես բարենպաստ, այնպես էլ միջամտող վարչական ակտերով սահմանվող դրույթներ:

Այսինքն, եթե համայնքի ղեկավարի որոշմամբ օրինականացվել է անձի ինքնակամ կառույցը, սակայն չափերը սխալ են նշվել կամ անձը համաձայն չէ դրանց, ապա չի կարող վիճարկել, քանի որ վիճարկվող վարչական ակտն անձի համար կհամարվի բարենպաստ: Նույնը վերաբերում է նաև զուգորդվող վարչական ակտին:

Պարտավորեցման պարագայում կրկին օրենսդիրը նախատեսում է, որ պահանջը կարող է վերաբերել բարենպաստ վարչական ակտին: Սա ևս պրակտիկայում առաջացնում է խնդիրներ:

Օրինակ՝

Ընկերությունը դիմել էր ՀՀ տնտեսական մրցակցության պաշպանության հանձնաժողովին՝ կոնկրետ ապրանքատեսակի ապրանքների ապրանքային շուկայի ուսումնասիրություն կատարելու պահանջով, սակայն ստացել էր մերժում: Ընկերությունը ներկայացրել էր պարտավորեցման հայց. պարտավորեցնել կատարել շուկայի ուսումնասիրություն և ընդունել համապատասխան վարչական ակտ:

Գործի քննության փուլում, երբ հարց էր ծագել, թե որքանով է կայացվելիք վարչական ակտն ընկերության համար բարենպաստ, ընկերու-

թյունը ներկայացրել էր հետևյալ պատճառաբանությունը. հաշվի առնելով, որ ընկերությունը հանդիսանում է տվյալ ապրանքային շուկայի սուբյեկտ և գործունեություն է ծավալում այդ ոլորտում, տվյալ ապրանքային շուկայի ուսումնասիրված լինելը ցանկացած պարագայում ընկերության համար հանդիսանում է բարենպաստ վարչական ակտ:

Սակայն ի վերջո, դատարանը հայցը մերժել էր՝ պատճառաբանելով, որ նշված հոդվածից հետևում է, որ պարտավորեցման հայց ներկայացնելու համար հիմք է հանդիսանում հայցվող բարենպաստ վարչական ակտի ընդունումը մերժելու կամ չընդունելու փաստի առկայությունը: Դատարանը գտել է, որ բացակայում է պարտավորեցման հայցը բավարարելու իրավական հիմքը, և առկա չէ բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու հնարավորությունը, քանի որ ապրանքային շուկայի ուսումնասիրության արդյունքների մասին որոշումը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով չի կարող հանդիսանալ բարենպաստ վարչական ակտ: Իհարկե դատարանը չի գնահատել, թե այդ պարագայում ինչ վարչական ակտ է հանդիսանում շուկայի ուսումնասիրությունը:

Խնդիրը կայանում է նրանում, որ պրակտիկայում երբեմն դժվար է որոշել ակտի տեսակը, քանի դեռ այն չի ընդունվել: Բացի այդ, թեև ՎՀՎՎ մասին օրենքի 53-րդ հոդվածում նշված են այն չափանիշները, որոնց հիման վրա որոշվում է վարչական ակտի տեսակը, իրավակիրառ պրակտիկայում միշտ չէ, որ հնարավոր է որոշել, թե կայացվելիք ակտն ինչպիսի բնույթ ունի: Իսկ վարչական դատավարության իմաստով ստացվում է, որ եթե անձը դիմել է դատարան պարտավորեցման հայցով, և գործի քննության ժամանակ ապացույցների հետազոտումից հետո պարզվի, որ իրականում ընդունվելիք վարչական ակտը զուգորդվող է, ապա դատարանը հայցը կարող է մերժել նշված պատճառաբանությամբ: Մինչդեռ, հայցատեսակների և դրանց սահմանափակ մեկնաբանության պարագայում խախտվում է անձի՝ դատական պաշտպանության իրավունքը:

Բավականին լուրջ խնդիր է ձևավորվել նաև ճանաչման հայցերի հետ կապված: ՀՀ վարչական դատավարության 68-րդ հոդվածի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող հայց ներկայացնել սույն օրենսգրքի 65-ից 67-րդ հոդվածներին համապատասխան:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.05.2010թ.-ի ՎԴ 1689/05/09 վարչական գործով որոշման համաձայն՝

«Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Սերգեյ Մարդոյանի պահանջը ենթակա չէ դատարանում քննության հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ ՎԴՕ-ի 65-րդ հոդվածի համաձայն՝ վիճարկման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ամբողջությամբ կամ մասամբ վերացնել, կամ փոփոխել միջամտող վարչական ակտը:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտավորեցման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ընդունել այն բարենպաստ վարչական ակտը, որի ընդունումը մերժվել է վարչական մարմնի կողմից կամ որը նա չի ընդունել:

ՀՀ ՎՂՕ-ի 68-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ճանաչել որևէ իրավահարաբերության առկայությունը կամ բացակայությունը, եթե նա չի կարող հայց ներկայացնել նույն օրենսգրքի 65-ից 67-րդ հոդվածներին համապատասխան:

Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ճանաչման հայց կարող է ներկայացվել միայն այն դեպքում, երբ հնարավոր չէ ներկայացնել վիճարկման կամ պարտավորեցման հայց:

Մինչդեռ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ հնարավոր էր և չէր բացառվում Սերգեյ Մարդոյանի կողմից Քաղաքապետարանի 20.03.2009 թվականի թիվ 18-08/2-4283 գրությունը որպես միջամտող վարչական ակտ, վերացնելու կամ այն փոփոխելու, ինչպես նաև շինարարության թույլտվությունը տրամադրելու և դրա հիման վրա կառուցապատման իրավունքը ճանաչելու վերաբերյալ բարենպաստ վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու վերաբերյալ հայցերի ներկայացման հնարավորությունը:

Ընդ որում նման դիրքորոշումը ՀՀ վճռաբեկ դատարանում ձևավորված պրակտիկա է: Այսպես, 25.12.2009թ.-ի թիվ ՎՂ/1943/05/09 գործով որոշման համաձայն. «Այսպիսով, վերոհիշյալ երկու հոդվածների համեմատական վերլուծությունից հետևում է, որ ճանաչման հայց կարող է ներկայացվել այն դեպքում, երբ պարտավորեցման հայց ներկայացնել հնարավոր չէ:

Մինչդեռ, սույն գործի փաստերի համաձայն՝ չի բացառվել ևս Այվազյանի կողմից Քաղաքապետարանին վիճելի կցակառույցը և անտրեսուլը օրինականացնելու, զբաղեցրած հողատարածքը՝ վարձակալության հիմունքներով տրամադրված լինելու վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու հայցի հարուցման հնարավորությունը»:

Նմանատիպ է ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 17.04.2009թ.-ի թիվ ՎՂ/5557/05/08 վարչական գործով որոշումը:

Խնդիրը կայանում է նրանում, որ որևէ պարագայում ՀՀ ՎՂՕ-ի 68-րդ հոդվածի առաջին մասի խախտմամբ հայց ներկայացնելը չի կարող գործի վարույթի կարճման հիմք հանդիսանալ: Օրենսդիրը ՀՀ ՎՂՕ-ի որևէ դրույթով չի նախատեսել նշված նորմի խախտմամբ հայց ներկայացնելու իրավական հետևանքները: Ենթադրենք, անձը կարող էր ներկայացնել վիճարկման հայց, սակայն ներկայացրել է ճանաչման հայց, սակայն դա որևէ հետևանք չունի. հայցադիմումի ընդունումը մերժելու կամ վերադարձնելու հիմքերում, ինչպես նաև գործի վարույթը կարճելու վերաբերյալ հոդվածներում այդ հիմքը նախատեսված չէ: Նման պարագայում ՀՀ վճռաբեկ դատարանի կողմից ձևավորված պրակտիկան հանգեցնում է անձի՝ ՀՀ մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի տարր հանդիսացող արդարադատության մատչելիության իրավունքի խախտմանը, քանի որ սահմանափակվում է անձի՝ դատարան դիմելու իրավունքն օրենքով չնախատեսված հիմքերով և զուտ ձևական նկատառումներով: Այս առումով, առկա է օրենքի բաց՝ սխալ հայց ներկայացնելու հետևանքները չնախատեսելու առումով:

Որոշակի խնդիր է առկա նաև վճարման կարգադրությունների հետ կապված գործերով: Նախ, անհասկանալիորեն վճարման կարգադրության վարույթում պատասխանողի համար նախատեսվում է միայն հակընդդեմ

հայցի ներկայացում՝ ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի, որը նախատեսում է նաև առարկության ներկայացում: Բավականին հաճախ են հանդիպում դեպքերը, երբ իրականում տվյալ դեպքում պետք է ներկայացվի առարկություն: Օրինակ, անձն արդեն կատարել է հարկերի վճարումները, սակայն հարկային մարմինը վճարման կարգադրություն է ներկայացրել գումարի բռնագանձման պահանջով: Անձը չի կարող ներկայացնել առարկություն՝ հայտնելով, որ կատարել է վճարում: Առավել հատկանշական է, որ ՀՀ ՎՊՕ-ի 158-րդ հոդվածը սահմանում է, որ հակընդդեմ հայցը պետք է լինի վիճարկման հայց: Այսպես.«Վճարման կարգադրությունը ներառում է՝

2) կարգադրություն՝ վճարման կարգադրությունը ստանալու կամ սույն օրենսգրքի համաձայն՝ պատշաճ ծանուցված համարվելու պահից երկու շաբաթվա ընթացքում կատարելու հետևյալ գործողություններից որեւէ մեկը.

ա. կատարել վճարման պահանջը, եթե պատասխանողը պահանջը հիմնավորված է համարում,

բ. ներկայացնել հակընդդեմ հայց՝ վարչական ակտը վերացնելու կամ փոփոխելու վերաբերյալ, եթե պատասխանողը վարչական ակտը համարում է ապօրինի:

Այսինքն, բացի այն, որ անձը պետք է ներկայացնի միայն վիճարկման հակընդդեմ հայց: Այնինչ, օրինակ նկարագրված դեպքում դա ուղղակի անհնար է, քանի որ անձը ստուգման ակտի հիման վրա վճարել է հարկերը, հետևաբար, համաձայն է եղել այդ ակտի հետ, սակայն ակտի հիման վրա գումարի բռնագանձման պահանջ ներկայացվելու դեպքում պարտավոր է ներկայացնել ստուգման ակտը վիճարկելու հայց:

Բավականին հաճախ է հանդիպում նման իրավիճակ պետավտոտեսչության հետ կապված դեպքերում. մասնավորապես, բազմաթիվ դեպքերում անձը տուգանքի գումարը վճարելուց հետո կտրոնը չի ներկայացնում պետավտոտեսչություն, և վերջինս ներկայացնում է տուգանքի գումարը բռնագանձելու վճարման կարգադրության դիմում:

Պրակտիկայում տրվել է հետևյալ լուծումը . անձը ներկայացնում է գործողության կատարման կամ ճանաչման հակընդդեմ հայց՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ ՎՊՕ-ի 158-րդ հոդվածն ուղղակիորեն հակասում է ՀՀ - ՎՊՕ-ի ընդհանուր դրույթներին, հետևաբար չի գործում հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ ՎՊՕ-ի 3-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ֆիզիկական և իրավաբանական անձ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով իրավունք ունի դիմելու ՎՊ, եթե համարում է, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերով, գործողություններով կամ անգործությամբ՝ 1) խախտվել են կամ անմիջականորեն կարող են խախտվել նրա՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ, միջազգային պայմանագրերով, օրենքներով և այլ իրավական ակտերով ամրագրված իրավունքները և ազատությունները, 2) նրա վրա ոչ իրավաչափորեն դրվել է որևէ պարտականություն:

Նշված հոդվածն իրավունք է նախատեսում դատարան դիմելու բոլոր այն դեպքերում, երբ վարչական մարմնի վարչական ակտով, գործողությամբ կամ անգործությամբ խախտվում են անձի իրավունքները կամ

վերջինիս վրա դրվում է ոչ իրավաչափ պարտականություն՝ չնախատեսելով որևէ բացառություն:

Այսինքն, ստացվում է, որ Վարչական դատավարության օրենսգրքի վճարման կարգադրության կարգավորմանը նվիրված բաժինը նախատեսում է վճարման կարգադրության դեմ առարկելու մեկ տարբերակ՝ վարչական ակտը բողոքարկելու վերաբերյալ հակընդդեմ հայցադիմումի ներկայացում, իսկ ընդհանուր մասը նման բացառություն չի նախատեսում: Ստացվում է, որ այս պարագայում անձն իր իրավունքները պաշտպանելու որևէ ընթացակարգ չի ունենում, սակայն իրականությունն այն է, որ անձը որևէ խախտում թույլ չի տվել և ժամանակին վճարել է տուգանքի գումարը:

«Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածի հինգերորդ մասի համաձայն՝ նույն իրավական ակտի ընդհանուր և հատուկ մասերի միջև հակասության դեպքում գործում են ընդհանուր մասի դրույթները: Հետևաբար, ընդհանուր և հատուկ մասերի միջև հակասության դեպքում գործում են ընդհանուր մասի դրույթները:

ՀՀ ՎՊՕ-ի 68-րդ հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ ճանաչման հայցով հայցվորը կարող է պահանջել ոչ իրավաչափ ճանաչելու այլևս իրավաբանական ուժ չունեցող միջամտող վարչական ակտը կամ գործողությունը, եթե հայցվորն արդարացիորեն շահագրգռված է ակտը կամ գործողությունը ոչ իրավաչափ ճանաչելու մեջ:

Ներկայացվում է պահանջ Ոստիկանության գործողությունը՝ ուղղված վարչական տուգանքի գումարը հնգապատկելուն, ճանաչել ոչ իրավաչափ, քանի որ տուգանքի գումարը ժամանակին վճարվել է, և կիրառելի չէ ՀՀ ՎԻՎՕ-ի 305-րդ հոդվածը, հետևաբար Ոստիկանության գործողությունները՝ ուղղված վարչական տուգանքի գումարը հնգապատկելուն և այդ կապակցությամբ հայցադիմում ներկայացնելուն, պետք է ճանաչվեն ոչ իրավաչափ:

Մեծամասամբ, ՀՀ ՎՊ-ի դատավորների կողմից այս պատճառաբանությունն ընդունվում է, սակայն խնդիրը մնում է բաց և կրկին ստացվում է, որ օրենսդրական բացի հետևանքով խախտվում է արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքը:

Առաջարկ

Նախատեսել սխալ հայց ներկայացնելու հետևանքները: Եթե ՎՊ-ը վարույթ է ընդունել և քննել սխալ հայց, ապա ճիշտ հայցը ներկայացնելու ժամկետները պետք է համարվեն վերականգնված:

Նախատեսել առարկության ներկայացման հնարավորություն այն դեպքերում, երբ անձը տուգանքը վճարելու համար օրենքով նախատեսված ժամկետներում վճարել է այն:

Միջոցներ ձեռնարկել դատավորների և փաստաբանների՝ վարչական հայցերի վերաբերյալ գիտելիքների խորացման ուղղությամբ:

Նախատեսել բոլոր վարչական ակտերի համար բողոքարկելու հնարավորություն. ՎՊՕ-ի 65-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ արտահայտությամբ՝ «...կամ զուգորդվող վարչական ակտի՝ անձի համար ոչ բարենպաստ (միջամտող) դրույթները»:

ԳԼՈՒԽ 3. Ապացույցները վարչական դատավարությունում

ա. կողմի ցուցմունքը որպես ապացույցի տեսակ. օրենսդրական բացը և գործող պրակտիկան

ՀՀ ՎՂՕ-ի 22-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով հավաքված ապացույցների հետազոտման և գնահատման միջոցով պարզում է գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող բոլոր փաստերը:

Ապացույցներ են վկայի ցուցմունքը, փորձագետի ցուցմունքը, գրավոր ապացույցները և իրեղեն ապացույցները:

Ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի՝ ՎՂՕ-ի հիշյալ հոդվածն ապացույցների շարքից բացառել է (չի նախատեսել) գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքները որպես ապացույցի տեսակ:

Ճիշտ է, ՀՀ ՎՂՕ-ի 34-րդ հոդվածն անուղղակիորեն նախատեսում է կողմի՝ ցուցմունք տալու հնարավորության մասին, մասնավորապես սահմանված է, որ՝ Դատարանն իր նախաձեռնությամբ կամ կողմի միջնորդությամբ կարող է կարգադրել, որ կողմը (կողմերը) ցուցմունք տա (տան) վիճելի փաստի վերաբերյալ՝ վկայի ցուցմունքի համար սահմանված կանոններով, սակայն ՀՀ ՎՂՕ-ի 22-րդ հոդվածում այդ ցուցմունքն ապացույցի տեսակ չհամարվելու պայմաններում նման ցուցմունքի ստացումը դառնում է ինքնանպատակ:

Ընդ որում, հարկ է ուշադրություն դարձնել, որ ՀՀ ՎՂՕ-ի 34-րդ հոդվածը հստակ տարանջատում է կողմի ցուցմունքը վկայի ցուցմունքից՝ սահմանելով միայն, որ կողմի ցուցմունքը ստացվում է վկայի ցուցմունքի համար նախատեսված կանոններով:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ ՎՂՕ-ի 6-րդ հոդվածի երրորդ մասի համաձայն՝ դատարանը վեճի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով իրավասու է, չսահմանափակվելով վարչական դատավարության մասնակիցների միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկելու ողջամիտ միջոցներ, մասնավորապես պահանջելու վարչական վարույթի նյութեր, տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու կողմերին անձամբ ներկայանալ դատական նիստի:

Նման պարագայում կողմի՝ անձամբ ներկայանալու պարտականությունը չի կարող լինել ինքնանպատակ. բնականաբար, դատարանը պետք է լսի կողմի բացատրությունները՝ ցուցմունքը: Հետևաբար, կրկին առկա է կողմի ցուցմունքը որպես ապացույցի տեսակ դիտելու խնդիրը:

Այսպիսով, ստացվում է, որ մի կողմից վարչական դատավարությունը սահմանում է կողմի ցուցմունքի ստացման հնարավորությունը և կարծես թե այն դիտում է որպես ապացույց (հակառակ դեպքում ուղղակի անիմաստ կլինի դրա ստացումը), մյուս կողմից ապացույցների տեսակները սահմանելիս դրանց շարքում չի նախատեսել այդ ապացույցի տեսակը: Նման իրավական թերի կարգավորումը կարող է առաջացնել և գործնականում առա-

ջացնում է իրավական անորոշություն՝ կողմի ցուցմունքը վճռի հիմքում դնելու կամ չդնելու կապակցությամբ:

Կողմի ցուցմունքը իրավունքի տեսության մեջ իրավացիորեն համարվում է ապացույցի տեսակ, քանի որ միայն կողմը կարող է հայտնել այնպիսի տեղեկություններ, որոնք կարող է այլ ապացույցների միջոցով հնարավոր չլինի ստանալ:

Գործին մասնակցող անձանց ցուցմունքներն անձնական ապացույցների տեսակներից մեկն են, որոնց առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ փաստերի վերաբերյալ տեղեկությունները ներկայացվում են դատարանին այն անձանց կողմից, ովքեր շահագրգռված են գործի ելքով:

Կողմերը հանդես են գալիս որպես վիճելի իրավահարաբերության մասնակից և իրավաբանորեն շահագրգռված են գործի ելքով: Նրանք միաժամանակ հանդես են գալիս և՛ 1) որպես անձինք, որոնք մասնակցում են գործում, որոնց գործողություններից է կախված դատավարության ծագումը, զարգացումը և դադարումը, և՛ 2) որպես ապացույցների աղբյուրներ:

Կողմերի ցուցմունքների հետ կապված վարչական դատավարությունում առաջանում է մեկ այլ խնդիր: Վարչական դատավարությունում կողմերից մեկը վարչական մարմինն է, առավել հաճախ՝ պետական մարմինը: Որպես կողմ ցուցմունք տալու համար կարող է ներկայանալ համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարը, քանի որ նա է ի պաշտոնե ներկայացնում այդ մարմինը:

Այսպես, մի շարք հեղինակներ արդարացիորեն արտահայտել են հետևյալ կարծիքը. «Գործին մասնակցող անձանց թվին են դասվում նաև դատախազը, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Դատախազը որպես գործին մասնակցող անձ, ապացուցողական տեղեկություններն անձամբ ստանում է այլ աղբյուրներից: Նա չի հանդիսանում վիճելի նյութական իրավահարաբերությունների սուբյեկտ և չի իրականացնում իրավաբանական նշանակություն ունեցող գործողություններ մինչև դատավարության ծագումը: Հետևաբար, նա չի հանդիսանում փաստերի մասին տեղեկություններ կրող: ... Պետական մարմինները և տեղական ինքնակառավարման մարմինները դատավարությունում հանդես են գալիս իրենց ներկայացուցիչների միջոցով: Ներկայացուցիչները չեն հանդիսանում ապացույցների աղբյուրներ, և նրանց բացատրությունները չի կարելի հավասարեցնել կողմերի և երրորդ անձանց բացատրություններին»:

Տվյալ դեպքում, գործին մասնակցող անձանց կողմից տրված ցուցմունքներն ըստ էության հավասարեցված են վկաների կողմից տրված ցուցմունքներին՝ պատասխանատվության և ապացույցների աղբյուրի տեսանկյունից: Եթե գործին մասնակցող անձի ներկայացուցիչը կարող է ցուցմունք տալ փաստի մասին, ապա նույն տրամաբանությամբ կարող է վկայի ներկայացուցիչը ցուցմունք տալ փաստի մասին, ինչն անթույլատրելի է:

Դիտարկումները ցույց են տվել, որ պրակտիկայում շատ են այն դեպքերը, հատկապես հարկային մարմնի հետ վեճերով, երբ դատարանը վճռի հիմքում դնում է ստուգումն իրականացրած տեսուչների՝ որպես հարկային մարմնի ներկայացուցիչ բացատրությունները:

Օրինակ՝

Վարչական դատարանի 23.07.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/5276/05/09 վարչական գործով վճռի հիմքում որոշ հանգամանքների հաստատման համար դրվել են տեսուչների բացատրությունները՝ առանց վերջիններիս վկայություններով, այսինքն, նրանք բացատրություն են տվել որպես ներկայացուցիչ, և դատարանն այդ բացատրությունը դիտել է որպես ապացույց:

Վարչական դատարանի 18.05.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/5029/05/08 վարչական գործով վճռի հիմքում ևս դրված են տեսուչների՝ տեսչության ներկայացուցիչների բացատրությունները որպես ապացույց:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ տեսուչի՝ որպես ներկայացուցչի բացատրությունները, ՎԴՕ-ի համաձայն, ապացույցի տեսակ չեն հանդիսանում, ինչպես և ապացույցի տեսակ չեն ընդհանրապես դատավարության կողմերի ներկայացուցիչների բացատրությունները: Ապացույց պետք է հանդիսանա կողմի ցուցմունքը: Հետևաբար, որպես կողմի՝ վարչական մարմնի ցուցմունք կարող է համարվել վարչական մարմնի ղեկավարի ցուցմունքը, իսկ տվյալ վարչական մարմնի այլ աշխատակցի ցուցմունքը կարող է դրվել վճռի հիմքում, եթե նա ներգրավվի դատավարությանը որպես վկա և նախազգուշացվի ակնհայտ կեղծ ցուցմունք տալու համար սահմանված պատասխանատվության մասին:

Ուստի տվյալ դեպքում առկա է մի կողմից իրավակիրառ պրակտիկայի բաց այն իմաստով, որ դատարանը վարչական մարմնի որևէ աշխատակցի բացատրությունները դնում է վճռի հիմքում՝ միևնույն ժամանակ չհստակեցնելով նրա բացատրությունների ապացուցողական նշանակությունը, մյուս կողմից առկա է օրենսդրական բաց՝ կողմի ցուցմունքը չի հանդիսանում ապացույցի տեսակ:

բ. ապացուցման բեռի բաշխումը, առանձնահատկությունները վարչական դատավարությունում և գործող պրակտիկան

«ՎԴՕ-ի 25-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Կողմը պարտավոր է դատարանին ներկայացնել իր տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում գտնվող այն բոլոր ապացույցները, որոնցով նա հիմնավորում է իր պահանջները կամ առարկությունները:

2. Վարչական մարմինը պարտավոր է նաև ներկայացնել իր տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում գտնվող այն բոլոր ապացույցները, որոնք հիմնավորում են հակառակ կողմի պահանջները կամ առարկությունները:»:

«ՎԴՕ-ի 26-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Եթե բոլոր ապացույցների հետազոտումից հետո վիճելի է մնում փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը, ապա դրա բացասական հետևանքները կրում է այդ փաստի ապացուցման բեռը կրող կողմը:

2. Ապացուցման բեռը կրում է սույն օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասով ապացույցներ ներկայացնելու պարտականություն կրող կողմը:

3. Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը (պաշտոնատար անձը), որն ընդունել է վիճարկվող իրավական ակտը կամ կատարել է վիճարկվող գործողությունը, կամ չի կատարել որևէ հայցվող գործողություն, սակայն հայցվորի պնդմամբ պարտավոր էր այն կատարել,

կրում է իր որոշման, գործողության կամ անգործության համար հիմք ծառայած փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը:»:

Նշված հոդվածների վերլուծությունից հետևում է, որ ապացուցման բեռը կրում է իր պահանջները կամ առարկությունները հիմնավորող ապացույցներ ներկայացնելու պարտականություն ունեցող կողմը, իսկ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը (պաշտոնատար անձը) կրում է իր որոշման, գործողության կամ անգործության համար հիմք ծառայած փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը: ՀՀ ՎԴՕ-ի 25-րդ հոդվածում տրված ձևակերպումը որոշ առումով հակասության մեջ է 26-րդ հոդվածի հետ, քանի որ այն բոլոր դեպքերում, երբ անձը վիճարկում է պետական մարմնի ակտը, այդ ակտի հիմքում ընկած բոլոր փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը կրում է վարչական մարմինը: Այսինքն, եթե ստուգման ակտ է կայացվել, և անձը ենթարկվել է պատասխանատվության հարկային օրենսդրության խախտումներ թույլ տալու համար, ապա այդ խախտում թույլ տալու հանգամանքը, խախտման չափերի և դրան առնչվող բոլոր փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը կրում է վարչական մարմինը՝ չնայած, որ հարկատուն է պահանջ ներկայացրել ստուգման ակտն անվավեր ճանաչելու պահանջով: Նման պարագայում, չնայած 25-րդ հոդվածի պահանջին՝ հիմնավորել իր պահանջների հիմքում ընկած հանգամանքները՝ ապացուցման բեռն ամբողջությամբ կդրվի վարչական մարմնի վրա:

Այս առումով առավել հաջող է վարչական վարույթի ընթացքում «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածով նախատեսված ապացուցման բեռի բաշխման կանոնը, համաձայն որի՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է անձը՝ նրա համար բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում, վարչական մարմինը՝ անձի համար ոչ բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում:

Այսինքն, անձը պետք է կրի ոչ թե իր պահանջների հիմքում ընկած բոլոր հանգամանքների, այլ իր համար բարենպաստ հանգամանքների ապացուցման բեռը:

Օրինակ՝

Տվյալ գործով անձը ներկրել է որոշակի քանակությամբ ապրանք, որի արդյունքում հարկային մարմնի գնահատմամբ անձն իրականացրել է ապօրինի ձեռնարկատիրական գործունեություն: Հարկային տեսուչների այցելությունների ընթացքում անձի կողմից Հայաստանի Հանրապետության տարածք ներկրված ապրանքները, այդ թվում նաև՝ 1.410 կիլոգրամ մանկական տակդիրը, չեն ներկայացվել հարկային տեսուչներին:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը համարել է, որ ապրանքի քանակի վերաբերյալ ապացուցման բեռը կրում է անձը: Համաձայն որոշման. «Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ 1.410 կիլոգրամ մանկական տակդիրը գտնվում է եղիտա Կյուրեղյանի տիրապետության ներքո, սակայն դրա առկայության վերաբերյալ ապացույցը չի ներկայացվել ինչպես հարկային տեսուչներին, այնպես էլ Դատարանին, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ եղիտա Կյուրեղյանը պարտավոր էր Դատարանին ներկայացնել նշված ապրանքի՝

տվյալ պահին առկա քանակի վերաբերյալ ապացույցները: Մինչդեռ, սույն գործում այդպիսի ապացույցներ առկա չեն, որպիսի հանգամանքը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ Էդիտա Կյուրեղյանը 1.410 կիլոգրամ մանկական տակդիրը Հայաստանի Հանրապետության տարածք է ներկրել իրացնելու և շահույթ ստանալու նպատակով» (05.02.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/0047/05/09 վարչական գործով որոշում): Խնդիրը կայանում է նրանում, որ եթե ստուգման ակտում արձանագրվել է ապրանքի քանակը, ապա ապրանքի քանակի վերաբերյալ ապացույցներ ներկայացնելու պարտականությունը պետք է կրի վարչական մարմինը, առավել ևս, որ դա կարող է հաստատվել մաքսային մարմիններից համապատասխան տեղեկատվությունը ստանալով: Վկայակոչված իրավիճակը հիմնավորում է, որ անձը վարչական ակտը վիճարկելիս պետք է կրի ոչ թե իր պահանջների հիմքում ընկած հանգամանքների ապացուցման բեռը, այլ իր համար բարենպաստ հանգամանքների: Օրինակ, նշված դեպքում, եթե անձը նշեր, որ իրականում ներկրել է ավելի քիչ, օրինակ, 50 կգ, այդ հանգամանքի ապացուցման բեռն իրավացիորեն կդրվեր անձի վրա:

Մեկ այլ նմանատիպ դեպք. ստուգման ընթացքում ընկերությունը տեսչությանը չի ներկայացրել ապրանքի պակասող քանակը: Կրկին ՀՀ վճռաբեկ դատարանը համարել է, որ ապացուցման բեռը պետք է կրեր ընկերությունը:

«Այսպես՝ խողովակների՝ տվյալ պահին առկա քանակի վերաբերյալ ապացույցները պետք է ներկայացնեն հենց Ընկերությունը, քանի որ խողովակների պակասող քանակությունը գտնվել է Ընկերության տիրապետության ներքո: Մինչդեռ, սույն գործի փաստերի համաձայն՝ հարկային ստուգման ընթացքում պակասող ապրանքը չի ներկայացվել հարկային տեսուչներին, ինչպես նաև չի ներկայացվել որևէ ապացույց դրանց բացակայության կամ հետագա ձակատագրի վերաբերյալ: Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ ապացույցները Ընկերության կողմից Ղատարանին չներկայացնելու պայմաններում դրանց չներկայացման բացասական հետևանքները կրում է Ընկերությունը» (ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 02.04.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/5165/05/08 վարչական գործով որոշում): Կրկին խոսքը վերաբերում է ստուգման ակտի հիմքում ընկած հանգամանքներին, որոնց ապացուցման բեռը պետք է կրի տեսչությունը, հակառակ պարագայում ստացվում է, որ անձը պետք է հիմնավորի, թե որքան է կազմում պակասող ապրանքը, այն դեպքում, երբ հենց այդ հիմքով է կազմվել ստուգման ակտը, հետևաբար, ստուգման ակտում պետք է արդեն իսկ արտացոլված լինեին այդ տվյալները: Հակառակ մեկնաբանության պարագայում ստուգման ակտը զուրկ է փաստական հիմնավորումից:

Պետք է հաշվի առնել մի կարևոր հանգամանք. դատարանը ստուգում իրականացնող սուբյեկտը չէ և դատական քննության ժամանակ դատարանը չպետք է կրկին ստուգում իրականացնի, դատարանը ընդամենը պետք է ստուգի առկա ստուգման ակտի իրավաչափությունը, ուստի պետք է պարզի, թե արդյոք ստուգում իրականացնողները վեր են հանել բոլոր փաստական հանգամանքները, թե՛ ոչ: Սակայն նշված օրինակում, դրա փոխարեն, անձը պարտավորվել է ներկայացնել ապացույցներ ստուգման ակտի հիմքում ընկած հանգամանքների վերաբերյալ, մասնավորապես, պակասորդի վերաբերյալ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 30.07.2010թ.-ի թիվ ՎԴ3/0310/05/09 վարչական գործով որոշման համաձայն. «Մինչդեռ Ղատարանը 30 քմ մակերեսից ոչ ավելի առևտրական տարածք ունեցող խանութների, կրպակների (տաղավարների) ելակետային տվյալների և ուղղիչ գործակիցների վերաբերյալ 25.07.2002 թվականի հայտարարության, «Հարկ վճարողի (պաշտոնատար անձի) ստորագրությունը» բառերի դիմաց տեղավորված ստորագրությունը Աիդա Առաքելյանին պատկանելու փաստի ապացուցման բեռը ՀՀ ՎԴՕ-ի 26-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով դրել է Տեսչության վրա, ինչի հետևանքով վերջինս կրել է փաստը վիճելի մնալու բացասական հետևանքները:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը և սույն գործի փաստերը համադրելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված հայտարարությունում առկա ստորագրությունն Աիդա Առաքելյանին պատկանելու փաստի առկայության կամ բացակայության ապացուցման բեռը կրում է Աիդա Առաքելյանը, քանի որ վերջինս է վիճարկել այդ փաստը և պարտավոր էր ներկայացնել իր առարկությունները հիմնավորող ապացույցներ: Հետևաբար, վիճարկվող փաստը վիճելի մնալու բացասական հետևանքները պետք է ընկնեն Աիդա Առաքելյանի վրա, այսինքն՝ պետք է հաստատված համարվի, որ 30 քմ մակերեսից ոչ ավելի առևտրական տարածք ունեցող խանութների, կրպակների (տաղավարների) ելակետային տվյալների և ուղղիչ գործակիցների վերաբերյալ 25.07.2002 թվականի հայտարարությունը ստորագրել է Աիդա Առաքելյանը»:

Այս դեպքում, դատարանն իրավացիորեն ստորագրությունն անձին պատկանելու փաստի ապացուցման բեռը դրել է անձի վրա՝ հաշվի առնելով, որ նա վիճարկել է այդ հանգամանքը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.12.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/0222/05/09 վարչական գործով որոշման համաձայն՝

«Միաժամանակ, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի համաձայն՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է վարչական մարմինը՝ անձի համար ոչ բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե նույն հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետով նախատեսված դեպքում վարչական մարմնի կողմից քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ տվյալներին (տեղեկություններին) վարչական մարմինը կարող է իրազեկ դառնալ բացառապես տվյալ անձի միջոցով, ապա ապացուցման պարտականությունը դրվում է այդ անձի վրա:

Սույն գործով Ղատարանի վճռով կարևորվել էր այն փաստը, թե ապրանքները խանութ-սրահում ստացվելու կոնկրետ ժամանակն անհայտ է, որպիսի փաստն էլ նշված չէ ակտում և չի ապացուցվել վարչական մարմնի կողմից:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նշված փաստի կարևորումն էական նշանակություն կարող էր ունենալ միայն այն պարագայում, եթե ապրանքները խանութ-սրահում ստացվել են հենց գույքագրման օրը և դեռևս վաճառքի չեն հանվել ու ապրանքներն ստանալու օրն էլ դեռևս չի ավարտվել: Մինչդեռ, սույն գործով Կոոպերատիվը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 3-րդ մասի հիմքով՝ վարչական վարույթի ընթացքում, և ՀՀ ՎԴՕ-ի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի հիմքով՝ վարչական գործի քննության ընթացքում, կրելով ա-

պացուցման պարտականություն, չի ապացուցել իր համար բարենպաստ հանգամանքները»:

Նշված դեպքում ակնհայտ է, որ անձի վրա դրվել է այնպիսի հանգամանքի ապացուցման բեռ, որն անձի համար բարենպաստ է:

Նշված օրինակները և հիմնավորումները վկայում են այն մասին, որ վարչական մարմնի ակտերը, գործողությունները, անգործությունը վիճարկելիս անձի վրա պետք է դրվի ոչ թե իր պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված ցանկացած հանգամանքի ապացուցման բեռ, այլ այն հանգամանքների, որոնք բարենպաստ են անձի համար:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ պրակտիկայում դատարանները ոչ միշտ են պարզում ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և բաշխում ապացուցման բեռը: Այսպես, դիտարկման ենթակա գործերի 22.6 տոկոսի դեպքերում (80 գործ) դատավորները թերացել են պարզել ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և բաշխել ապացուցման բեռը: 181 գործով դատարանները ձևականորեն են կատարել իրենց պարտականությունը՝ նշելով, որ «կողմը պարտավոր է ապացուցել իր պահանջների հիմքում ընկած փաստական հանգամանքները» կամ «կողմը պարտավոր է ապացուցել իր պահանջները՝ ՀՀ ՎՂՕ-ի 25-րդ և 26-րդ հոդվածներին համապատասխան»: Այս հարցի առնչությամբ, դիտորդները պարզել են, որ այս պարտականության պատշաճ կատարումը պայմանավորված է նաև դատավորի անձով: Մասնավորապես, ՎՂ-ի սակավ թվով դատավորներ (օրինակ՝ դատավոր Ա. Առաքելյանը), իրենց իսկ ձևավորված պրակտիկայի համաձայն, որպես կանոն հանգամանորեն պարզել են ապացուցման ենթակա փաստերը և հստակորեն բաշխել բեռը: Ի հակադրություն, մեծ թիվ են կազմում այն դատավորները, որոնք ըստ էության չեն կատարում օրենքով դրված պարտականությունը, չեն մատնանշում այն փաստերը, որոնք էական են գործի լուծման համար կամ չեն պահանջում ներկայացնել այդ փաստերի ապացույցները:

Մյուս կողմից, դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ դատարանը ապացուցման բեռը ճիշտ չի բաշխել 19 գործով: Ավելին, դիտարկված 119 գործերով դատարանն անգամ չի պարզել վիճելի իրավահարաբերության բնույթը և կիրառման ենթակա օրենսդրությունը:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ դատարանն իր նախաձեռնությամբ պահանջել է անհրաժեշտ ապացույցներ 43 գործով: 5 գործով հայցվորը դատարանից պահանջել է իրականացնել ի պաշտոնե հանգամանքներ պարզելու պարտականությունը: 72 գործով վարչական մարմինը ներկայացրել է իր տիրապետության տակ գտնվող ապացույցները:

ՎՂՕ-ի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ գործի փաստերը դատարանը պարզում է ի պաշտոնե (ex officio): Դատարանը վեճի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով իրավասու է, չսահմանափակվելով մասնակիցների միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկելու ողջամիտ միջոցներ, մասնավորապես պահանջելու վարչական վարույթի նյութեր, տեղեկություններ, ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու կողմերին անձամբ ներկայանալ դատական նիստի:

ՀՀ ՎՂՕ-ի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը մատնանշում է այն փաստերը, որոնք իր կարծիքով էական են վեճի լուծման համար և անհրաժեշտության դեպքում կողմերից պահանջում է ներկայաց-

նել այդ փաստերի ապացույցներ, իսկ նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը վեճի լուծման համար անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով իրավասու է, չսահմանափակվելով վարչական դատավարության մասնակիցների միջնորդություններով, նրանց ներկայացրած ապացույցներով և գործում առկա այլ նյութերով, ձեռնարկելու ողջամիտ միջոցներ, մասնավորապես պահանջելու ապացույցներ, լրացուցիչ բացատրություններ, հանձնարարելու կողմերին անձամբ ներկայանալ դատական նիստի:

Վճռաբեկ դատարանն իր նախկինում կայացրած որոշումներում անդրադարձել է ՀՀ ՎԴՕ-ի 6-րդ հոդվածի ուժով ՎԴ-ի կողմից գործի փաստերի ի պաշտոնե պարզման դատավարական իրավունքին:

Մասնավորապես, 17.04.2009թ.-ի թիվ ՎԴ3/0390/05/08 վարչական գործով Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ ՀՀ ՎԴՕ-ի 6-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով սահմանված վեճի լուծման համար էական փաստերը մատնանշելու և դրանց վերաբերյալ ապացույցներ պահանջելու, անհրաժեշտ ներքին համոզմունք ձևավորելու նպատակով ողջամիտ միջոցներ ձեռնարկելու վերաբերյալ դատավարական գործողությունների իրականացումը թեև Ղատարանի իրավունք է, սակայն Ղատարանի այդ իրավունքը սահմանափակված է նույն օրենսգրքի 24-րդ հոդվածով սահմանված բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված պատճառաբանված ներքին համոզման հանգելու Ղատարանի պարտականությամբ և պետք է բխի արդարության բոլոր պահանջների պահպանման սահմանադրական հիմնադրույթից:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը և սույն գործի փաստերը համադրելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն վարչական գործով վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունի Ռաֆիկ Պետրոսյանի կողմից սոցիալական ապահովության վճարները վճարելու փաստի պարզումը, հետևաբար միայն նշված փաստը պարզելուց հետո դատարանը գործում եղած բոլոր ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ կարող է հաստատել տվյալ փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը:

Մինչդեռ, սույն գործով Ղատարանը, չպարզելով սոցիալական ապահովության վճարները Ռաֆիկ Պետրոսյանի կողմից վճարված կամ չվճարված լինելը, միայն Արարատի ՏՀՏ պետի՝ մնացորդի վերաբերյալ տեղեկանք-հաշվարկի հիման վրա հաստատված է համարել, որ Ռաֆիկ Պետրոսյանը 20.11.2008 թվականի դրությամբ ունի 461.001 ՀՀ դրամ գումարի չափով հարկային պարտավորություն»:

12.03.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/2521/05/08 վարչական գործով որոշման համաձայն՝

«Կրկին վկայակոչելով ՀՀ ՎԴՕ-ի 6-րդ հոդվածի վերաբերյալ նշված վերլուծությունը ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ սույն վարչական գործով Ղատարանը, չկիրառելով «Հայաստանի Հանրապետության կառավարության և Ռուսաստանի Ղաշնության կառավարության միջև եկամուտների և գույքի կրկնակի հարկումը վերացնելու» համաձայնագիրը, արդյունքում չի պարզել սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստը, այն է՝ Ռուսաստանի Ղաշնության դաշնային գույքի կառավարման դաշնային գործակալության «Պայմանավորվող պետության ռեզիդենտ» լի- նելու հանգամանքը»:

24.07.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/3881/05/08 վարչական գործով որոշման համաձայն՝

«Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն վարչական գործով վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունի Ռուբեն Բարեղամյանի կողմից քաղաքական զսպվածության սկզբունքի խախտման փաստի պարզումը: Մինչդեռ Դատարանը, առանց պարզելու և հաստատված համարելու քաղաքական զսպվածության սկզբունքի խախտման փաստը, հայցը մերժելիս հիմնվել է բացառապես Կադաստրի աշխատակազմի ղեկավարի՝ դատարանում տրված հայտարարության վրա, որով նա հայտնել է, որ տեղյակ է եղել, որ Ռուբեն Բարեղամյանը մասնակցել է չիրազեկված հանրահավաքներին»:

25.12.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/5980/05/08 վարչական գործով որոշման համաձայն՝

«Հիմք ընդունելով վերոգրյալը և սույն գործի փաստերը համադրելով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն վարչական գործով վեճի լուծման համար էական նշանակություն ունի ժառանգության բացման ժամանակ՝ 15.03.1982 թվականին, Անուշ Հովհաննիսյանին պատկանող 13,64 քմ մակերեսով սենյակը որպես ժառանգության զանգված գոյություն ունենալու փաստը:

Մինչդեռ, սույն գործով Դատարանը չպարզելով ժառանգության բացման ժամանակ վեճի առարկա 13,64 քմ մակերեսով սենյակի առկայության փաստը, միայն հիմք ընդունելով Հովհաննես Պողոսյանի կողմից ժառանգության ընդունելու փաստը՝ բավարարել է հայցապահանջը»:

27.05.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/7722/05/08 որոշման համաձայն.

«Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ գործով պարզման ենթակա է այն իրավական հարցադրումը, թե որն է սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստը, և որ կողմը պետք է կրի այդ փաստի ապացուցման դատավարական բեռը:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմնի կողմից քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ անձի ներկայացրած տվյալները, տեղեկությունները համարվում են հավաստի բոլոր դեպքերում, քանի դեռ վարչական մարմինը հակառակը չի ապացուցել:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի համաձայն՝ անձի և վարչական մարմնի փոխհարաբերություններում ապացուցման պարտականությունը կրում է վարչական մարմինը՝ անձի համար ոչ բարենպաստ փաստական հանգամանքների առկայության դեպքում:

Սույն վարչական գործի փաստերի համադրության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունի պիտանիության ժամկետն անցած ապրանքը վաճառելու նպատակով՝ հաճախորդների համար տեսանելի վայրում ցուցադրված լինելու հանգամանքը, որը ապացուցելու պարտականությունը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի «բ» կետի ուժով դրված է վարչական մարմնի վրա:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ 23.04.2009 թվականին նշանակված նախնական դատական նիստին Դատարանը, ապացույցների բեռի բաշխման կանոնին համապատասխան, պատասխանողին հանձնարարել է

ներկայացնել ապացույցներ, մասնավորապես պատասխանողի կողմից վկայակոչած այն լուսանկարները, որոնք վկայում են, որ ժամկետանց ապրանքը ստուգման ժամանակ գտնվել է հաճախորդների համար տեսանելի և մատչելի վայրում: Նշված ապացույցը ներկայացնելու համար նախնական դատական նիստը հետաձգվել է և նշանակվել 12.09.2009 թվականին՝ ժամը 16.00-ին: Նշանակված նախնական դատական նիստին պատասխանողի կողմից պահանջված ապացույցը չի ներկայացվել այն պահպանված չլինելու պատճառաբանությամբ:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանն ի պաշտոնե ՀՀ ՎԴՕ-ի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուժով պարզել է սույն գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող փաստը՝ այն ապացուցելու պարտականությունն օրենքի ուժով պատասխանող կողմի վրա դնելով:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանն այդ փաստի պարզման համար ողջամիտ միջոցներ է ձեռնարկել և վարչական մարմնի կողմից գործի համար էական նշանակություն ունեցող փաստը չապացուցելու պայմաններում հաստատված համարել, որ այն բացակայում է»:

գ. «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի պրակտիկ կիրառությունը և Վարչական ակտի իրավաչափությանը վստահելու իրավունքի պաշտպանությունը ՀՀ վարչական արդարադատությունում

ՎՀՎՎ մասին ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածը հայկական վարչական իրավունքի նորամուծություններից է: Այն հանդիսանում է Եվրոպական միջարք պետություններում և Եվրոպական վարչական իրավունքում տարածված «վարչական ակտի իրավաչափությանը վստահելու» ինստիտուտի տարրերից մեկը:

ՎՀՎՎ մասին ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Դիմումի հիման վրա հարուցված վարչական վարույթի արդյունքում օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական ակտ ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի կողմից այդ ակտը չընդունվելու դեպքում՝

- ա) վարչական ակտը համարվում է ընդունված, և դիմողը կարող է ձեռնամուխ լինել համապատասխան իրավունքի իրականացմանը.
- բ) եթե դիմումը վերաբերում է օրենքով նախատեսված որևէ փաստաթղթի տրամադրմանը, որն առնչվում է որևէ փաստի (ծնունդ, մահ, անձի բացակայություն տվյալ վայրից և այլն) հաստատմանը կամ արձանագրմանը, ապա դիմումի հիման վրա համապատասխան ակտը չստացած կամ այդ ակտի համար դիմում ներկայացրած անձն ազատվում է այն պատասխանատվությունից կամ պարտականություններից, որոնք օրենքով սահմանվում են այդ փաստաթղթերը չունենալու համար»:

Վարչական վարույթի շրջանակներում վարչական մարմնի անգործությունն անձանց համար ստեղծում է անորոշություն, ինչպես նաև պարունակում է կոռուպցիոն վտանգներ: Գործարարությամբ զբաղվող անձանց նկատմամբ նման անգործության դրսևորումը կարող է խոչընդոտներ ստեղծել համայնքի կամ պետության տնտեսության զարգացման համար:

Նշված նորմի հիմնական նպատակն է վարչական վարույթի շրջանակներում բարձրացնել վարչական մարմինների պատասխանատվությունը: Պրակտիկայում նորմի կիրառումը կարող է կանխել կամ նվազեցնել այն դեպքերը, երբ մասնավոր անձինք դիմում են իրավասու վարչական մարմնին՝ բարենպաստ վարչական ակտ ստանալու ակնկալիքով, սակայն վարչական մարմինը սահմանված ժամկետում որևէ կերպ չի արձագանքում դիմումին:

Օրինակ՝

Եթե անձը դիմել է համապատասխան վարչական մարմնին լիցենզիա ստանալու խնդրանքով, և օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմինը չի ընդունել վարչական ակտ, ապա հետագայում անձը չի կարող ենթարկվել պատասխանատվության՝ առանց համապատասխան լիցենզիայի լիցենզավորման ենթակա գործունեությամբ զբաղվելու համար: Վարչական իրավունքի այս ինստիտուտը մասնավոր անձանց թույլ է տալիս վստահել վարչական մարմնի լուր համաձայնությամբ ընդունած վարչական ակտերի իրավաչափությանը. եթե վարչական մարմինն առարկություն ունենար հայցվող վարչական ակտի, դրանից ծագող իրավունքի իրականացման իրավաչափության կապակցությամբ, ապա կընդուներ միջամտող կամ զուգորդվող վարչական ակտ: Այլ կերպ՝ վարչական մարմնի լռությունը բարենպաստ վարչական ակտի ընդունման նշան է: Նորմի այս պահանջն ակնհայտ է: Սակայն ինչպես է պետք վարվել, եթե ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի հիման վրա ընդունված վարչական ակտն ակնհայտորեն ոչ իրավաչափ է, ուստի դրա իրականացումը կարող է վնասել հանրային շահը կամ այլ անձանց:

Օրինակ՝

Քաղաքացին դիմում է համապատասխան վարչական մարմնին՝ բազմաբնակարան շենքի տանիքին շինություններ կառուցելու թույլտվություն տրամադրելու խնդրանքով: Վարչական վարույթի համար օրենքով սահմանված ժամկետում վարչական մարմինը չի ընդունում որևէ վարչական ակտ, ուստի քաղաքացին, վստահելով վարչական մարմնի կողմից լռությամբ տրված թույլտվության օրինականությանը, ձեռնամուխ է լինում տանիքի վրա շինությունների կառուցմանը: Շինարարության ավարտից հետո համապատասխան վարչական մարմինը տեղեկանում է կառույցների մասին և գտնում, որ դրանք ապօրինի են, սպառնում են բնակիչների անվտանգությանը և շենքի սեյսմակայունությանը: Սակայն վարչական ակտը համարվում է իրավաչափորեն տրված, և իրավունքը՝ իրականացված: Նման իրավիճակում, ինչպես հարգել ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքները և միևնույն ժամանակ պաշտպանել հանրային շահերը, այլոց իրավունքները:

Այսպես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 27.05.2010թ.-ի թիվ ՎԴ/1689/05/09 վարչական գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշման համաձայն՝

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» ենթակետի դրույթը չի կարող մեկնաբանվել որպես հայցվող ցանկացած վարչական ակտի ընդունված լինելը հաստատող նորմ: Հայցվող վարչական ակտը, ինչպես նաև հայցվող իրավունքը պետք է հիմնված լինեն օրենքի վրա, չխախտեն այլոց իրավունքներն ու ազատությունները: Հետևաբար նշված նորմի բովանդակության մաս պետք է կազմի նաև հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը, որի առկայությունը հաստատվելուց հետո միայն հնարավոր կլինի փաստել վարչական ակտի և դրա հիման վրա ծագող իրավունքի գոյությունը:

Սույն գործով Ղատարանը հայցը բավարարելու հիմքում դրել է այն հանգամանքները, որ Սերգեյ Մարդոյանի 11.02.2009 թվականի դիմումի վերաբերյալ Քաղաքապետարանը «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 46-րդ հոդվածով սահմանված 30-օրյա ժամկետում որևէ վարչական ակտ չի ընդունել: Հետևաբար Սերգեյ Մարդոյանի դիմումը համարվում է բավարարված, այսինքն՝ կառուցապատման իրավունքը վերջինիս տրամադրված, և Սերգեյ Մարդոյանը կարող է ձեռնամուխ լինել այդ իրավունքի իրականացմանը:

Մինչդեռ, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ղատարանի նշված պատճառաբանություններն անհիմն են, քանի որ Ղատարանը, ճանաչելով Սերգեյ Մարդոյանի կառուցապատման իրավունքը Երևանի Հանրապետության փողոցի 62-րդ շենքի թիվ 114 տարածքի աստիճանների վրա շվաքարանի, գովազդային վահանակի և ճակատի ձևավորման նկատմամբ, գնահատման առարկա չի դարձրել դրա իրավաչափության հարցը, որի դեպքում միայն հնարավոր կլիներ փաստել Սերգեյ Մարդոյանի կողմից հայցվող վարչական ակտի և դրա հիման վրա ծագող իրավունքի գոյությունը»:

Նմանատիպ մեկ այլ որոշում ևս. 25.12.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/1943/05/09 վարչական գործով կայացված որոշման համաձայն.

«Սույն գործով Վարչական դատարանը և և Այվազյանի հայցի բավարարման հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ Քաղաքապետարանը խախտել է «Ինքնակամ կառուցված շենքերի, շինությունների և ինքնակամ զբաղեցված հողամասերի իրավական կարգավիճակի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, հետևաբար լրացել է ինքնակամ կառուցված շենքի, շինության կամ ինքնակամ զբաղեցված հողամասի օրինականացման մասին որոշում կայացնելու համար սահմանված 30-օրյա ժամկետը, ուստի և և Այվազյանի կողմից Երևանի Սարյան 24 հասցեում կառուցված 14.8 քմ - մակերեսով կցակառույցը և 22.0 քմ անտրեսուլը համարել է օրինական, իսկ զբաղեցրած 110 քմ մակերեսով հողատարածքը՝ տրամադրված վարձակալության հիմունքներով:

Մինչդեռ, Ղատարանը, Երևանի Սարյան 24 հասցեում կառուցված 14.8 քմ մակերեսով կցակառույցը և 22.0 քմ անտրեսուլը համարելով օրինական, իսկ զբաղեցրած 110 քմ մակերեսով հողատարածքը՝ տրամադրված վարձակալության հիմունքներով, գնահատման առարկա չի դարձրել դրանց իրավաչափության հարցը, հայցվող իրավունքի՝ օրենքի և նորմատիվ իրավական այլ ակտերի պահանջներին համապատասխանելու, այլոց իրավունքներն ու ազատությունները չխախտելու հանգամանքները:

Մասնավորապես՝ Ղատարանը գնահատման առարկա չի դարձրել 27.05.2009 թվականի Քաղաքապետարանի թիվ 18-06/2-5178 գրությունը,

որի համաձայն՝ Երևանի Սարյան 24 հասցեի բնակելի շենքին կից՝ Լև Այվազյանի կողմից իրականացված կցակառույցի զբաղեցրած հողամասը գտնվում է ՀՀ հողային օրենսգրքի 60-րդ հոդվածով նախատեսված սահմանափակումների ցանկում (կետ 6), իսկ մասամբ նաև Երևանի քաղաքապետի 10.08.2007 թվականի թիվ 2804-Ա որոշմամբ ճշտված Երևանի Սարյան 24 հասցեի բազմաբնակարան շենքի զբաղեցրած և սպասարկման համար անհրաժեշտ 3697.43 քմ մակերեսով հողամասի սահմաններում, ինչպես նաև ինքնակամ կառուցված շենքերի, շինությունների կարգավիճակի մասին Երևանի քաղաքապետի 03.11.2004 թվականի թիվ 2102-Ա որոշման թիվ 2 հավելվածը, որով կառույցի վերաբերյալ տեխնիկական եզրակացություն ներկայացված չլինելու պատճառով չի ճանաչվել Լև Այվազյանի սեփականության իրավունքը Երևանի Սարյան 24 հասցեում գտնվող կցակառույցի և անտրեսուլի նկատմամբ»:

Նմանատիպ են ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.12.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/4839/05/09 վարչական գործով, 17.04.2009թ.-ի թիվ 5557/05/08 որոշումները:

Վճռաբեկ դատարանն իրավացիորեն նշել է օրինականության և այլոց իրավունքների պաշտպանության մասին: Սակայն դատարանի կողմից հողվածին տրված մեկնաբանությունը չի բխում 48-րդ հոդվածի իրավակարգավորումից: Դատարանի դիրքորոշման համաձայն՝ նշված նպատակներին պետք է հասնել 48-րդ հոդվածի ուժով ընդունված վարչական ակտի իրավաչափությունը հաստատելու միջոցով, որից հետո միայն կհամարվի, որ գոյություն ունի վարչական ակտը և դրա հիման վրա ծագող իրավունքը: Դատարանի դիրքորոշումներից նաև երևում է, որ օրենքի ուժով արդեն ընդունված վարչական ակտի իրավաչափությունը պետք է ստուգի Վարչական դատարանը, երբ ակտի հասցեատերը դիմում է Վարչական դատարան՝ իր իրավունքների լիարժեք իրականացման նպատակով: Սակայն, նման դիրքորոշումն անընդունելի է: Ստացվում է, որ Վարչական դատարանը պետք է ի պաշտոնե նախ ստուգի օրենքի ուժով տրված վարչական ակտի իրավաչափությունը, այնուհետև ձեռնամուխ լինի հայցվորի հայցադիմումն ըստ էության քննելուն: Նախ, այս դեպքում Վարչական դատարանը հանդես կգա որպես վարչական մարմին կամ նրա անունից, ինչն անթույլատրելի է, քանի որ համապատասխան վարչական մարմնի իրավասությունն է ստուգել անձի դիմումի և հայցվող վարչական ակտի իրավաչափությունը, ինչը նա չի կատարել: Երկրորդ, Վարչական դատարանը ՎԴՕ-ի համաձայն նման լիազորություններ չունի: Վարչական դատարանը կարող է ստուգել բարենպաստ վարչական ակտի իրավաչափությունն այն դեպքում, երբ համապատասխան վարչական մարմինը վիճարկման հայց է ներկայացրել Վարչական դատարան: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսդրությունը չի նախատեսում Վարչական դատարանի կողմից վարչական ակտերի իրավաչափության *ex officio* ստուգումը:

Ավելին, այն դեպքերում, երբ քաղաքացին անմիջապես, առանց ՎԴ դիմելու ձեռնամուխ է լինում 48-րդ հոդվածի ուժով տրված վարչական ակտով սահմանված իրավունքի իրականացմանը, Վճռաբեկ դատարանի առաջարկած լուծումը նույնիսկ տեսականորեն չի կարող կիրառվել: Նշված վերացական օրինակում քաղաքացին, համարելով որ վարչական ակտը տրված է, արդեն իսկ կառուցել է իր հայցվող շինությունը. Վարչական դատարանը հնարավորություն չունի ստուգելու տրված ակտի իրավաչա-

փությունը: Այս դեպքում ինչպե՞ս, ո՞ր ընթացակարգի միջոցով, ու՞մ կողմից, ի՞նչ ժամկետներում և պայմաններով պետք է հաստատվի արդեն իսկ օրենքի ուժով ընդունված վարչական ակտը:

Այսինքն, ակնհայտ է, որ Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշման համաձայն վարչական մարմնի անգործությունն ընդհանրապես որևէ հետևանք չի առաջացնում, իսկ նման պարագայում, առարկայագուրկ է դառնում 48-րդ հոդվածի կարգավորումը և դրանից բխող՝ վարչական ակտերի իրավաչափությանը վստահելու քաղաքացիների իրավունքը: Այս իրավունքը, ի դեպ, ամրագրված է ոչ միայն Եվրոպական երկրների վարչական իրավունքի համակարգում, այլև Եվրոպական միության իրավունքի կարևորագույն սկզբունքներից է:

Այս հարցի տեսանկյունից, կարևոր է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի կարգավորումը, համաձայն որի՝ « 3. Ոչ իրավաչափ վարչական ակտը չի կարող անվավեր ճանաչվել, եթե ակտի հասցեատերն իրավունք ունի վստահելու վարչական ակտի գոյությանը, և վերջինիս գործողության մեջ գտնվելը չի կարող վնաս պատճառել որևէ անձի իրավունքներին, Հայաստանի Հանրապետությանը կամ որևէ համայնքի: Վարչական ակտի հասցեատերը վարչական ակտի գոյությանը վստահելու իրավունք ունի, եթե վարչական ակտի հիման վրա ստացածն արդեն իսկ օգտագործել կամ տնօրինել է, ինչպես նաև, եթե ակտի հիման վրա ստացածի հետ վերադարձնելը վնաս կպատճառի վարչական ակտի հասցեատիրոջը:

4. Վարչական ակտի հասցեատերը վարչական ակտի գոյությանը վստահելու իրավունք չունի, եթե նա՝

- ա) համապատասխան վարչական ակտի ընդունմանը հասել է կաշառքի, սպառնալիքի կամ վարչական մարմնի պաշտոնատար անձին դիտավորյալ մոլորության մեջ գցելու միջոցով.
- բ) համապատասխան վարչական ակտի ընդունմանը հասել է կեղծ կամ ոչ լրիվ փաստաթղթեր ներկայացնելու միջոցով.
- գ) նախապես իմացել է վարչական ակտի ոչ իրավաչափ լինելու մասին կամ այդ մասին պարտավոր էր իմանալ՝ իր համար մատչելի տեղեկությունների հիման վրա»:

Հատկանշական է նշված հոդվածի կապակցությամբ ձևավորված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի պրակտիկան.

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 13.02.2009թ.-ի թիվ ՎԴ 0171-02 վարչական գործով որոշման համաձայն. «Նշված հոդվածներից հետևում է, որ օրենսդիրը, սահմանելով ոչ իրավաչափ վարչական ակտի անվավեր լինելու դեպքերը, միաժամանակ սահմանել է երկու պայման, որոնց միաժամանակյա առկայության դեպքում ոչ իրավաչափ վարչական ակտը չի կարող անվավեր ճանաչվել: Դրանք են, երբ՝ 1) ակտի հասցեատերն իրավունք ունի վստահելու վարչական ակտի գոյությանը, 2) ակտի գործողության մեջ գտնվելը չի կարող վնաս պատճառել որևէ անձի իրավունքներին, Հայաստանի Հանրապետությանը կամ որևէ համայնքի: Սույն քաղաքացիական գործի փաստերի առանձնահատկությունների հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով պարզման ենթակա է այն իրավական հարցադրումը, թե արդյո՞ք ոչ իրավաչափ է վիճարկվող վարչական ակտը և ոչ իրավաչափ լինելու դեպքում այն կարող է անվավեր ճանաչվել:

Նշված փաստերի համադրության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ծառայության 26.12.2006 թվականի որոշումն ընդունվել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ - հոդվածի, 17-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի խախտումներով, հետևաբար այն «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի ուժով ոչ իրավաչափ է: Սակայն, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ծառայության վիճարկվող որոշման ընդունումն ըստ էության ուղղված է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պարտադիր կատարմանը, որն արդար դատաքննության բաղկացուցիչ տարրն է:

2. Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սովել է Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով «սեփականություն» հասկացության ընդլայնված մեկնաբանություն՝ օգտագործելով «իրավաչափ սպասում» հասկացությունը: Մասնավորապես, դատարանն արձանագրել է, որ պահանջի իրավունքն ստանում է «սեփականություն» որակումն այն պահից, երբ անձն ունենում է «իրավաչափ սպասում» իր իրավունքներն իրականացնելու համար (Պրեստոն Կոմպանիա Նավիեռան ՍԱ ընդդեմ Բելգիայի, 20.11.1995թ.-ի թիվ 17849/91): «Իրավաչափ սպասում» առկա է այն բոլոր դեպքերում, երբ անձինք ունեն բավականաչափ իրավական հիմքեր վստահելու այն իրավական ակտերի իրավաչափ լինելուն, որոնք ուղղված են իրենց համար որոշակի իրավունքներ առաջացնելուն, անձի մոտ ստեղծում են իրավաչափ իրավական ակտի տպավորություն և վերաբերում են սեփականության իրավունքին (Կոպեկին ընդդեմ Սլովակիայի, 28.09.2004թ.-ի թիվ 44912/98): Սույն քաղաքացիական գործով Ֆիրդուս Զաքարյանի և Ժիրայր Գալստյանի սեփականության իրավունքը ճանաչվել է ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած 17.11.2006 թվականի վճռով և «Թիվ 06-3581 քաղաքացիական գործով վճիռը պարզաբանելու մասին» ՀՀ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած 21.12.2006 թվականի որոշմամբ, հետևաբար, նրանք ունեին օրինաչափ սպասելիք այդ ակտերի իրավաչափության վերաբերյալ և բավականաչափ իրավական հիմք՝ կարծելու այդ ակտերի հնարավոր հետևանքների առաջացման՝ այն է դրանց կատարման հնարավորության վերաբերյալ»:

Հետևաբար, թեև հիմնավոր են Վճռաբեկ դատարանի մտահոգություններն օրենքի ուժով տրված ակնհայտ ոչ իրավաչափ ակտերի, դրանց հիման վրա ծագած իրավունքների իրականացման հետևանքների, այլոց իրավունքների և հանրային շահերի վերաբերյալ, այդ մտահոգությունները չեզոքացնելու ուղղությամբ դատարանի առաջարկված լուծումներն անընդունելի են:

Առաջարկ

Ապացույցների տեսակները սահմանելիս դրանց շարքում նախատեսել կողմի՝ տեղեկատվության անմիջական կրողի ցուցմունքը որպես ապացույցի տեսակ:

Բացառել ներկայացուցչի բացատրությունների՝ որպես կողմի ցուցմունք ապացույցի օգտագործումը: Ապահովել յուրաքանչյուր դեպքում

վարչական մարմնի ներկայացուցչի ցուցմունքի ստացման օրինականությունը (որպես վկա ներգրավումը և սուտ ցուցմունք տալու համար քրեական պատասխանատվության մասին): Վարչական մարմնի ակտերը, գործողությունները, անգործությունը վիճարկելիս անձի վրա պետք է դրվի ոչ թե իր պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված ցանկացած հանգամանքի ապացուցման բեռ, այլ այն հանգամանքների, որոնք բարենպաստ են անձի համար: Ապահովվել պրակտիկայում դատավորների կողմից ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակի բովանդակային պարզումը և ապացուցման բեռի ճիշտ բաշխումը:

Ապահովել դատավորների կողմից իրենց պարտականությունների կատարումը, մասնավորապես՝ վիճելի իրավահարաբերությունների բնույթի և կիրառման ենթակա օրենսդրության պարզումը: ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի առնչությամբ քննարկել հետևյալ լուծումները կամ այլ լուծումներ՝ նշված սկզբունքների պահպանմամբ. Այն դեպքերում, երբ անձը ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետի համաձայն ստացել է վարչական ակտ և կարող է ինքնուրույն, առանց այլ վարչական մարմիններ դիմելու ձեռնամուխ լինել¹² իրավունքի իրականացմանը, ապա իրավունքի իրականացմանը ձեռնամուխ լինելուց առնվազն 15 օր առաջ այդ մասին տեղեկացնում է վարչական ակտն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնին: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետը լրացնել հետևյալ արտահայտությամբ. «դրա մասին առնվազն 15 օր առաջ ծանուցելով համապատասխան վարչական մարմնի»: Նման ընթացակարգ նախատեսելու դեպքում պետք է կարգավորել նաև, թե որն է 15 օր առաջ վարչական մարմնին չծանուցելու հետևանքը, քաղաքացու համար: Այն դեպքերում, երբ անձը չի կարող ինքնուրույն, առանց համապատասխան վարչական մարմնին դիմելու, ձեռնամուխ լինել ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածով տրված վարչական ակտից ծագող իրավունքի իրականացմանը, և հայցադիմում է ներկայացնում ՎԴ ընդդեմ որևէ վարչական մարմնի՝ նպատակ ունենալով ապահովելու այդ իրավունքի իրականացումը, ապա ՎԴ-ը, պարզելով, որ անձի վկայակոչած իրավունքը ծագել է ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի ուժով՝ այդ մասին ծանուցում է վարչական ակտն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնին: Ծանուցումից հետո 15-օրյա ժամկետում ծանուցված վարչական մարմնին իրավունք ունի ՎԴ-ի 3-րդ հոդվածի 2 կետի «2» ենթակետի հիման վրա դիմելու ՎԴ: Վարչական մարմնի կողմից նշված ժամկետում ՎԴ չդիմելու դեպքում՝ ՎԴ-ը քննում և ըստ էության լուծում է վարչական գործը, որից հետո նշված վարչական ակտը դառնում է անվիճարկելի՝ այն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի համար: ՎԴ-ը իրավունք չունի առանց համապատասխան վարչական մարմնի հայցադիմումի քննել հայցվորի՝ ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի հիման վրա տրված վարչական ակտի իրավաչափությունը:

¹² Դրանից հետո, 15-օրյա ժամկետում վարչական մարմնին ՎԴ-ի 3-րդ հոդվածի 2-րդ կետի 2-րդ ենթակետի հիման վրա կարող է դիմել ՎԴ՝ պահանջելով համապատասխան անձին գրել ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետով տրված վարչական ակտից ծագած իրավունքից՝ վարչական ակտի ոչ իրավաչափ լինելու հիմնավորմամբ:

ԳԼՈՒԽ 4. Անվճար իրավաբանական օգնությունը վարչական գործերով

Ղատարան դիմելու իրավունքը կարող է նախատեսված լինել օրենքով, սակայն հաճախ արդարադատությունն անձանց շահերի արդյունավետ ներկայացումն ու պաշտպանությունն անհասանելի են մնում տնտեսապես անապահով վիճակում գտնվող անձանց համար: Մի շարք գործերով ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ արդարադատության մատչելիությունն արդար դատաքննության իրավունքի անբաժան մասն է կազմում, ուստի ՄԻԵԿ անդամ պետությունների պարտականությունն է ապահովել արդարադատության մատչելիությունը բոլորի համար: Քրեական գործերով իրավաբանական օգնություն տրամադրելու պարտավորությունն ամրագրված է ՄԻԵԿ-ի 6(3)(գ)-րդ հոդվածով, մինչդեռ այլ գործերով իրավաբանական օգնություն տրամադրելու պարտավորությունը բխում է ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքից. «6(1)-րդ հոդվածը կարող է երբեմն պետությունից պահանջել իրավաբանական օգնություն տրամադրել այն դեպքում, երբ նման օգնությունն անհրաժեշտ է ղատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար կամ որովհետև իրավաբանական ներկայացուցչությունը պարտադիր է, ինչպես նաև որոշ անդամ երկրների ներպետական օրենսդրությամբ՝ դատավարությունների տարբեր տեսակների համար, կամ ելնելով դատաքննության, կամ գործի բարդությունից»: Այս պարտականության իրականացման նպատակով պետությունները մշակում և իրականացնում են անվճար իրավաբանական օգնության ծրագրեր:

ՀՀ-ում յուրաքանչյուր ոք ունի օրենքով նախատեսված դեպքերում պետական միջոցների հաշվին իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունք:¹³ Այս իրավունքի իրականացումը ՀՀ օրենսդիրը երաշխավորում է միայն քրեական գործերով, ինչպես նաև քաղաքացիական գործերով՝ ալիմենտի գանձման և խեղման կամ առողջությանն այլ վնաս պատճառելու, ինչպես նաև կերակրողի մահվան հետևանքով պատճառված վնասի փոխհատուցման վերաբերյալ գործերով:¹⁴

Վարչական գործերով անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը ՀՀ օրենսդրությամբ երաշխավորված չէ, սակայն Սահմանադրության վերոնշյալ դրույթը թույլ է տալիս այդ իրավունքի երաշխավորումը նաև վարչական գործերով: Ավելին, ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածից բխում է, որ որոշ վարչական գործերով իրավաբանական օգնություն չտրամադրելը կարող է հանգեցնել այդ դրույթի խախտմանը:

Վարչական գործերով արդարադատության մատչելիության իրավունքի արդյունավետ և պրակտիկ իրագործումն ունի առավել կարևորություն, քանի որ ՎԴ-ում բողոքարկվում են պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց վարչական ակտերը, գործողություններն ու անգործությունը: Մյուս կողմից, հանրային իրավական հարաբերություններից բխող վեճերն առանձնանում են իրենց բարդությամբ. հաճախ նույնիսկ կողմերի ներկայացուցիչ հանդիսացող փաստաբաններն ու դատավորներն են դժվարանում հասկանալ իրավա-հարաբերությունը, կիրառման ենթակա նորմերը, ճիշտ հասկանալ ապա-

¹³ Հոդված 20, ՀՀ Սահմանադրություն

¹⁴ Հոդված 6, «Փաստաբանության մասին» օրենք

ցուցում պահանջող փաստերը, բաշխել ապացուցման բեռը և այլն: Այս առումով, գրեթե անհրատեսական է իրավաբանի մասնագիտություն չունեցող անձի կողմից շահերի արդյունավետ ներկայացումը ՎԴ-ում, մինչդեռ ՀՀ օրենսդրությունն ուղղակիորեն չի նախատեսում վարչական գործերով անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու իրավունքը և դրա իրագործման մեխանիզմները:

Եւս Նախարարների կոմիտեի (78) 8 բանաձևի¹⁵ համաձայն՝ ոչ ոք չպետք է տնտեսական խոչընդոտների պատճառով զրկվի քաղաքացիական, առևտրային, վարչական, սոցիալական կամ ֆինանսական հարցեր քննող դատարանում իր իրավունքները պաշտպանելու հնարավորությունից: Այդ նպատակով բոլորը պետք է ունենան դատավարության ցանկացած փուլում անհրաժեշտ իրավաբանական օգնության իրավունք: Այս բանաձևը հստակ շեշտում է, որ իրավաբանական օգնություն տրամադրելու չափանիշը պետք է լինի իրավաբանական օգնության համար դիմող անձի տնտեսական վիճակը:¹⁶ Եւս Նախարարների կոմիտեի թիվ R(93)1 հանձնարարականի¹⁷ համաձայն՝ պետությունները պարտավոր են պարզեցնել անապահով անձանց՝ դատարան դիմելու իրավունքի իրագործումը՝ «իրավաբանական օգնություն կամ ցանկացած այլ տեսակի աջակցություն ցուցաբերելով բոլոր դատական ատյաններում (քաղաքացիական, քրեական, առևտրային, վարչական, սոցիալական և այլն) և բոլոր դատավարություններում, մրցակցային կամ ոչ մրցակցային, անկախ տվյալ անձանց դեմ»:¹⁸ Բազմաթիվ Եվրոպական երկրներում համապատասխան մարմինը որոշում է կայացնում անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու կամ այն մերժելու վերաբերյալ՝ ելնելով դիմողի տնտեսական վիճակից, ինչպես նաև գործով դիմողի՝ հաջողության հասնելու հնարավորություններից:¹⁹

Ղատելով «Փաստաբանության մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածի տեքստից՝ կարելի է եզրակացնել, որ քաղաքացիական գործերով իրավաբանական օգնությունն անխտիր տրամադրվում է բոլոր անձանց, ովքեր նշված տեսակի դատական գործերով կողմ են հանդիսանում: Օրինակ, եթե քաղաքացին դիմել է Հանրային պաշտպանի գրասենյակ ալիմենտի բռնազանձման վերաբերյալ դատական գործով իրավաբանական օգնություն ստանալու խնդրանքով, ՀԴԳ-ը պարտավոր է այն տրամադրել՝ առանց հաշվի առնելու դիմողի տնտեսական վիճակը: Անվճար իրավաբանական օգնության նման համակարգն արդյունավետ չէ, քանի որ հաշվի չի առնվում դիմողի ֆինանսական դրությունը, ինչը հանգեցնում է պետական միջոցների ոչ արդյունավետ օգտագործմանը, ինչպես նաև խտրականություն է դրվում դատական գործերի տեսակների միջև՝ թողնելով վարչական գործերով մասնակիցների անվճար իրավաբանական օգնության համակարգից դուրս: Ուստի, անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու ներկա-

¹⁵ Իրավաբանական աջակցության և խորհրդատվության մասին, 1978թ. մարտի 2

¹⁶ Նույն տեղում, պարբ. 1.ա

¹⁷ Արդարադատության մատչելիության իրականացումը ծայրահեղ անապահով անձանց համար, 1993թ. հունվարի 8

¹⁸ Նույն տեղում, պարբ. 3.ա

¹⁹ (93)1 հանձնարարականի իրականացման համեմատական ուսումնասիրություն, Մարդու իրավունքների մշտական կոմիտե, CDDH(2003)018 addendum I, Եւս, 2003թ. հունիսի 30, Ստրասբուրգ

յունս գործող չափանիշը (դատական գործի տեսակը) անհրաժեշտ է փոխել:

Եվրոպայի խորհրդի փաստաթղթերի, ինչպես նաև Եվրոպական բազմաթիվ երկրների փորձը ցույց է տալիս, որ անվճար իրավաբանական օգնությունը պետք է տրամադրվի՝ ելնելով դիմողի տնտեսական դրությունից՝ անկախ դատական գործի տեսակից:

Ուստի, «Փաստաբանության մասին» օրենքում, ինչպես նաև ՎԴՕ ում անհրաժեշտ է կատարել համապատասխան օրենսդրական լրացումներ և փոփոխություններ՝ վարչական արդարադատությունն առավել մատչելի դարձնելու նպատակով:

Այս առումով, հարկ է նկատի ունենալ, որ 15.11.2010 թվականին Ազգային ժողովի օրակարգ է ընդգրկվել «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքը: Օրենքի 41-րդ հոդվածի համաձայն՝ հանրային պաշտպանություն է համարվում սույն հոդվածով նախատեսված դեպքերում տրամադրվող անվճար իրավաբանական օգնությունը:

Անվճար իրավաբանական օգնությունը ներառում է 1) խորհրդատվությունը, 2) ներկայացուցչությունը, 3) քրեական գործերով պաշտպանությունը, 4) օրենքով նախատեսված դեպքում և կարգով վկային իրավաբանական օգնություն ցույց տալը:

Սույն հոդվածի իմաստով ներկայացուցչությունը կամ պաշտպանությունն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության առաջին ատյանի, վերաքննիչ և վճռաբեկ դատարաններում, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանում, իսկ քրեական գործերով նաև՝ մինչդատական վարույթում:

Քրեական գործերով վարույթն իրականացնող մարմինն անվճար իրավաբանական օգնությունն ապահովում է հանրային պաշտպանի գրասենյակի միջոցով՝ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ կամ միջազգային պայմանագրերով նախատեսված դեպքերում, կամ եթե դա է պահանջում արդարադատության շահը: Սույն մասում նշված անվճար իրավաբանական օգնությունը կարող է տրամադրվել նաև հանրային պաշտպանի գրասենյակի ղեկավարի նախաձեռնությամբ՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի, կամ նրա մերձավոր ազգականի դիմումի հիման վրա:

Հանրային պաշտպանի գրասենյակն անվճար իրավաբանական օգնությունը տրամադրում է հետևյալ անձանց՝

1) Հայաստանի Հանրապետության սահմանների պաշտպանության ժամանակ գոհված (մահացած) զինծառայողի ընտանիքի անդամներին,

2) 1-ին և 2-րդ խմբի հաշմանդամներին,

3) դատապարտյալներին,

4) ընտանիքների անապահովության գնահատման համակարգում հաշվառված 0-ից բարձր անապահովության միավոր ունեցող ընտանիքի անդամներին,

5) Հայրենական մեծ պատերազմի և Հայաստանի Հանրապետության սահմանների պաշտպանության ժամանակ մարտական գործողությունների մասնակիցներին,

6) գործազուրկներին,

7) միայնակ բնակվող կենսաթոշակառուներին,

8) առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին, ինչպես նաև առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների թվին պատկանող անձանց,
9) փախստականներին,

10) Հայաստանի Հանրապետությունում ժամանակավոր ապաստան ստացածներին.

11) անվճարունակ այն ֆիզիկական անձանց, որոնք իրենց անվճարունակությունը հաստատող հավաստի տվյալներ են ներկայացնում: Սույն կետի իմաստով անվճարունակ է համարվում այն ֆիզիկական անձը, ով չունի բավարար եկամուտ, համատեղ բնակվող աշխատող ընտանիքի անդամ, ինչպես նաև բացի անձնական բնակարանից, որպես սեփականություն չունի այլ անշարժ գույք կամ նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող արժեքի փոխադրամիջոց:

Անվճար իրավաբանական օգնություն ցույց չի կարող տրվել հետևյալ անձանց՝

1) ձեռնարկատիրական բնույթի գործերով (ներառյալ կորպորատիվ վեճերով),

2) նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող գույքային (գումարի) պահանջով գործերով, բացառությամբ այն գործերի, որտեղ անձը հանդես է գալիս որպես պատասխանող կամ պատասխանողի կողմում հանդես եկող երրորդ անձ,

3) եթե առկա է դիմող անձի անվճարունակությունը ժխտող փաստական հավաստի տվյալներ:

Թեև սույն նախագիծն առաջադիմական դրույթներ է պարունակում, քանի որ ընդլայնում է անվճար իրավաբանական օգնության գործերի շրջանակը՝ ներառելով որոշակի կատեգորիայի անձանց համար վարչական գործերով անվճար իրավաբանական օգնություն ստանալու հնարավորությունը, այնուամենայնիվ, այն չի առաջարկում խնդրի լուծման համապարփակ և ամբողջական լուծումներ, ինչպես նաև անվճարունակության գնահատման հստակ չափանիշներ: Որոշակի առումով կարևորություն չի տրված նաև «արդատադատության շահի» կոնցեպցիային:

Առաջարկ

Բարելավել անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրման վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրության դրույթները՝ վարչական արդարադատությունն առավել մատչելի դարձնելու նպատակով: Առաջարկվում է ընդունել հատուկ օրենք՝ անվճար իրավաբանական օգնության վերաբերյալ, որը կնախատեսի վարչական գործերով անվճարունակ անձանց անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հնարավորություն և անվճարունակության գնահատման հստակ և օբյեկտիվ չափանիշներ:

ԳԼՈՒԽ 5. Վարչական գործի բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքը ՀՀ վարչական դատավարությունում

ա. Հրապարակային քննության իրավունքը ՎԴ-ում

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու համար... իր գործի հրապարակային քննության իրավունք: Նման իրավունք է նախատեսված նաև ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածում, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները... ունի արդար և հրապարակային դատաքննության իրավունք: ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեն այն կարծիքին է, որ քրեական գործերով և այլ իրավական հարցերով բոլոր դատավարությունները, սկզբունքորեն, պետք է իրականացվեն բանավոր և հրապարակային կարգով:²⁰ Իսկ ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածում ամրագրված «հրապարակային քննության» իրավունքից անհրաժեշտաբար բխում է «բանավոր քննությամբ» իրավունքը:²¹ Այն դեպքերում, երբ տվյալ դատական ատյանը առաջին և միակ ատյանն է, որը քննում է գործի թե՛ փաստական, թե՛ իրավական հարցերը, ապա բանավոր քննության իրավունքն առաջին հերթին պետք է իրականացվի այդ ատյանում:²² ՄԻԵԴ-ը բազմիցս հիշեցրել է, որ ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով՝ առաջին և միակ ատյանում «հրապարակային դատաքննության» իրավունքը հանգեցնում է «բանավոր դատաքննության» իրավունքի անհրաժեշտությանը, եթե առկա չեն բացառիկ հանգամանքներ, որոնք արդարացնում են նման դատաքննության բացառումը:²³ ՀՀ ՎԴ-ը վարչական գործի փաստական և իրավական հարցերը քննող առաջին ատյանն է, ուստի բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքը պետք է իրականացվի հենց ՎԴ-ում: Սակայն, ՎԴՕ-ը չի ապահովում այդ իրավունքների իրականացումը բոլոր վարչական գործերով:

բ. Գրավոր դատաքննության ընթացակարգերը ՎԴ-ում

ՀՀ ՎԴՕ-ով նախատեսված մի շարք ընթացակարգեր չեն իրականացվում հրապարակային դատական նիստում՝ բանավոր կարգով: Մասնավորապես, դատական քննության գրավոր կարգ է սահմանված ՎԴՕ-ի 108-րդ (արագացված դատաքննություն) և 138-րդ (նորմատիվ ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերի վարույթը) հոդվածներով:

ՎԴՕ-ի 108-րդ հոդվածի համաձայն՝

²⁰ Ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 32, Մարդու իրավունքների կոմիտե, ՄԱԿ, CCPR/C/GC/32, օգոստոսի 23, 2007թ., պարբ. 28

²¹ Salomonsson v. Sweden, ՄԻԵԴ 2002թ. նոյեմբերի 12-ի վճիռը, պարբ. 34

²² Håkansson and Stureson v. Sweden, ՄԻԵԴ 1990թ. փետրվարի 21-ի վճիռը, պարբ. 64

²³ Miller v. Sweden, ՄԻԵԴ 2005թ. փետրվարի 8-ի վճիռը, պարբ. 29

«Արագացված դատաքննություն կիրառվում է այն դեպքերում, երբ՝

1) դիմում է ներկայացվել ընտրողների ցուցակների ճշգրտման վերաբերյալ.

2) անհրաժեշտ չէ լսել փորձագետին կամ հարցաքննել վկաներին, զննում կատարել, տալ դատական հանձնարարություններ, և եթե գործը բանավոր դատաքննության նշանակելուց հետո կողմերը գրավոր տեղեկացրել են դատարանին բանավոր ընթացակարգով դատաքննությանն իրենց չմասնակցելու մասին.

3) անհրաժեշտ չէ լսել փորձագետին կամ հարցաքննել վկաներին, զննում կատարել, տալ դատական հանձնարարություններ, և եթե կողմերը գրավոր համաձայնություն են ներկայացրել գործը բանավոր ընթացակարգով քննելու վերաբերյալ.

4) հայցն ակնհայտ հիմնավոր է.

5) հայցն ակնհայտ անհիմն է:»

ՎԴՕ-ի 138-րդ հոդվածի համաձայն՝

«Սույն օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված գործերը դատարանը քննում է գրավոր ընթացակարգով, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ տվյալ գործը դատարանի գնահատմամբ ձեռք է բերել հասարակական մեծ հնչեղություն կամ դրա բանավոր դատաքննությունը կնպաստի գործի հանգամանքների առավել արագ բացահայտմանը»:

108-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետով նախատեսված հիմքն արդարացված է՝ ելնելով տվյալ տեսակի պահանջի բնույթից: Երկրորդ և երրորդ կետերով նախատեսված հիմքերը կիրառվում են այն դեպքում, երբ առկա է կողմերի գրավոր համաձայնությունը, ուստի այստեղ գործում է կողմերի համատեղ կամքը: 135-րդ հոդվածով նախատեսված գրավոր վարույթը մեծ մասամբ արդարացված է, քանի որ նորմատիվ ակտի իրավաչափության ստուգումը ենթադրում է զուտ իրավական հարցերի քննություն, որի ընթացքում դիմողին լսելու անհրաժեշտություն հիմնականում չի առաջանում: ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածի իմաստով խնդրահարույց են թվում ՎԴՕ-ի 108-րդ հոդվածի առաջին մասի չորրորդ և հինգերորդ կետերով նախատեսված գրավոր ընթացակարգերը՝ հայցն ակնհայտ հիմնավոր կամ անհիմն լինելու հիմքերով: Նշված երկու հիմքերով ՀՀ օրենսդիրը ՎԴ-ին տրամադրել է հայեցողական լիազորություններ: Ուստի, անհրաժեշտ է պարզել, թե որքանով է նշված երկու դեպքերում հրապարակային և բանավոր դատաքննության իրավունքի շրջանցումը համապատասխանում ՄԻԵԿ 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության իրավունքի պահանջներին:

գ. Եվրոպական կոնվենցիայի պահանջները և ՄԻԵԴ դիրքորոշումը

Բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքը բացարձակ չէ: Համաձայն վերջերս ՄԻԵԴ-ի կողմից վերահաստատված իրավական դիրքորոշման՝ բանավոր և հրապարակային դատաքննության իրավունքը կարող է սահմանափակվել միայն բացառիկ դեպքերում, օրինակ, երբ վա-

րոյթը վերաբերում է բացառապես իրավական կամ չափազանց տեխնիկական խնդիրների:²⁴

Այսպիսով, ՄԻԵԿ 6-րդ հոդվածով նախատեսված արդար դատաքննության տեսանկյունից՝ բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքի սահմանափակումը թույլատրելի է միայն այն դեպքում, երբ քննության առարկան զուտ իրավական կամ չափազանց տեխնիկական հարց է: Այստեղից հետևում է, որ ՎԴ ներկայացրած հայցի հիմնավոր կամ անհիմն լինելը չի կարող արդարացնել գրավոր դատաքննության իրականացումը: Հնարավոր են վարչական գործեր, որոնց բնույթը խիստ տեխնիկական կամ զուտ իրավական չէ, սակայն ՎԴ-ը գտնում է, որ հայցն ակնհայտ հիմնավոր/անհիմն է, ուստի կիրառում է գրավոր ընթացակարգ: Նման դեպքերում ՄԻԵԿ-ի պահանջը կհամարվի խախտված:

Օրինակ՝

Է. կազմակերպությունն ընդդեմ ՀՀ Կառավարության, ՀՀ Էներգետիկայի և բնական պաշարների նախարարության, ՀՀ Բնապահպանության նախարարության գործով Ղատարանը, առանց կողմերից որևէ մեկին լսելու, առանց կողմերի կարծիքը կամ դիրքորոշումը ճշտելու, դատական նիստը բացելուց և ներկայացուցիչների ինքնությունը ստուգելուց անմիջապես հետո հայտարարեց գործն արագացված կարգով քննելու իր որոշման և վճռի հրապարակման օրվա և ժամի վերաբերյալ: Կողմերին որևէ հնարավորություն չտրվեց արտահայտելու իրենց տեսակետը:

Առաջարկ

Փոփոխել ՎԴՕ-ի 108-րդ հոդվածը: Նշված դրույթներում պետք է նախատեսել հետևյալ սկզբունքները.

Այն դեպքերում, երբ վարչական գործի քննության առարկան վերաբերում է խիստ տեխնիկական կամ զուտ իրավական խնդրի, և եթե հայցվորին լսելը չի կարող նպաստել գործի հանգամանքների պարզաբանմանը, ապա ՎԴ-ը կարող է որոշում կայացնել արագացված դատաքննություն կիրառելու վերաբերյալ: Ղատարանի որոշումը պետք է լինի հիմնավորված՝ գործի փաստական հանգամանքներով:

դ. Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերը

ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական մարմիններն իրավունք ունեն դիմելու ՎԴ՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով: Նման պահանջները ՎԴ-ը քննում է վարչական մարմնի հայցադիմումի հիման վրա՝ ՎԴՕ-ի

²⁴ Koottummel v. Austria, ՄԻԵԿ 2009թ. դեկտեմբերի 10-ի վճիռը, պարբ. 19: Steu նաև՝ Schuler-Zraggen v. Switzerland գործով ՄԻԵԿ 1993թ. հունիսի 24-ի վճիռը, պարբ. 58, Jurisic and Collegium Mehrerau v. Austria գործով ՄԻԵԿ 2007թ. հուլիսի 27-ի վճիռը, պարբ. 65, 66, Coorplan-Jenni GmbH and Hascic v. Austria գործով ՄԻԵԿ 2006թ. հուլիսի 27-ի վճիռը, պարբ. 63, 64:

26-րդ Գլխի հատուկ կանոնների համաձայն: ՎՂՕ-ը չի արգելում գրավոր քննության իրականացումը վարչական պատասխանատվության ենթարկելու գործերով՝ վարչական մարմնի հայցադիմումի ակնհայտ հիմնավոր լինելու հիմքով: Գրավոր քննության իրականացման համար բացառություն կարող են լինել միայն այն դեպքերը, երբ պատասխանող ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը գրավոր ձևով, կամավոր ՎՂ-ին տեղեկացրել է բանավոր վարույթին չմասնակցելու մասին: ՎՂՕ-ի 26-րդ Գլխով սահմանված գործերով գրավոր քննություն իրականացնելու այլ իրավաչափ հիմք չի կարող լինել, քան պատասխանողի անվիճելի համաձայնությունը, քանի որ նշված Գլխով քննվում է անձին պատասխանատվության ենթարկելու հարցը, ինչը ՄԻԵԴ-ի ինքնավար մեկնաբանության համաձայն կարող է դիտվել որպես քրեական պատասխանատվության կիրառում: Ուստի, վարչական պատասխանատվությանն առնչվող գործերի քննության ժամանակ անձը պետք է ունենա գործի քննությանը ներկա գտնվելու և արտահայտվելու իրավունք, քանի դեռ կամավոր չի հրաժարվել այդ իրավունքից:

Առաջարկ

ՎՂՕ-ի 153-րդ հոդվածը լրացնել 3-րդ կետով, որը ՎՂ-ին կարգելի վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերով իրականացնել գրավոր քննություն՝ վարչական մարմնի հայցադիմումի ակնհայտ հիմնավոր լինելու պատճառաբանությամբ, եթե առկա չէ պատասխանողի կամավոր համաձայնությունը:

ե. ՎՂ-ի որոշման պատճառաբանվածությունը և դրա բողոքարկումը

Գրավոր քննության ընթացակարգ կիրառելու մասին ՎՂ-ի որոշումը պետք է լինի պատճառաբանված: Հղումը ՎՂՕ-ի 108-րդ հոդվածին կամ նշումը, որ հայցն ակնհայտ հիմնավոր կամ անհիմն է՝ առանց հիմնավորելու այդ պնդումները կոնկրետ փաստական հանգամանքներով, բավարար չեն բանավոր և հրապարակային դատաքննության իրավունքը սահմանափակելու համար: Որոշման մեջ պետք է հստակ նշվի, թե որ փաստական հանգամանքներն են դատավորին հանգեցրել գրավոր քննություն անցկացնելու անհրաժեշտության եզրահանգմանը: Մասնավորապես, դատարանը պետք է հիմնավորի, որ հայցվորի/դիմողի մասնակցությունը չի կարող էական նշանակություն ունենալ գործի հանգամանքները պարզաբանելու հարցում, քանի որ քննության ենթակա հարցերը խիստ տեխնիկական կամ իրավաբանական բնույթ ունեն:

Ավելին, քանի որ բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքն արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է, ապա այդ իրավունքը սահմանափակող դատական ակտը պետք է ենթակա լինի վերանայման՝ դրա իրավաչափությունը և պատճառաբանված լինելը ստուգելու նպատակով:

Առաջարկ

Լրացնել ՎՂՕ-ի 125-րդ հոդվածի առաջին մասը 11-րդ կետով, որով բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտերի շարքին կդասվի նաև ՎՂ-ի կողմից՝ ՎՂՕ-ի 108-րդ հոդվածով նախատեսված հիմքերով գրավոր քննություն անցկացնելու վերաբերյալ կայացրած դատական ակտը:

զ. Վարչական գործերի քննության հրապարակայնության այլ խնդիրները

Մարդու իրավունքներին առնչվող միջազգային իրավունքի աղբյուրները հստակ նորմ են պարունակում, որի համաձայն՝ պետությունները պարտավոր են ապահովել դատական գործերի քննության հրապարակայնությունը: Դատաքննության հրապարակայնությունն այդ քննության արդարությունն ապահովելու երաշխիքներից է, որը երաշխավորում է, որ դատական գործերի քննությունն իրականացվի հասարակական հսկողության ներքո:²⁵ Բոլոր դատական գործերը, որտեղ որոշվում են անձանց իրավունքները, որպես կանոն պետք է քննվեն բանավոր և հրապարակային կարգով:²⁶ Վարչական դատավարությունը պետք է հրապարակային լինի, որպեսզի քաղաքացիները պաշտպանված լինեն գաղտնի, կամայական դատական մոտեցումներից:²⁷ Ե՛վ գրավոր, և՛ բանավոր վարչական ընթացակարգերը պետք է հրապարակային լինեն: Հասարակության բոլոր անդամները պետք է կարողանան հետևել դատաքննությանը, մասնավորապես՝ դրա ընթացքին և վարման կարգին:²⁸ Լրատվամիջոցներին և հասարակության անդամներին կարելի է արգելել ներկա գտնվել դատաքննությանը կամ դրա մի մասին՝ հետապնդելով մի շարք իրավաչափ նպատակներ, ինչպիսիք են մասնավոր անձանց կամ արդարադատության շահերը, հասարակական կարգը, հասարակական բարոյականությունը, ազգային անվտանգությունը և այլն:²⁹

Նույնիսկ այն դեպքերում, երբ հասարակության անդամներին արգելվում է ներկա գտնվել դատական նիստին, ապա դատարանի վճիռը, ներառյալ էական գնահատականները, ապացույցները և իրավական պատճառաբանությունը հրապարակվում են դռնբաց նիստում:³⁰

Հայաստանի Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը երաշխավորում է հրապարակային դատաքննության իրավունքը, որը կարող է սահմանափակվել՝ հասարակական կարգի, ազգային անվտանգության, բարոյականության, արդարադատության և մասնավոր անձանց շահերից ելնելով: Սա-

²⁵ Piroglu and Karakaya v. Turkey, ՄԻԵԴ 2008թ. մարտի 18-ի վճիռը, պարբ. 35

²⁶ Ընդհանուր մեկնաբանություն N 32, Դատարանների առջև հավասարության և արդար քննության իրավունքի մասին, ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտե, CCPR/C/GC/32, 2007թ. օգոստոսի 23, պարբ. 28

²⁷ Բացատրական հուշագիր, Առաջարկ թիվ (2004)20 Վարչարարության նկատմամբ դատական վերահսկողության մասին, Նախարարների կոմիտե, Եվրոպայի խորհուրդ, 2004թ. դեկտեմբերի 15, պարբ. 74

²⁸ Նույն տեղում, պարբ. 75

²⁹ Հոդված 6(1), ՄԻԵԿ; հոդված 14(1), ԲԲԻՄԴ

³⁰ Կետ 2, պարբ. 29. Տես նաև՝ կետ 3, Սկզբունք 4.գ.

կայն ՎԴՕ-ը չի կարգավորում հրապարակային դատաքննության իրավունքի իրականացումը: ՎԴՕ-ի 2-րդ Գլուխը, որը վերնագրված է Վարչական դատավարության սկզբունքները, չի սահմանում ՎԴ-ում գործերի քննության հրապարակայնության սկզբունքը: ՎԴՕ-ը նաև չի ամրագրում իրավական նորմ՝ համաձայն որի ՎԴ-ի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը հրապարակվում են դռնբաց դատական նիստում: Դիտարկումները ցույց են տվել, որ այս օրենսդրական բացթողումների պատճառով դատական պրակտիկայում հանդիպում են զանազան խախտումներ:

Հայցադիմումն ընդունելուց հետո ՎԴ-ը ձեռնամուխ է լինում գործը դատաքննությանը նախապատրաստելուն:³¹ Ղատավորը կարող է հրավիրել նախնական դատական նիստ:³² ՎԴՕ-ը չի կարգավորում այն հարցը, թե արդյոք նախնական նիստն իրականացվում է դռնբաց, թե դռնփակ կարգով: Ղատաքննությունը ՎԴ-ում իրականացնում է դատական նիստերի միջոցով:³³ Սակայն, հստակ չէ, թե արդյոք (և որ դեպքերում) այդ նիստերն իրականացվում են դռնբաց կարգով: ՎԴՕ-ը չի սահմանում այն հիմքերը, որի հիման վրա ՎԴ-ը կարող է իրավաչափորեն սահմանափակել հրապարակային դատաքննության իրավունքը: ՎԴՕ-ում նշված մի շարք դեպքերում ՎԴ-ը կարող է քննել վարչական գործերն արագացված դատաքննության կարգով,³⁴ որն իրենից ենթադրում է քննության գրավոր ձև՝ առանց դռնբաց դատական նիստ հրավիրելու:

Բոլոր դիտարկված գործերը, բացառությամբ մեկի, անց են կացվել դռնբաց դատական նիստում: 339 գործով տարածքի չափերը բավարար էին դատական նիստին ներկա գտնվելու ցանկության հայտնած անձանց տեղավորելու համար, մինչդեռ 14 գործով չափերը բավարար չէին: Բոլոր դատական գործերին ապահովվել է դիտորդների անխափան մուտքը դատական նիստերի դահլիճ: Դատական նիստերի ժամանակ հիմնականում լսելի է եղել դատավորի ձայնը: Այնուամենայնիվ, 27 դեպքում դիտորդները բացասական պատասխան են տվել այդ հարցին, իսկ 14 գործով դատավորի խոսքը հասկանալի չի եղել ներկա գտնվող անձանց համար:

Մի շարք դիտարկված գործերով դիտորդներն արձանագրել են, որ ՎԴ-ի վերջնական դատական ակտը չի հրապարակվել դռնբաց դատական նիստում:³⁵

Օրինակներ՝

Հայցվորի ներկայացուցիչը դիտորդներին տեղեկացրել է, որ դատարանը մասնակի բավարարել է վարչական հայցը, սակայն վճռի հրապարակում տեղի չի ունեցել:³⁶

Համաձայն դատական նիստի քարտուղարի բացատրության՝ դատարանի վճիռը չի հրապարակվել, քանի որ դատարանի տեխնիկական համակարգում առկա են եղել անսարքություններ:³⁷

³¹ Հոդված 82, ՎԴՕ

³² Նույն տեղում, հոդված 86, ՎԴՕ

³³ Նույն տեղում, հոդված 91

³⁴ Նույն տեղում, հոդված 108

³⁵ Ձեկույցներ թիվ 28, 31, 33, 43, 57, 65, 68, 70, 71

³⁶ Ձեկույց թիվ 28

³⁷ Ձեկույց թիվ 43

Դիտարկված գործի ավարտից հետո դիտորդը նախագահող դատավորին հարցրել է վերջնական դատական ակտի հրապարակման մասին: Դատավորը պատասխանել է. «Կողմերը բացակայում են, ու՞մ համար հրապարակեն վճիռը, ի՞նչ եք ուզում ինձանից:»³⁸

Գրանցվել են դեպքեր, երբ վճիռը հրապարակվել է այնպիսի օր և ժամանակ, որը հայտնի չի եղել կողմերին, ինչը վերջիններիս գրկել է ներկա գտնվել իրենց գործով վճռի հրապարակմանը:³⁹ ՎԴ-ի վճիռները հրապարկումից անմիջապես հետո մատչելի չեն հասարակության անդամներին նաև ՎԴ-ի գրասենյակի միջոցով: Դրանց հնարավոր է ծանոթանալ վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո: Ընդ որում, այդ որոշումներին ծանոթանալու համար յուրաքանչյուր անձ պարտավոր է վճարել պետական տուրք, որի գումարի չափը բավականին մեծ է և ինքնին սահմանափակում է դրանց ծանոթանալու հնարավորությունը:

ՄԻԵԴ-ը գտել է, որ, չնայած թվում է, թե 6(1)-րդ հոդվածի տեքստը պահանջում է, որպեսզի դատարանը վճիռը հրապարակի դռնբաց դատական նիստում, վճիռը հրապարակային դարձնելու այլ միջոցները նույնպես կարող են համատեղելի լինել նշված հոդվածի հետ:⁴⁰ ՎԴՕ-ը վճռի հրապարակման որևէ ձև չի սահմանում, ինչի հետևանքով դատական պրակտիկան բազմազան է և ոչ հետևողական: Ի տարբերություն ՎԴՕ-ի՝ ՔԴՕ-ի 8-րդ և 9-րդ հոդվածները հստակ սահմանում են, որ գործերը քննվում են դռնբաց նիստում՝ բանավոր կարգով: 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատարանը կարող է հրապարակել երեխայի որդեգրման վերաբերյալ վճիռը միայն որդեգրող կողմի համաձայնությամբ: Մյուս բոլոր դեպքերում վերջնական դատական ակտերը հրապարակվում են դռնբաց դատական նիստում: Այսինքն, ՔԴՕ-ը սահմանում է թե՛ հիմնական սկզբունքը, և թե՛ դրա սահմանափակման դեպքերը: ՎԴՕ-ը պետք է լրացնել մի շարք նորմերով, որոնք կապահովեն հրապարակայնության սկզբունքի իրականացումը վարչական դատավարությունում:

Ուսումնասիրված մի շարք գործերով ՎԴ-ի դատավորները դիտորդներին արգելել են ձայնագրել դռնբաց դատական նիստում իրականացվող քննությունը: Մի շարք դատավորներ պարբերաբար արգելել են դիտորդներին ձայնագրել դատական նիստերը՝ առանց որևէ պատճառաբանության:⁴¹ ՎԴ-ի դատավորն արգելեց ներկաներից մեկին ձայնագրել վճռի հրապարակումը դռնբաց դատական նիստում:⁴² Իսկ ՎԴ-ի մեկ այլ դատավոր նիստերը ձայնագրելու մշտական արգելք է սահմանել դիտորդների համար՝ պատճառաբանելով, որ ՎԴՕ-ում նիստերի ընթացքում ձայնագրում իրականացնելու հարցը կարգավորված չէ, և որ այդ հարցը լուծվել է հօգուտ արգելման՝ գերմանացիների կողմից կազմակերպված սեմինարի շրջանակներում:⁴³ Ճիշտ է, ՎԴՕ-ը ուղղակիորեն չի պարունակում այս հարցի կարգավորումը, սակայն դատավորը պարտավոր էր հիմնավորել իր որոշումը ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածով և ՄԻԵԿ 6(1)-րդ հոդվածով սահմանված սկզբունքների լույսի ներքո: Սեմինարի շրջանակներում հնչեցված

³⁸ Ձեկույց թիվ 68

³⁹ Ձեկույց թիվ 31

⁴⁰ Moser v. Austria, ՄԻԵԴ 2006թ. սեպտեմբերի 21-ի վճիռը, պարբ. 101

⁴¹ Ձեկույց No. 70, տես նաև՝ Ձեկույց թիվ X

⁴² Ձեկույց No. 48. Նաև, ի թիվս այլոց, Ձեկույցներ No. 54, 97, 103, 121:

⁴³ Ձեկույց No. 2

կարծիքները չեն կարող հիմք հանդիսանալ դատավորի կողմից անձի իրավունքների սահմանափակման համար: Ավելին, հրապարակայնության սկզբունքի նման սահմանափակումը չի բավարարում միջամտության «օրենքով սահմանված կարգով» չափանիշին:

Նիստի ընթացքը ձայնագրելու խնդրին պարբերաբար անդրադարձել են ՎԴ-ում ծառայող դատական կարգադրիչները: Մասնավորապես, որոշ դեպքերում կարգադրիչները վերցրել են դիտորդի ձայնագրող սարքը և հեռացել նիստերի դահլիճից կամ դիտորդից պահանջել են լքել նիստերի դահլիճը: Նշված գործողությունները կատարվել են դատավորի առջև՝ առանց որևէ իրավական հիմքի մատնանշման: Եղել են դեպքեր, երբ կարգադրիչը պահանջել է դադարեցնել նիստի ձայնագրումը նույնիսկ այն դեպքում, երբ դիտորդը նրան տեղեկացրել է, որ ձայնագրումը թույլատրված է նիստը նախագահող դատավորի կողմից:⁴⁴

Դատական նիստերը հրապարակային վարելու իմաստն այն է, ի թիվս այլոց, որ հասարակության, լրատվամիջոցների ներկայացուցիչների, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների անդամները և այլ հետաքրքրված անձինք կարող են ազատորեն ծանոթանալ գործի քննության ընթացքին: Նշված անձինք կարող են հեռացվել նիստերի դահլիճից՝ ՀՀ Սահմանադրության և ՄԻԵԿ դրույթների հիման վրա: Սակայն, եթե նիստը նախագահող դատավորը դռնփակ նիստում գործը քննելու որոշում չի կայացրել, ապա դա նշանակում է, որ դատավորը չի տեսել դռնփակ նիստ անցկացնելու անհրաժեշտ հիմքերը: Նման իրավիճակում, նիստերի ձայնագրման արգելքը՝ առանց որևէ իրավական հիմնավորման, անթույլատրելի է: Վերջապես, հրապարակայնությունը սկզբունք է, որի պահպանման դեպքում անձը դառնում է համապատասխան տեղեկության կրողը, իսկ գրառումներն ու ձայնագրառումներն ընդամենը այդ տեղեկության նյութականացման ձևեր են: Այս առումով պետք է նշել, որ ՎԴՕ-ի 117-րդ հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ վարչական դատավարության ընթացքում դատական նիստի արձանագրման ձևի և բովանդակության, այն վարելու կարգի, արձանագրության վերաբերյալ դիտողություններ ներկայացնելու նկատմամբ տարածվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերը:

Դիտարկումների ընթացքում արձանագրվել են հրապարակայնության իրավունքի էությունը սահմանափակող այլ գործողություններ ևս: Օրինակ, արձանագրվել են դեպքեր, երբ ձայնագրառումներ չեն իրականացվել և դատական պրոցեսն ընթացել է երկխոսությունների տեսքով:⁴⁵ Կամ մինչև ձայնագրառում սկսելը դատարանը պարզել է, թե կողմերն ինչ ասելիքներ ունեն, ինչ միջնորդություններ ունեն, իսկ այնուհետև «բաշխել դերերն» ու ցուցումներ տվել կատարվելիք գործողությունների մասին:⁴⁶ Բացի այդ, դատական գործերի 95 տոկոսի դեպքում, դատավարական փաստթղթերը կամ ապացույցները չեն հրապարակվել՝ կողմերի համաձայնությամբ: Դատավորներն ընդամենը ընթերցել են փաստթղթերի անվանումները: 40 տոկոս գործերով դատավարության մասնակիցներն անգամ հանդես չեն եկել բանավոր խոսքերով:

⁴⁴ Ի թիվս այլոց, Ձեկույց No. 213, 77, 96:

⁴⁵ Ի թիվս այլոց, Ձեկույց No. 39, 86, 92, 95

⁴⁶ Ի թիվս այլոց, Ձեկույց No. 95, 39:

Օրինակ՝

Ա. ընկերությունն ընդդեմ հարկային տեսչության գործով փաստաթղթերը չհրապարակվեցին, քանի որ կողմերը կարծիք հայտնեցին, որ ծանոթ են դրանց բովանդակությանը: Նմանապես, ՊԵԿ ընդդեմ Գ. ընկերության գործով հայցվորը և պատասխանողը հանդես չեկան խոսքով՝ խնդրելով դատարանին հիմք ընդունել գրավոր տեսքով ներկայացված խոսքի տեքստը:

Գործերի քննության նման կարգը էականորեն վնասում է դատական քննության հրապարակայնությանը և սահմանափակում է հասարակության կողմից դատարանների գործունեության նկատմամբ լիարժեք վերահսկողության իրականացման հնարավորությունները:

Առաջարկ

Ապահովել ՎԴ-ի բոլոր վճիռների հրապարակումը դռնբաց դատական նիստում:

Հրապարակայնության սկզբունքի ցանկացած սահմանափակման վերաբերյալ պետք է լինի դատարանի որոշում՝ հիմնված յուրաքանչյուր անհատական գործի հանգամանքների ուսումնասիրության և գնահատականի վրա: Այն պետք է լինի պատճառաբանված և ենթակա լինի բողոքարկման՝ ՎԴ-ի միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկման համար նախատեսված կարգով:

ՎԴՕ-ում կատարել լրացում, որը կպարունակի ՎԴ-ի դռնբաց նիստերի ձայնագրման խնդրի իրավական կարգավորումը, որը պետք է հիմնված լինի հրապարակայնության սկզբունքի լիարժեք հարգման և այն կանխադրույթի վրա, որ ձայնագրառումը տեղեկությունների նյութականացման ձև է: Լրացումը պետք է հստակ սահմանի, որ դռնբաց դատական նիստի ընթացքում ձայնագրման հարցի կարգավորման պատասխանատուն նիստը նախագահող դատավորն է, այլ ոչ թե դատական կարգադրիչը:

ԳԼՈՒԽ 6. ՎԴ-ի դատական ակտերի հարկադիր կատարումը

Դատարան դիմելու իրավունքը, որը պաշտպանված է ՄԻԵԿ-ի 6-րդ հոդվածով, անհրաժեշտ է կլինի, եթե պայմանավորվող Պետության ներպետական իրավական համակարգը թույլ է տալիս, որ վերջնական և պարտադիր դատական որոշումն անկատար մնա ի վնաս մի կողմի:⁴⁷ Ներպետական դատավճիռների չկատարումը հանգեցրել է ՄԻԵԿ-ի 6(1)-րդ հոդվածի բազմաթիվ խախտումների:⁴⁸

Հայաստանի Հանրապետությունում վճիռների կատարումը խնդրահարույց է: Այդ խնդիրը հատկապես ակնհայտ է վարչական գործերով՝ պետական մարմինների դեմ կայացված վճիռների կատարման առնչությամբ: Դա պայմանավորված է նրանով, որ պետական մարմինը, որը մեկ անգամ տվյալ հարցով կայացրել է որևէ որոշում, հակված է նույն որոշումը կայացնել նույնիսկ դատական ակտից հետո, այսինքն, որևէ կերպ ընկալելի չէ դատարանների դերը և նրանց կողմից ընդունվող ակտերի նշանակությունը պետական մարմինների շրջանում: Երկրորդ հանգամանքը պայմանավորված է նրանով, որ վճիռները կատարվում են գործադիր իշխանության համակարգում գործող դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության միջոցով, որը պետական մարմիններին վճիռների կատարումը հարկադրելիս չի օգտագործում բոլոր լծակները վճիռի կատարումն ապահովելու համար:

Վճիռների կատարման առնչությամբ ծագած խնդիրները տարբեր են գումարի բռնագանձման պահանջների վերաբերյալ գործերով և պետական մարմիններին որոշակի գործողություններ կատարելուն հարկադրող վճիռների կատարման գործերով:

ա. Վարչական դատարանի վճիռների կատարման հետ կապված հիմնախնդիրներ՝

1. Գումարների բռնագանձման վճիռների կապակցությամբ

Որոշ դեպքերում դատական ակտը կարող է գործադիր իշխանության համար առաջացնել մասնավոր անձին որոշակի գումար վճարելու պարտավորություն: Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կարծիքով՝ «վարչական մարմինների կողմից գումար վճարելու պարտավորություն առաջացնող դատական ակտերը չկատարելու դեպքում անդամ երկրները պետք է նաև դիտարկեն օրենքով սահմանված ժամկետներում վարչական մարմինների սեփականությունն առգրավելու հնարավորություն նախատեսելու հարցը»:⁴⁹ Ավելին, «վարչական մարմնի կողմից դատական ակտը չկատարելու դեպքում պետք է նախատեսվի այդ ակտի կատարումն

⁴⁷ Hornsby v. Greece, ՄԻԵԿ 1997թ. մարտի 19-ի վճիռը, պարբ. 40

⁴⁸ Ի թիվս այլ աղբյուրների՝ Yuri Nikolaevich v. Ukraine, ՄԻԵԿ 2009թ. հոկտեմբերի 15-ի վճիռը, պարբ. 56-57

⁴⁹ Վարչական իրավունքի բնագավառում վարչական և դատական որոշումների հարկադիր կատարման մասին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ 2003(16) առաջարկություն, 2003թ. սեպտեմբերի 9, սկզբունք 2.դ

ապահովող համապատասխան ընթացակարգ, մասնավորապես, դատարանի կարգադրության կամ տուգանքի միջոցով: Անդամ պետությունները պետք է երաշխավորեն, որ վարչական մարմինները պատասխանատվություն կրեն այն դեպքերում, երբ նրանք հրաժարվում են կատարել դատական ակտերը կամ անտեսում են դրանք: Դատական ակտերի կատարման համար պատասխանատու պետական պաշտոնյաները կարող են անձնական պատասխանատվություն կրել՝ ենթարկվելով կարգապահական, քաղաքացիական կամ քրեական վարույթների, եթե նրանք թերացել են կատարել դրանք:⁵⁰ Օրինակ՝ Հայաստանի օրենսդրությունը կարող է այնպիսի դրույթ սահմանել, համաձայն որի՝ եթե դատական ակտի հիման վրա քաղաքացիական ծառայողը պարտավոր է կատարել որոշակի քայլեր, սակայն չի կատարում, ապա նա կարող է կարգապահական վարույթի արդյունքում հեռացվել իր պաշտոնից: Պետական բյուջեի համար պատասխանատու մարմինները պետք է երաշխավորեն, որ պետական միջոցների սակավությունը որպես արդարացում չմատնանշվի այն դատական ակտերը չկատարելու համար, որոնց համաձայն որոշակի պետական մարմիններ պետք է վճարեն որոշակի գումար: Այս նպատակի համար միշտ պետք է հատկացվեն պահուստային ֆոնդեր:

Եթե Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից բռնագանձման ենթակա տվյալ գումարն ամբողջությամբ, որպես բյուջետային ծախս, ուղղակիորեն նախատեսված է տվյալ տարվա (կատարողական թերթը հարկադիր կատարողի կողմից ներկայացվելու տարին) պետական բյուջեի մասին օրենքում (եթե տվյալ գումարի մի մասը որպես բյուջետային ծախս նախատեսված է տվյալ տարվա պետական բյուջեի մասին օրենքում, ապա մուրհակը չի տրամադրվում Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեով նախատեսված գումարի չափով) կամ եթե կատարողական թերթը ներկայացվել է նախորդ տարվա վճռի հիման վրա և արդեն իսկ նախատեսվել է տվյալ տարվա բյուջետային ծախսերի կազմում, ապա վճիռը կատարվում է ընդհանուր ընթացակարգով. կատարողական թերթի հիման վրա բռնագանձվում է հոգուտ պարտատիրոջ:

ՀՀ կառավարության 07.08.2000թ.-ի «Դատական ակտերի հիման վրա Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից բռնագանձման ենթակա գումարների դիմաց փոխանցելի մուրհակների տրամադրման կարգը հաստատելու մասին» թիվ 436 որոշումը կարգավորում է այն դեպքերը, երբ պետական բյուջեից բռնագանձման ենթակա գումարների կապակցությամբ տրվում է փոխանցելի մուրհակ՝ 360 օր մարման ժամկետով:

Մուրհակները տրվում են ՀՀ ֆինանսների նախարարության կողմից Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից գումարի բռնագանձման համար դատարանի կողմից տրված կատարողական թերթը և հարկադիր կատարողի համապատասխան որոշումը նախարարությունում ուղղակիորեն կամ Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական բանկի միջոցով ստանալուց հետո: Մուրհակը տրվում է, եթե կատարողական թերթի ստացման օրվանից սկսած 20-րդ օրվա դրությամբ բյուջետային ծախսերը կարգավորող օրենքով սահմանված առաջնահերթ ծախսերի իրականացման կապակցությամբ անհնար է կատարել տվյալ վճարումը:

---

⁵⁰ Տես նույն տեղում:

Սակայն մուրհակներ չեն տրամադրվում այն դեպքում, երբ համապատասխան պետական հիմնարկի կամ սահմանված կարգով բանկային հաշվի բացման թույլտվություն ստացած բյուջետային հիմնարկի արտաբյուջետային հաշվում (բանկային կամ գանձապետական) առկա է արգելանքի վերցված դրամական միջոց և արգելված չէ բռնագանձումը տարածել տվյալ գումարի վրա:

Առավել հաճախ խնդիրն առաջանում է հետևյալ իրավիճակում. հարկատուն, որի հանդեպ կատարված ստուգման արդյունքում կազմվել է ստուգման ակտ, վճարում է ակտով սահմանված տուգանքի և մյուս գումարները, այնուհետև որոշում է վիճարկել դատարան:

Երբ ակտը դատարանի վճռով անվավեր է ճանաչվում և վճարված գումարը ենթակա է լինում վերադարձման, հարկատուները կանգնում են բավականին լուրջ խնդրի առջև: Համապատասխան հարկային մարմինը խուսափում է վերադարձնել գումարները՝ այն հաշվանցելով հարկատուի մոտ առկա այլ պարտավորությունների հաշվին, իսկ դրանց բացակայության դեպքում՝ ձևակերպելով որպես գերավճար: Իսկ այն դեպքերում, երբ անձին տրվում է մուրհակ, այդ գումարներն անձը ստանում է հաջորդ բյուջետային տարում: Այսինքն, այս դեպքում վճռի կատարումը կարող է բավականին ձգձգվել: Ընդ որում, Եվրոպական դատարանի կողմից տրված մեկնաբանության համաձայն որևէ նշանակություն չունի պետության՝ տվյալ պահին միջոցներ ունենալու կամ այլ հանգամանքներ, վճիռները պետք է կատարվեն առանց ձգձգումների:

2. Գործողություն կատարելուն և վարչական ակտ ընդունելուն պարտավորեցնելու վճիռների կապակցությամբ

Եթե գումարի բռնագանձման պահանջներով վճիռների չկատարումը որոշ դեպքերում կարող է օբյեկտիվ պատճառներով պայմանավորված լինել, ապա անհասկանալի է, թե ինչու է առկա նման խնդիր որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտավորեցնելու վճիռների կապակցությամբ:

Պրակտիկայում մեծ թիվ են կազմում այն գործերը, երբ պետական մարմինները «սկզբունքորեն» հրաժարվում են կատարել գործողություն կատարելուն պարտավորեցնելու վճիռները:

Օրինակ 1

Ա. քաղաքացին դիմել է կադաստրի ստորաբաժանում իրավունքի պետական գրանցում կատարելու պահանջով: Կադաստրից ստացել է մերժում առ այն, որ ներկայացված չէ հողամասի հատակագիծը: ՀՀ ՎԴ-ը բավարարել է քաղաքացու հայցը՝ անօրինական է համարել կադաստրի ստորաբաժանման մերժումը և վճռել է պարտավորեցնել գրանցել իրավունքը:

Քաղաքացին ներկայացրել է կատարողական թերթը հարկադիր կատարման: Կադաստրի ստորաբաժանումը հարկադիր կատարողին ներկայացնում է նույն հիմքով մերժում՝ պատճառաբանելով, որ չի կարող գրանցել իրավունքը, քանի որ ներկայացված չէ հատակագիծը:

Օրինակ 2

Կադաստրը մերժել է իրավունքների գրանցումը՝ պատճառաբանելով, որ տվյալ հասցեում առկա են այլ օգտագործողներ: Կրկին վճիռը հարկադիր կատարման ներկայացնելուց հետո կադաստրի համապատասխան ստորաբաժանման կողմից հարկադիր կատարողին տրվել է մերժում առայն, որ այդ հասցեի սեփականատերերի և օգտագործողների միջև առկա է վեճ:

Օրինակ 3

ՀՀ ԿԱՊԵԿ նախագահի հրամաններով Ա. և Բ. քաղաքացիներն ազատվել են աշխատանքից: Վերջիններս դիմել են դատարան: Դատարանը հրամանները ճանաչել է անվավեր, պարտավորեցրել է վերականգնել աշխատանքում, ինչպես նաև վճարել պարապուրդի դիմաց: Մինչ օրս ՎԴ-ի ակտերը ի կատար չեն ածվել:

Նմանատիպ իրավիճակները բազմաթիվ են, հատկապես պետական մարմիններից կադաստրի համապատասխան ստորաբաժանումների, Պետական եկամուտների կոմիտեի և Երևանի քաղաքապետարանի դեպքում:

Օրինակ 4

Երևանի քաղաքապետի որոշումը՝ շինարարության թույլտվությունն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ քաղաքացու կողմից վիճարկվել է ՀՀ ՎԴ-ում: Վարչական դատարանը հայցը բավարարել է, որից հետո Երևանի քաղաքապետը կայացրել է որոշում իր որոշումն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ, այսինքն, վճռի պահանջները կատարել է: Սակայն անմիջապես հաջորդ օրը կրկին կայացրել է որոշում շինարարության թույլտվությունն անվավեր ճանաչելու վերաբերյալ: Այս անգամ ևս որոշումը վիճարկվել է, և հայցը բավարարվել է: Այսինքն, վճռի պահանջները ձևականորեն կատարելը, այնուհետև կրկին նույն որոշումը կայացնելը վկայում են դատական իշխանության և վճիռների հանդեպ հարգանքի բացակայության և դրանց կատարումից խուսափելու նախատրամադրվածության մասին: Ընդ որում, այս հիմնախնդիրը հստակորեն գիտակցվում է նաև դատարանի կողմից, որը չունի հակազդելու բավարար միջոցներ ու հնարավորություններ:

բ. Դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության բարեփոխման անհրաժեշտությունը

Օրինակ՝

Դատական նիստի ժամանակ դատավորը ԴԱՀԿ-ի ներկայացուցչին հարցրեց, թե ինչու չեն տուգանում Երևանի քաղաքապետին, եթե քաղաքապետարանը չի կատարում վճիռը: Պատասխանողը զարմացած պատասխանեց. «Ու՞մ տուգանենք՝ քաղաքապետին»: Իսկ դատավորն ավելացրեց. «Այո: Այս մարդը՝ Ա. Հ.-ը, ձեզանից ընդամենը մի թուղթ է ուզում, իսկ դուք չեք տալիս, արդեն 5 տարի է այս գործն ընթացքի մեջ է, այնինչ, եռամսյա ժամկետում պետք է ավարտվեր»:

Այսինքն, խնդիրը կայանում է նաև հարկադիր կատարման միջոցների անարդյունավետության մեջ: Նախ, պետք է նշել, որ Օրենքի 34-րդ հոդվածի համաձայն՝ կատարողական գործողությունների իրականացման համար սահմանվում է երկամսյա ժամկետ, բացառությամբ սույն մասի երկորդ և երրորդ պարբերություններով նախատեսված դեպքերի (ընդ որում այդ դեպքերից միայն պարբերական կատարման դեպքը կարող է առկա լինել վարչական գործերի դեպքում): Կատարողական գործողությունների իրականացման ժամկետում չեն հաշվարկվում կատարողական գործողություններն աճուրդային գործընթացում գտնվելու, գույքն ուղղակի վաճառքով իրացնելու, պարտապանի կամ նրա գույքի հետախուզման, ինչպես նաև կատարողական վարույթի հետաձգման կամ կասեցման ժամկետները: Օրենքի 34-րդ հոդվածի երկրորդ մասը հնարավորություն է ընձեռում կատարողական գործողությունների կատարման համար սահմանված երկամսյա ժամկետը ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարողի որոշմամբ երկարաձգել մինչև երկու ամիս ժամկետով:

Ամփոփելով ՀՀ օրենսդրությամբ վճիռների կատարման կապակցությամբ առկա կարգավորումը՝ կարելի է առանձնացնել վճիռների կատարման ապահովման հետևյալ մեխանիզմները.

1. Օրենքի 72-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է. «Քաղաքացու կամ պաշտոնատար անձի կողմից հարկադիր կատարողի որոշումը դիտավորյալ չկատարելու, կատարմանը խոչընդոտելու կամ դիմադրություն ցույց տալու, ինչպես նաև պարտապանի կողմից սեփականության իրավունքով իրեն պատկանող գույքի և գույքային իրավունքների կազմի ու քանակի մասին հայտարարագրում տվյալներ թաքցնելու կամ դրանք խեղաթյուրելու, կամ հայտարարագիր ներկայացնելուց չարամտորեն խուսափելու դեպքերում հարկադիր կատարողն իրավունք ունի իր որոշմամբ կիրառելու վարչական պատասխանատվության միջոցներ»:

Պետական մարմինների կողմից վճռի պահանջները չկատարելու դեպքում, հարկադիր կատարողը կարող է համապատասխան պաշտոնատար անձի հանդեպ կիրառել վարչական պատասխանատվության միջոցներ: Սակայն այստեղ նշված չէ որքան կարող է լինել պատասխանատվության չափը (ի դեպ, եթե օրենսդիրն ի նկատի է ունեցել ՎԻՎ օրենսգրքի 206.5-րդ հոդվածով նախատեսված պատասխանատվության միջոցը, ապա այն կիրառելու լիազորությունը վերապահված է դատարանին):

Հոդվածը չի կարգավորում նաև, թե երբ կարող է հարկադիր կատարողը պատասխանատվության միջոցը կիրառել: Կարծում ենք, որ այդ պատասխանատվության միջոցը պետք է կիրառվի, երբ կատարողական գործողությունների երկամսյա ժամկետը լրացել է, սակայն դեռևս վճռի պահանջը կատարված չէ: Եթե նախատեսվի պատասխանատվության կիրառման կոնկրետ ժամկետ, դա կնպաստի այդ միջոցի արդյունավետության բարձրացմանը: Իսկ նման պարագայում նշված հոդվածում առկա կարգավորումը բոլորովին ինքնանպատակ է:

2. ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 206.5-րդ հոդվածի համաձայն՝ հարկադիր կատարողի որոշումը դիտավորյալ չկատարելը կամ օրենքով նրա վրա դրված պարտականությունների կատարմանը խոչընդոտելն առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից մինչև չորսհարյուրապատիկի չափով: Ընդ որում, նշված հոդվածով նախատեսված

վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերը քննում են առաջին ատյանի դատավորները, այսինքն, պետք է համապատասխան հարկադիր կատարողը դիմի իր որոշումը չկատարող պաշտոնատար անձին պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով ՎԴ՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխով նախատեսված վարույթի շրջանակներում:

Սակայն այստեղ ևս առկա է ժամկետների հստակեցման խնդիրը. որոշումը որքան ժամանակ չկատարելը կարող է առաջացնել պատասխանատվություն: Իրականում, թեև այս հոդվածում պատասխանատվության չափը հստակ է նշված, սակայն այն պրակտիկայում չի իրագործվում հարկադիր կատարողի կողմից պետական մարմինների պաշտոնատար անձանց առնչությամբ:

3. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի համաձայն. «Պաշտոնատար անձի կողմից օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը դիտավորությամբ չկատարելը կամ դրանց կատարմանը խոչընդոտելը պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երեքհարյուրապատիկից մինչև հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ կալանքով՝ մեկից երեք ամիս ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով: Այսինքն, այն դեպքում, երբ համապատասխան վարչական մարմինը չի կատարում վճռի պահանջները, անձը կարող է այս հոդվածի հիմքով ներկայացնել հաղորդում: Այնուամենայնիվ, ինչ-ինչ պատճառներով, այս հոդվածով քրեական գործեր չեն հարուցվում պաշտոնատար անձանց դեմ, և պրակտիկայում այս մեխանիզմը անարդյունավետ է:

4. Վճռի կատարմանն օժանդակող միջոցներից են նաև շարադրվող միջոցները, որոնք կարող է իրագործել անձը և ոչ թե հարկադիր կատարողը.

-«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 110-րդ հոդվածը նախատեսում է. «Եթե ընդունվել է ոչ իրավաչափ վարչական ակտ, որն առ ոչինչ է կամ անվավեր է ճանաչվել, ապա վարչական մարմինը, շահագրգիռ անձի դիմումի հիման վրա, պարտավոր է նրան հատուցել այն գույքային վնասը, որն այդ անձը կրել է ոչ իրավաչափ վարչական ակտի գոյությանը վստահելու հետևանքով, բացառությամբ սույն օրենքի 63-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված դեպքերի»: Այսինքն, այն դեպքում, երբ վարչական մարմինը նույն հիմքով մերժում է տալիս վճռի կատարման փուլում, բնականաբար, անձի մոտ առաջանում է վնասների հատուցում պահանջելու իրավունք:

-ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը նախատեսում է վնասների փոխհատուցման իրավունքը: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1063-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացուն կամ իրավաբանական անձին պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների կամ դրանց պաշտոնատար անձանց ապօրինի գործողություններով (անգործությամբ)՝ ներառյալ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի՝ օրենքին կամ այլ իրավական ակտին չհամապատասխանող ակտ հրապարակելու հետևանքով պատճառված վնասը հատուցում է Հայաստանի Հանրապետությունը կամ համապատասխան համայնքը:

Այսինքն, եթե անձը, կիմնավորի, որ վճռի ուշ կատարման կամ չկատարման արդյունքում կրել է վնասներ, ապա կարող է դիմել դատական ատյաններին՝ վնասների փոխհատուցում ստանալու պահանջով:

2010 թվականի դեկտեմբեր ամսին բավականին լուրջ փոփոխություններ կատարվեցին մի շարք իրավական ակտերում, որոնք ուղղված են դատական ակտերի կատարման ապահովմանը: Անդրադառնանք դրանցից մի քանիսին:

Ղատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին ՀՀ օրենքի 72-րդ հոդվածի առաջին մասը սահմանում է, որ քաղաքացու կամ պաշտոնատար անձի կողմից հարկադիր կատարողի որոշումը դիտավորյալ չկատարելու, կատարմանը խոչընդոտելու կամ դիմադրություն ցույց տալու դեպքերում հարկադիր կատարողն իրավունք ունի իր որոշմամբ կիրառելու վարչական պատասխանատվության միջոցներ: ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 206-րդ⁵¹ հոդվածը նախատեսում է պատասխանատվություն հարկադիր կատարողի՝ օրենքով սահմանված պարտականությունների կատարմանը դիտավորյալ խոչընդոտելու համար (տուգանք՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից մինչև չորսհարյուրապատիկի չափով)⁵¹:

Հետևաբար, պետական մարմինների կողմից վճռի կատարման գործընթացում խոչընդոտներ ստեղծելու դեպքում կարող են կիրառվել վարչական պատասխանատվության միջոցներ: Սակայն հարց է առաջանում, թե որ գործողությունը պետք է որակել որպես հարկադիր կատարողի պարտականությունների կատարմանը դիտավորյալ խոչընդոտել, ուն կողմից և որ պահից կարող է կիրառվել պատասխանատվության միջոցը:

ՀՀ օրենսդրությունը սահմանել է քրեական պատասխանատվություն դատական ակտերը դիտավորյալ չկատարելու համար: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 353-րդ հոդվածի համաձայն⁵² քրեորեն պատժելի են օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը (այսուհետ՝ դատական ակտ) դատական ակտում սահմանված ժամկետում կամ ժամկետ սահմանված չլինելու դեպքում դատական ակտն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից դիտավորյալմբ չկատարելը, կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց կողմից դիտավորյալմբ չկատարելը (բացառությամբ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների), քաղաքացու կողմից չկատարելը նույն արարքի համար վարչական տույժ նշանակելուց հետո՝ մեկ ամսվա ընթացքում (բացառությամբ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների):

Ընդ որում, քաղաքացիների կողմից՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը (բացառությամբ գումարի բռնագանձման պահանջի և քաղաքացիաիրավական պայմանագրերից բխող պարտավորությունների) այդ ակտերում սահմանված ժամկետներում, իսկ ժամկետներ սահմանված չլինելու դեպքում այդ ակտերն ուժի մեջ մտնելուց հետո՝ մեկամսյա ժամկետում, դիտավորյալմբ չկատարելը առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն՝ տուգանք՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հինգապատիկից հարյուրապատիկի չափով⁵³:

⁵¹ Հոդվածում փոփոխություններ են կատարվել 22.12.2010թ. թիվ ՀՕ-10-Ն օրենքով:

⁵² Փոփոխվել է 22.12.2010թ. թիվ ՀՕ-9-Ն օրենքով:

⁵³ ՀՀ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 206⁹ հոդված:

Փաստորեն, ի տարբերություն նախկին իրավակարգավորման, հստակեցվել են ժամկետները, որոնց լրանալուց հետո կարող է քրեական պատասխանատվության հարց առաջանալ, և սուբյեկտային կազմն է փոխվել. այժմ քրեական պատասխանատվության են ենթարկվում նաև կազմակերպության պաշտոնատար անձինք և քաղաքացիները մի տարբերությամբ, որ քաղաքացիների կողմից դիտավորությամբ դատական ակտը չկատարելը նախ առաջացնում է վարչական պատասխանատվություն, այնուհետև՝ քրեական:

Ստացվում է, որ օրենսդրորեն բոլոր հնարավորությունները տրված են վճիռների կատարումն ապահովելու համար, պարզապես հարկ է պարզել, թե որքան արդյունավետ են դրանք գործելու և արդյոք հարկադիր կատարման ծառայությունը ձեռնամուխ է լինում վճիռների կատարման ապահովման համար օրենսդրորեն երաշխավորված մեխանիզմների կիրառմանը, քանի որ վճիռների չկատարման համար պաշտոնատար անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու օրենսդրական հնարավորությունը գործում էր նաև մինչ այդ, սակայն պրակտիկայում կիրառություն չէր ստանում:

1. Ինստիտուցիոնալ հիմնախնդիրները

Ղատական ակտերի արդյունավետ կատարման որոշիչ գործոններից է հարկադիր կատարման ծառայության կազմակերպական ձևը: Այս հարցն առավել կարևոր է, եթե այն վերաբերում է ՎԴ-ի այն վճիռների կատարմանը, որոնք պարտականություններ են ստեղծում վարչական մարմինների համար: Ղատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության մասին օրենքն ընդունվել է 2004 թվականին, համաձայն որի՝ Արդարադատության նախարարության համակարգում ստեղծվել է համապատասխան ծառայությունը:⁵⁴ Նախագահը, արդարադատության նախարարի առաջարկով, նշանակում և ազատում է Գլխավոր հարկադիր կատարողին: Նշված օրենքը ցույց է տալիս, որ Հարկադիր կատարման ծառայությունը գտնվում է գործադիր իշխանության խիստ հսկողության և ազդեցության ներքո: Այն իր կառուցվածքով անկախ և ինքնուրույն չէ, ինչն անհրաժեշտ է դատական ակտերի, հատկապես՝ վարչական դատարանի կողմից որևէ վարչական մարմնի դեմ ընդունված ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովելու համար: Կախված լինելով գործադիրից՝ Ծառայությունը կարծես թե դժկամությամբ է որոշում այնպիսի վճիռների կատարման համար, որոնք ուղղված են «պետական շահերի» դեմ: Այս առումով իշխանության ճյուղերի և շահերի տարանջատումը պետք է ավելի արդյունավետ լինի:⁵⁵ Ծառայությունը պետք է ունենա այնպիսի կառուցվածք, որը կերաշխավորի բավարար ինստիտուցիոնալ անկախություն՝ հնարավորություն տալով վերջինիս պարտադրել գործադիր իշխանությանը կատարել դատական ակտը: Նման համակարգի ապահովման մի շարք եղանակներ կան:

2. Հարկադիր կատարման անկախ մարմին

⁵⁴ Հոդված 2(4)

⁵⁵ Մարդու իրավունքների հանձնակատար պրն. Թոմաս Համմերբերգի զեկույցը (2007թ. 7-11 հոկտեմբերի), CommDH(2008)4, Ստրասբուրգ, 2008թ. 30 ապրիլի, պարբ. 38

Անկախության ապահովման եղանակներից մեկը գործադիր իշխանության ծանր ազդեցության շրջանակից դուրս անկախ Ծառայության ստեղծումն է, որը կիրականացնի դատական ակտերի հարկադիր կատարումը: Այս դեպքում Գլխավոր հարկադիր կատարողին և ավելի ցածր մակարդակի կատարողներին նշանակելու ու պաշտոնից ազատելու նորմերը վճռորոշ նշանակություն կունենան: Անկախ հարկադիր կատարման ծառայությունն այս դեպքում նման կլինի ՀՀ-ում գործող անկախ հանձնաժողովներին:

3. ՎԴ դատական ակտերի հարկադիր կատարում Վարչական դատարանի միջոցով

Մյուս եղանակը Ծառայությունը դատական իշխանության համակարգում տեղակայելն է: Շատ եվրոպական երկրներ (օրինակ՝ Իսպանիա, Գերմանիա) որդեգրել են հարկադիր կատարման այս համակարգը, որի շրջանակում վճռողը հարկադիր կատարում է այն, ինչ վճռել է: Հայաստանում Ծառայության ներկա կազմակերպական ձևի պայմաններում կարող են առաջ գալ այնպիսի իրավիճակներ, երբ գործադիր իշխանությունը շահագրգռված է լինում ազդել Ծառայության վրա՝ իր համար ոչ բարենպաստ որոշ վճիռներ անկատար թողնելու նպատակով: Նման իրավիճակում գործադիր իշխանությունը կարող է չցանկանալ դուրս գալ իր իսկ շահերի դեմ: Այդուհանդերձ, եթե Ծառայությունը գործի դատական իշխանության համակարգում, ապա քիչ հնարավոր է, որ դատական իշխանությունը խոչընդոտի իր իսկ կողմից ընդունված դատական ակտի կատարմանը, որովհետև դա կնվազեցնի իր իսկ հեղինակությունն ու համբավը: Նման միջավայրում դատական իշխանությունն ինքը հետամուտ կլինի բոլոր կողմերի, այդ թվում՝ գործադիր իշխանությունը ներկայացնող մարմինների կողմից իր դատական ակտերի կատարմանը: Ղատարանը կարող է անմիջականորեն իրագործել իր ընդունած որոշումները, եթե դրանց բովանդակությունը հստակ է և հետագա մեկնաբանության կարիք չունի: Սա վերաբերում է այն դատական ակտերին, որով ձանաչվում կամ հռչակվում են անհատական իրավունքներ՝ վարչական պարտականությունների հետ մեկտեղ, ինչպիսին է, օրինակ, շինարարության լիցենզիայի տրամադրումը:⁵⁶

Ղատարանի որոշումների արդյունավետությունը կախված է վարչական մարմիններին կամ մասնավոր անձանց՝ դատարանի ընդունած որոշումների կատարումը պարտադրելու դատարանի լիազորությունից: Ղատարանն այդ կարող է անել տարբեր եղանակներով. օրինակ՝ գործողություններ կատարելով իրավախախտ մարմնի փոխարեն, եթե դա հնարավոր է, կամ պարտադրելով դրամական տույժեր կամ նյութական գործողություններ՝ որոշումներն ի կատար չածելու կամ որոշման կատարումն ուշացնելու համար:⁵⁷ Ղատարանն ինքը կարող է ընդունել նոր վարչական ակտ, որը

⁵⁶ Վարչական դատարանի որոշումների հարկադիր կատարում, Բարձրագույն վարչական մարմինների միջազգային ասոցիացիա, VIII վեհաժողով, Մադրիդ, 2004թ., էջ 25

⁵⁷ Բացատրական հուշագիր, Վարչական իրավունքի բնագավառում վարչական և դատական որոշումների հարկադիր կատարման մասին Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի թիվ 2003(16) առաջարկություն, 2003թ. սեպտեմբերի 9, պարբ. 57

կփոխարինի նախկին վարչական որոշմանը⁵⁸, եթե այն վարչական մարմինը, որը պատասխանատու է դատարանի կողմից տրված վարչական որոշման ընդունման համար, չի ընդունում այն: Օրինակ՝ եթե Վարչական դատարանը գտնում է, որ վարչական մարմինը պարտավոր է լիցենզիա տալ կամ իրավունք գրանցել, սակայն վերջինս չի կատարում այդ պահանջը սահմանված ժամկետներում, ապա դատարանը կարող է վարչական մարմնի անունից տրամադրել լիցենզիան կամ գրանցել իրավունքը: Դրանից հետո կարիք չկա, որ անհատը կրկին դիմի համապատասխան վարչական մարմնին. նա կարող է սկսել իրականացնել լիցենզավորված գործունեությունը կամ օգտվել իր գրանցված իրավունքից: Իսպանիայում դատարանները կարող են փոխարինել վարչական որոշումն իրենց սեփական միջոցներով՝ իրենց վճիռների կատարումն ապահովելու նպատակով: [Վարչական ակտերի] *stricto sensu* փոխարինումը վերահաստատվել է Իսպանիայի Սահմանադրական դատարանի կողմից:⁵⁹

Որոշ երկրներում (օրինակ՝ Ուկրաինա) գործում է վճիռների կատարման նկատմամբ արդյունավետ դատական վերահսկողության համակարգ: Վճիռների կատարումից հետո այդ մասին զեկույց է ներկայացվում դատարանին: Իսկ որոշակի գործողություններ վարչական մարմիններին պարտավորեցնելու վճիռների մասով սահմանված ժամկետում վճիռը չկատարելու դեպքում դատարանը կարող է կիրառել նյութական պատասխանատվության միջոցներ վճիռը չկատարող համապատասխան վարչական մարմնի ղեկավարի նկատմամբ:

Ֆրանսիայում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պահանջները չկատարելը հանգեցնում է նրան, որ կարող է չեղյալ ճանաչվել ցանկացած որոշում, որը շեղվում է դատավորի որոշումից: Ֆրանսիայի օրենսդրության համաձայն՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի պահանջները չկատարելն առաջացնում է պատասխանատվություն ոչ թե պետության համար, այլ անմիջապես տվյալ պետական մարմնի ադմինիստրացիայի վրա: Բացի այդ, Ֆրանսիայում հստակ կարգավորված է անձնական պատասխանատվության հարցը՝ յուրաքանչյուր պետական պաշտոնատար անձ իր դատական ակտը չկատարելու համար ըստ մեղքի աստիճանի կրում է անձնական պատասխանատվություն:

4. Հարկադիր կատարողի մասնագիտության ազատականացումը

Հաջորդ եղանակը դա հարկադիր ծառայության մասնագիտության ազատականացումն է: Որոշ եվրոպական պետություններ (օրինակ՝ Ֆրանսիան) մասնավորեցրել են դատական ակտերի հարկադիր կատարողի ինստիտուտը, ինչը նշանակում է, որ դա մասնավոր բիզնես է, որը պետության կողմից կարգավորվում է որակավորման և լիցենզավորման նորմերի կիրառման միջոցով: Հարկադիր կատարման ինստիտուտի կազմակերպման այս եղանակը երաշխավորում է նրա անկախությունը, մրցակցությունը (թեև կոռուպցիոն ռիսկերը կարող են շարունակել մնալ բարձր մակարդակի վրա): Այնուամենայնիվ, ՀՀ ներկայիս վարչական իրավունքի պայմաններ-

⁵⁸ Վարչական դատարանի որոշումների հարկադիր կատարում, Բարձրագույն վարչական դատարանների միջազգային ասոցիացիա, VIII վեհաժողով, Մադրիդ, 2004թ., էջ 28

⁵⁹ Տե՛ս նույն տեղում

րում, խնդիրներ կարող են առաջանալ մասնավոր հարկադիր կատարողների որոշումների և գործողությունների նկատմամբ դատական վերահսկողության առնչությամբ: Համաձայն Հայաստանի վարչական օրենսդրության՝ դատարանի կողմից վերանայման ենթակա են միայն պետական կամ տեղական կառավարման մարմինների և նրանց պաշտոնատար անձանց գործողությունները:⁶⁰ Նման պայմաններում ծառայության ազատականացումը կարող է հանգեցնել այդ բնագավառում արդյունավետ պաշտպանության միջոցի բացակայությանը: Եթե կառավարությունը գտնում է, որ նման բարեփոխումը Հայաստանում դատական ակտերի հարկադիր կատարման արդյունավետությունն ապահովելու լավագույն ուղին է, ապա հարկ է նաև սահմանել դրույթներ, համաձայն որոնց՝ քաղաքացիները կկարողանան վիճարկել մասնավոր հարկադիր կատարողների գործողությունները ՎԴ-ում:

Առաջարկ

Բարեփոխել դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության կազմակերպման ձևը՝ դատական ակտերի կատարման արդյունավետությունը բարձրացնելու և դրա միջոցով արդար դատաքննության իրավունքն ապահովելու նպատակով: Քննարկել դատական իշխանության համակարգում տեղակայված կամ անկախ հարկադիր կատարման ծառայություն ստեղծելու հարցը:

Ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ, որպեսզի պետական միջոցների սակավությունը չմատնանշվի որպես հիմնավորում այն դատական ակտերը չկատարելու համար, որոնք պահանջում են վճարում պետական միջոցներից:

Ձևավորել վճիռների չկատարման համար պաշտոնատար անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պրակտիկա:

Ապահովել պաշտոնատար անձանց կողմից վճիռների չկատարման դեպքում քննության արդյունավետությունը և անկախությունը:

---

⁶⁰ Հոդված 3(1), ՎԴՕ

ԳԼՈՒԽ 7. Ղատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի վարույթը և պրակտիկայում առկա խնդիրները

ՀՀ ՎՂՕ-ի 26-րդ գլուխը կարգավորում է ղատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի վարույթը:

Հիշյալ վարույթի կարգավորմանը նվիրված են օրենսգրքի 151-ից 153-րդ հոդվածները: Օրենսգրքի 151-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերը հարուցվում են օրենքով վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ արձանագրություններ կազմելու լիազորություն ունեցող մարմինների և պաշտոնատար անձանց (այսուհետ՝ իրավասու մարմիններ) հայցադիմումների հիման վրա, իսկ 152-րդ հոդվածի երկրորդ մասը սահմանում է, որ դիմումին կցվում են վարչական իրավախախտման մասին արձանագրությունը և արձանագրությանը կցվող փաստաթղթերը:

Իրականում, այս հոդվածի իրավակարգավորումը պրակտիկայում բավականին խնդիրներ է առաջացնում:

Այսպես, Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ ՀՀ օրենսգրքի 189.7-րդ հոդվածի համաձայն՝ օրենքով նախատեսված տեղեկությունը պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պետական հիմնարկների, բյուջեից ֆինանսավորվող կազմակերպությունների, ինչպես նաև հանրային նշանակության կազմակերպությունների պաշտոնատար անձանց կողմից ապօրինաբար չտրամադրելը առաջացնում է տուգանքի նշանակում՝ սահմանված նվազագույն աշխատավարձի տասնապատիկից մինչև հիսնապատիկի չափով:

Նույն օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտոնատար անձինք ենթակա են վարչական պատասխանատվության այնպիսի վարչական իրավախախտումների համար, որոնք կապված են կառավարման կարգի, պետական ու հասարակական կարգի, բնության, բնակչության առողջության պահպանության ոլորտում սահմանված կանոնները և մյուս այն կանոնները չպահպանելու հետ, որոնց կատարման ապահովումը մտնում է նրանց պաշտոնական պարտականությունների մեջ, իսկ 223-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանների դատավորները քննում են նաև ՎԻՎ օրենսգրքի 189.7-րդ հոդվածով նախատեսված վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերը:

Ստացվում է, որ ՎԻՎ օրենսգիրքը նախատեսել է անձի համար հնարավորություն՝ դիմելու դատարան վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով, իսկ ՀՀ ՎԴ-ի առարկայական ընդդատությունը հաշվի առնելով՝ այդ գործերը պետք է քննի ՀՀ ՎԴ-ը:

Իրավակիրառ պրակտիկան միատեսակ չէ: Այսպես, ՀՀ ՎԴ-ը, 25.11.2008թ.-ին քննելով թիվ ՎԴ/4338/05/08 վարչական գործը, կարճել է պաշտոնատար անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ կազմակերպության ներկայացրած հայցով գործի վարույթը՝ պատճառաբանելով, որ 26-րդ գլխի տրամաբանությունից բխում է, որ դատարանի կողմից վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործը քննելիս վարչական իրավախախտման դեպքը տեղի ունեցած լինե-

լու, անձի կողմից դա կատարելու փաստը պարզելու համար պետք է առկա լինի վարչական իրավախախտման մասին արձանագրությունը, ինչը հայցադիմումին կցելը օրենսդրի պահանջն է և համարվում է պարտադիր պայման: Մեկ այլ դեպքում 23.03.2009թ.-ին քննելով թիվ ՎԴ/6279/05/08 վարչական գործը՝ դատարանը կարճել է պաշտոնատար անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ կազմակերպության ներկայացրած հայցով գործի վարույթը՝ պատճառաբանելով, որ ՀՀ ՎԴՕ-ի 151-րդ հոդվածի համաձայն՝ հայցերը հարուցվում են վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ արձանագրություններ կազմելու լիազորություններ ունեցող մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումների հիման վրա:

10.04.2009թ.-ին թիվ ՎԴ 4/0074/05/09 վարչական գործով ՀՀ ՎԴ-ը նմանատիպ հայցապահանջով մեկ այլ գործով հայցադիմումի ընդունումը մերժել էր՝ պատճառաբանելով, որ ենթակա չէ ՎԴ-ի քննությանը, քանի որ հայցադիմումին չի կցվել արձանագրությունը:

ՀՀ ՎԴ-ը որոշել է կազմակերպության կողմից ներկայացված բողոքը նշված որոշման դեմ, բավարարել՝ հիմնավորելով, որ ՀՀ ՎԻՎ օրենսգրքի 247-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ արձանագրության բացակայությունը չի համարվում վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթը բացառող հանգամանք: ՀՀ ՎԴ-ն ամրագրել է նաև, որ ՀՀ ՎԻՎ օրենսգրքով սահմանված չէ որևէ մարմին, որն իրավասու է ՎԻՎ օրենսգրքի 255-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան ՀՀ ՎԻՎ օրենսգրքի 189.7-րդ հոդվածով նախատեսված վարչական իրավախախտման դեպքում կազմել արձանագրություն:

Իսկ 29.06.2009թ.-ին թիվ ՎԴ3/0186/05/09 վարչական գործով ՎԴ-ը բավարարել է տեղեկատվություն ապօրինի չտրամադրելու հիմքով գյուղապետին դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հայցապահանջը:

Այսինքն, ներկայացված օրինակները դատական պակտիկայից վկայում են, որ խնդիրը կայանում է նախ նրանում, որ ՀՀ ՎԴՕ-ի համապատասխան հոդվածները նախատեսում են այս վարույթի գործերով դատարան դիմելու իրավասություն միայն համապատասխան արձանագրությունները կազմելու իրավասություն ունեցող մարմինների համար, հետևաբար, քաղաքացին կամ իրավաբանական անձն այդ իրավունքից չի օգտվում, բացի այդ, պարտադիր են համարում արձանագրությունը հայցին կցելը, իսկ տեղեկատվությունն ապօրինի չտրամադրելու դեպքում ՎԻՎ օրենսգիրքը ընդհանրապես չի կարգավորում, թե որ մարմինն է արձանագրությունը կազմելու, հետևաբար տեղեկատվություն ապօրինի չտրամադրելու դեպքում համապատասխան պաշտոնատար անձը մնում է անպատիժ, իսկ ՎԻՎՕ 189.7-րդ հոդվածը՝ անկատար:

Այս առումով հատկանշական են նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 10.02.2010թ.-ի ՍԴՈ-864 որոշմամբ տրված մեկնաբանությունները.

«Նման համադրումը վկայում է, որ վարչական պատասխանատվությունը՝ ընդհանրապես, և վարչական պատասխանատվության միջոց հանդիսացող վարչական տույժը՝ մասնավորապես, հետապնդում են այլ նպատակ, քան անձի խախտված իրավունքի՝ դատական կարգով վերականգնումն է: Վարչական պատասխանատվության նպատակն առավելա-

պես կրում է հանրային բնույթ, իրավախախտ անձը պատասխանատվություն է կրում հասարակության, այլ ոչ թե մասնավոր անձի առջև, վարչական պատասխանատվությունն առնչվում է ոչ այնքան մասնավոր, որքան հանրային շահերին:

Իսկ հանրային իրավահարաբերությունների ոլորտում մասնավոր շահերի պաշտպանության նպատակով սահմանված է այլ կարգ՝ հաշվի առնելով վարչադատավարական իրավահարաբերությունների առանձնահատկությունները, վարչաիրավական հարաբերությունների հետևանքով խախտված իրավունքների վերականգնման կարգի առանձնահատկությունները, խախտված իրավունքների փաստացի վերականգնելիության հնարավորությունն ու աստիճանը:

....Այսինքն՝ օրենսգրքով օրենսդիրը սահմանել է իրավակարգավորման երկու միմյանցից տարբերվող ուղղություն, որոնք վերաբերում են համապատասխանաբար՝ հանրային իրավահարաբերությունների ոլորտում անձանց իրավունքների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության ինստիտուտին և անձանց՝ դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ինստիտուտին: Իր հերթին, նշված տրամաբանությունը բխում է այն օբյեկտիվ իրողությունից, որ առաջին դեպքում իրավախախտման աղբյուրը պետությունն է, մյուս դեպքում՝ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձը: Այս տրամաբանությանը համապատասխան՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը սահմանում է այն հայցատեսակները, որոնց միջոցով անձը ՎԴ-ում իրացնում է վարչական մարմնի կողմից խախտված իր իրավունքների պաշտպանությունը: Այն է՝ վիճարկման հայց (65), պարտավորեցման հայց (66), գործողության կատարման հայց (67) և ճանաչման հայց (68): Սահմանվում են նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերի վիճարկման վերաբերյալ դրույթներ, որոնց միջոցով ապահովվում է վարչական մարմնի գործողությամբ (անգործությամբ) կամ վարչական ակտով, ինչպես նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ իրավական ակտերի՝ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին կամ Սահմանադրությանը հակասելու հետևանքով խախտված իրավունքների դատական կարգով վերականգնումը:

....Օրենսգրքի վիճարկվող 151-րդ հոդվածով, օրենսգրքի 1-ին հոդվածին և 3-րդ հոդվածի երկրորդ մասին համահունչ, որով որպես վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով դատարան դիմելու իրավասու սուբյեկտ են դիտարկվում միայն վարչական մարմինները կամ դրանց պաշտոնատար անձինք, վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերի հարուցման հիմք են համարվում իրավասու մարմինների և պաշտոնատար անձանց հայցադիմումները:

...Ելնելով վերոշարադրյալից՝ սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ դատական կարգով անձանց, այդ թվում՝ անձի իրավունքը խախտած պաշտոնատար անձանց վարչական պատասխանատվության ենթարկելը չի հանդիսանում անձի խախտված իրավունքների պարտադիր բաղադրատարր և, հետևաբար, անձանց՝ վարչական պատասխանատվության ենթարկելու հայցադիմումով դատարան դիմելու իրավասություն չվերապահելը չի կարող խոչընդոտել այդ անձի՝ դատարանի մատչելիության և դատական պաշտպանության, դատական պաշտպանության արդյունավետ միջո-

ցի իրավունքների իրացմանը, և խնդրո առարկա հարցով դատարան դիմելու իրավասությունը բացառապես վարչական մարմիններին և դրանց պաշտոնատար անձանց վերապահելն իրավաչափ է ու օրենսգրքի իրավակարգավորման հիմքում ընկած տրամաբանության շրջանակներում է»:

Արդյունքում, ՀՀ Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ վիճարկվող դրույթները համապատասխանում են ՀՀ Սահմանադրությանը, սակայն այդ վարույթի կարգավորման հարցում առկա է օրենսդրական բաց, որը օրենսդիր մարմնի լուծման խնդիրն է:

Բացի այդ, հարկ է նշել, որ ՀՀ ազգային ժողովի օրակարգում գտնվող նախագծով, որը նախատեսվում է օրինական ուժի մեջ դնել 01.12.2010թ.-ից նախատեսվում են փոփոխություններ 151-ից 153-րդ հոդվածներում, հետևյալ բովանդակությամբ.

ՀՈՂՎԱԾ 151. ԴՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳՈՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ԳՈՐԾԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԸ

Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերը հարուցվում են Հայաստանի Հանրապետության վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ օրենսգրքի 223-րդ հոդվածով նախատեսված անձանց հայցադիմումով:

ՀՈՂՎԱԾ 152. ԴՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳՈՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏԿՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՄԱՍԻՆ ՀԱՅՏԱԴԻՄՈՒՄԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՑԿՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐԸ

1. Անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի (պաշտոնատար անձի) հայցադիմումը, ի լրումն սույն օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով ներկայացվող պահանջների, պետք է նաև ներառի`

- 1) վարչական իրավախախտման մասին արձանագրության կազմման համար հիմք հանդիսացած գործողությունների կատարման վայրը և ժամանակը.
- 2) վարչական իրավախախտման մասին արձանագրությունը կազմած անձի պաշտոնը, անունը, ազգանունը.
- 3) տեղեկություններ այն անձի մասին, որի նկատմամբ կազմվել է վարչական իրավախախտումների մասին արձանագրությունը.
- 4) այն օրենքի դրույթները, որոնք վարչական պատասխանատվություն են նախատեսում վարչական իրավախախտման մասին արձանագրության կազմման համար հիմք հանդիսացած գործողությունների կատարման համար.
- 5) դիմողի պահանջը վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին:

2. Իրավասու պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի (պաշտոնատար անձի) դիմումին կցվում են վարչական իրավախախտման մասին արձանագրությունը և արձանագրությանը կցվող փաստաթղթերը:

3. Անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի հայցադիմումը, ի լրումն սույն օրենսգրքի 72-րդ հոդվածով ներկայացվող պահանջների, պետք է ներառի

- 1) հայցադիմումը ներկայացնելու համար հիմք հանդիսացած գործողությունների կատարման վայրի և ժամանակի մասին տեղեկություններ,
- 2) հայցադիմումի համար հիմք հանդիսացած գործողությունների կատարման համար վարչական պատասխանատվություն նախատեսող օրենքի դրույթները,
- 3) դիմողի պահանջը վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին:

ՀՈՂՎԱԾ 153. ՂԱՏԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԵՆԹԱՐԿԵԼՈՒ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ

1. Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերով վարչական իրավախախտման մասին արձանագրության կազմման համար հիմք հանդիսացած հանգամանքների ապացուցման բեռը չի կարող դրվել այն անձի վրա, որի գործողությունների վերաբերյալ կազմվել է համապատասխան արձանագրությունը: Արձանագրությունն ինքնին ապացույց չէ:

1.1 Պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմինը (պաշտոնատար անձը), որը կատարել է վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձի հայցադիմումի համար հիմք հանդիսացած գործողություն կամ չի կատարել որևէ հայցվող գործողություն, սակայն հայցվորի պնդմամբ պարտավոր էր այն կատարել, կրում է իր որոշման, գործողության կամ անգործության համար հիմք ծառայած փաստական հանգամանքների ապացուցման բեռը:

2. Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործը քննելիս ՎԴ-ը պարզում է, թե տեղի է ունեցել արդյոք վարչական իրավախախտման դեպքը, և առկա է արդյոք հայցադիմումում նշված անձի կողմից դա կատարելու փաստը, նախատեսված է արդյոք օրենքով վարչական պատասխանատվություն տվյալ իրավախախտումը կատարելու համար, ինչպես նաև նշանակում է կամ մերժում է նշանակել վարչական տույժ»:

Այսպիսով, եթե նման կարգավորում նախատեսվի, իհարկե դա որոշակիորեն դրական է, քանի որ հստակեցվում է անձի՝ վարչական կարգով պատասխանատվության ենթարկելու հայցադիմում հարուցելու հարցը: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով ներկայացված պրակտիկան, կրկին առկա է արձանագրությունը հայցադիմումին կցելու խնդիրը, որպիսի պարագայում կշարունակվեն այդ հիմքով հայցադիմումների մերժումները:

Առաջարկ

Օրենսդրությամբ հստակեցնել պատասխանատվության ենթարկելու արձանագրություն կազմելու իրավասություն ունեցող անձանց շրջանակը և ընթացակարգը, քանի որ ՎԻՎՕ-ով բավարար կարգավորում տրված չէ:

Այն դեպքում, երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձն է դիմում վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով, հայցադիմումին արձանագրությունը կցելու պահանջ չպետք է ներկայացվի, քանի որ այս դեպքում, ստացվում է, որ անձը պետք է նախ դիմի արձանագրություն կազմելու լիազորություն ունեցող անձին, որպեսզի վերջինս կազմի արձանագրությունը, որը կկցվի հայցադիմումին: Առաջանում է խնդիր. համապատասխան մարմինը կարող է մերժել արձանագրության կազմումը, և անձը ավելի մեծ խնդրի առջև կկանգնի:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 114-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է ՎԴ-ի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի տեսակները, չի նախատեսում անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու դատական ակտի տեսակը: Օրենսգրքում պետք է կատարվի համապատասխան փոփոխություն:

ԳԼՈՒԽ 8. Ինքնաբացարկի մասին որոշումների բողոքարկման պրակտիկան

Ինքնաբացարկը ՀՀ իրավահամակարգում հանդիսանում է այնպիսի ինստիտուտ, որը կոչված է արդարադատության բնագավառում երաշխավորելու օբյեկտիվ և անաչառ որոշումների կայացումը՝ ինչպես ընթացակարգային (դատավարական), այնպես էլ նյութական իրավահարաբերություններ կարգավորելիս, և կոչված է երաշխավորելու դատական իշխանության անկախությունը, արդարադատության արդյունավետությունը, անկողմնակալությունը:

ՀՀ Ղատական օրենսգրքի 91-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ ինքնաբացարկի մասին որոշումը կարող է բողոքարկվել: Սակայն ՀՀ ՎԴՕ ը չի նախատեսում այդ իրավունքի իրագործման մեխանիզմը և ընթացակարգը: Օրենսգրքում նույնիսկ նշում չկա այն մասին, որ այդ որոշումը կարող է բողոքարկվել: ՀՀ ՎԴՕ-ի 125-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է, թե ՎԴ-ը երեք դատավորի կազմով որ որոշումների դեմ բողոքներն է քննում, ինքնաբացարկը մերժելու վերաբերյալ որոշման բողոքարկումը չի նախատեսում:

Ըստ նույն հոդվածի երրորդ մասի՝ ՎԴ-ի մյուս միջանկյալ ակտերը բողոքարկման ենթակա չեն:

Այսինքն, դատական օրենսգրքի համաձայն՝ այդ որոշումը կարող է բողոքարկվել, իսկ ՎԴՕ-ի համաձայն՝ ոչ:

Դիտարկված գործերը ցույց են տալիս, որ դատական կազմին ինքնաբացարկի միջնորդություն ներկայացնելու իրավունքը բացատրվել է չորս դեպքում, իսկ 243 դեպքում՝ ոչ: Ղատարանին ներկայացվել է ինքնաբացարկ հայտնելու 5 միջնորդություն, որոնցից ոչ մեկը չի բավարարվել:

Պրակտիկայում չի ապահովվում ինքնաբացարկի միջնորդությունը մերժելու վերաբերյալ դատարանի որոշումների բողոքարկման իրավունքի պրակտիկ իրագործումը:

Այս հարցի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանն իր իրավական դիրքորոշումն է հայտնել իր ՍԴՈ-918 որոշման մեջ:

Սահմանադրական դատարանն այդ հարցը գնահատել է.

- ինքնաբացարկի, որպես սահմանադրաիրավական սկզբունքներին համապատասխան արդարադատության անկախությունը և անկողմնակալությունը, ինչպես նաև իրավունքի գերակայությունն ապահովող ինստիտուտի, օրենսդրական երաշխավորման տեսանկյունից,
- արդար և արդյունավետ դատաքննության իրավունքի, ինչպես նաև գործին մասնակցող անձանց դատավարական այլ իրավունքների երաշխավորված գործադրումը և պաշտպանությունն ապահովելու տեսանկյունից,
- ինքնաբացարկի ինստիտուտի՝ միջազգային իրավակիրառական պրակտիկայում հաստատված սկզբունքներին համապատասխանության տեսանկյունից:

Ղատարանը նշել է, որ «Միջազգային փորձի և տարբեր երկրների սահմանադրական արդարադատության պրակտիկայի վերլուծությունը վկայում է, որ այս հարցում գոյություն ունի հստակ դիրքորոշում՝ ինքնաբացարկի որոշումը պարտադիր ենթակա է բողոքարկման, սակայն դրա կար-

զի և ժամկետների որոշումն օրենսդրի հայեցողության հարցն է: Որպես կանոն, օրենսդրական կարգավորման պրակտիկայում գերապատվությունը տրվում է ոչ թե ինքնաբացարկի միջնորդությունը մերժելու մասին որոշման անմիջական բողոքարկմանը, որը լուրջ վտանգ կարող է ներկայացնել գործը ողջամիտ ժամկետում քննելու սկզբունքի իրացման հարցում, այլ, այսպես կոչված, «հետաձգված բողոքարկմանը»՝ գործով կայացրած որոշման բողոքարկման շրջանակներում դրա քննությանը, որը նույնպես ապահովում է դատարանի իրավագործության երաշխավորման հարցում կողմերի իրավունքների իրացումը»:

ՀՀ ՍԴ-ը նաև արձանագրել է, որ դատավորի բացարկի և ինքնաբացարկի ինստիտուտների իրավակարգավորման գործում անհրաժեշտ է միասնական ու համակարգային մոտեցում և ինքնաբացարկի մասին որոշման բողոքարկման հարցի մեկնաբանությունը կատարել է՝ հաշվի առնելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի պահանջն առ այն, որ՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք: Նմանատիպ կարգավորում է նախատեսում նաև «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը: Ընդ որում, ինքնաբացարկի որոշման բողոքարկման նման հնարավորություն (իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց) ունենալն ուղղված է անձի մեկ այլ հիմնարար իրավունք հանդիսացող՝ արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանությանը (անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից գործի քննություն), քանի որ վերջին հաշվով այդ բողոքարկումն ուղղված է դատավարության մասնակցի՝ ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածով երաշխավորված անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից իր գործի քննության և այդ կերպ ասած՝ արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանությանը և ապահովմանը:

Առաջարկ

ՎԴՕ-ում ուղղակիորեն սահմանել ինքնաբացարկը մերժելու վերաբերյալ որոշման բողոքարկման իրավունքը և ապահովել դրա պրակտիկ իրագործումը:

ԳԼՈՒԽ 9. Հայցի ապահովման դեպքում հնարավոր վնասների ապահովման պրակտիկան

ՀՀ ՎԴՕ-ի 88-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՎԴ-ում գործերի քննության ընթացքում հայցի ապահովման միջոցների կիրառումն իրականացվում է Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հիմքերով և կարգով:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ Ղատարանը, ձեռնարկելով հայցի ապահովման միջոցներ, կարող է պատասխանողի միջնորդությամբ հայցվորից պահանջել եռօրյա ժամկետում տրամադրել ապահովում՝ պատասխանողի հնարավոր վնասների հատուցման համար: Այդ պահանջը չկատարելու դեպքում հայցի ապահովման մասին որոշումը ենթակա է վերացման:

Վարչական դատարանում քննվող գործերի մեծամասնությունը վերաբերում է այն դեպքերն, երբ վիճարկվում է վարչական մարմնի ակտը, սակայն արդյունքում դա շոշափում է իրականում երրորդ անձանց իրավունքները:

Օրինակ՝

Անձը վիճարկում է մեկ այլ անձի իրավունքների պետական գրանցումը, և այդ գործով որպես պատասխանող հանդես է գալիս Կադաստրի համապատասխան ստորաբաժանումը, իսկ անձը, ում իրավունքների գրանցումը վիճարկվում է, հանդես է գալիս որպես երրորդ անձ: Նման պարագայում, եթե կիրառվել է հայցի ապահովում, երրորդ անձը պրակտիկայում չի կարողանում ներկայացնել հնարավոր վնասների ապահովման միջնորդություն:

Սա բավականին տարածված պրակտիկա է, հատկապես հարկադիր աճուրդով գույքը գնելու դեպքերում: Մասնավորապես, անձը, ում բնակարանը վաճառվել է, վիճարկում է դատական ակտերի հարկադիր կատարման մարմնի որոշումները և, միաժամանակ, միջնորդում է կիրառել հայցի ապահովում՝ արգելել ՂԱՀԿ ծառայությանը գնորդին հանձնել գույքը:

Նման պարագայում գնորդը, որը դատական վեճի շրջանակներում հանդես է գալիս երրորդ անձի կարգավիճակով, չի կարող օգտվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածով ընձեռված հնարավորությունից. պահանջել հնարավոր վնասների ապահովում, քանի որ ինքը չի հանդիսանում պատասխանող: Չնայած օրենսդրական կարգավորմանն առ այն, որ երրորդ անձն օգտվում է կողմի բոլոր իրավունքներից և կրում նրա բոլոր պարտականությունները, բացառությամբ այն իրավունքների և պարտականությունների, որոնք իրենց էությամբ տարածելի չեն երրորդ անձանց վրա, դատավորների կողմից 102-րդ հոդվածը տառացի է մեկնաբանվում և ներկայացված հնարավոր վնասների ապահովման միջնորդությունը մերժվում է այդ հիմնավորմամբ:

Այսպես, դիտարկված 7 գործով կիրառվել է հայցի ապահովման միջոց: Չորս գործով պահանջվել է հնարավոր վնասների ապահովում, բայց բոլորն էլ մերժվել են վերը նշված պատճառաբանությամբ:

Եթե քաղաքացիական դատավարությունում կողմերը հենց շահագրգիռ անձինք են, հետևաբար ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի կարգավորումը տեղին է, ապա վարչական դատավարությունում այդ իրավունքը պետք է հստակ նախատեսված լիներ նաև երրորդ անձի համար՝ հաշվի առնելով վարչական դատավարության առանձնահատկությունները և այն, որ իրական շահագրգիռ անձը կարող է դատավարությունում հանդես գալ երրորդ անձի կարգավիճակով:

Առաջարկ

Օրենսդրորեն նախատեսել, որ դատարանը նաև երրորդ անձի միջնորդությամբ կարող է հայցվորից պահանջել եռօրյա ժամկետում տրամադրել ապահովում՝ հնարավոր վնասների հատուցման համար:

ՉԼՈՒՄ 10. ՀՀ ՎԴՕ-ի 83-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկան (հայցադիմումին պատասխան ներկայացնելը)

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 83-րդ հոդվածի 1-ին և 8-րդ մասերի համաձայն՝ պատասխանողը պարտավոր է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին որոշումն ստանալուց հետո՝ երկշաբաթյա ժամկետում, դատարան ուղարկել հայցադիմումի պատասխանը: Պատասխան չներկայացնելը դատարանը կարող է գնահատել որպես պատասխանողի կողմից հայցվորի վկայակոչած փաստերի ընդունում:

Նշված նորմերի վերլուծությունից բխում է, որ պատասխան չներկայացնելը, այսինքն, համապատասխան դատավարական պարտականությունը չկատարելը կարող է առաջացնել համապատասխան բացասական հետևանքներ այդ պարտականությունը չկատարող կողմի համար:

Նման պարագայում դատարանի հայեցողությանն է թողնվել այն հանգամանքը, թե արդյոք պատասխան չներկայացնելը կմեկնաբանվի որպես հայցվորի կողմից վկայակոչված փաստերի ընդունում, թե՛ ոչ: Այսինքն, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում դատարանը, հաշվի առնելով գործի փաստերը, այդ փաստի գնահատականը կտա վճռում:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ հայցադիմումի պատասխան ներկայացվել է 119 դեպքում, իսկ մնացյալ գործերով՝ ոչ: Մինչդեռ, դատարանի արձագանքը եղել է տարբեր կերպ. որոշ դեպքերում, դատարանը զրավոր պատասխանի բացակայությունը մեկնաբանել է որպես պատասխանողի կողմից հայցվորի վկայակոչած փաստերի ընդունում, իսկ այլ դեպքերում՝ ոչ:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 04.12.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/1513/05/09 վարչական գործով որոշման համաձայն՝ «Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ պատասխանողի վրա դրված է հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու պարտավորություն, որի չպահպանումը վերջինիս համար կարող է առաջացնել բացասական հետևանքներ, մասնավորապես, հայցադիմումի պատասխան չներկայացնելը դատարանը կարող է գնահատել որպես հայցվորի վկայակոչած փաստերի ընդունում: Այդ պահանջը հետապնդում է հայցապահանջի վերաբերյալ պատասխանողի դիրքորոշմանը տեղեկանալու նպատակ, այսինքն՝ այն վերաբերում է միմիայն պատասխանողին, քանի որ հայցվորի դիրքորոշումն ի սկզբանե դատարանին հայտնի է: Սույն գործով Դատարանը հայցը մերժելու հիմքում դրել է նաև այն հանգամանքը, որ Ոստիկանությունը չի ներկայացրել հակընդդեմ հայցադիմումի պատասխան, ինչը Դատարանը գնահատել է որպես Ոստիկանության կողմից Քննչականության հետ հարաբերակցության վկայակոչած փաստերի ընդունում: Մինչդեռ, Դատարանն անտեսել է այն հանգամանքը, որ Ոստիկանության ներկայացուցիչը մասնակցել է գործի քննությանը և առարկել է հակընդդեմ հայցադիմումի դեմ՝ ներկայացնելով բանավոր հիմնավորումներ»:

Վճռաբեկ դատարանի կողմից տրված նման մեկնաբանության պայմաններում ստացվում է, որ բոլորովին անհրաժեշտ չէ պատասխան ներկայացնելը, բավական է, որպեսզի պատասխանողը ներկայանա դատական նիստերից որևէ մեկին և հայտարարի, որ առարկում է հայցի դեմ:

Հետևաբար, վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանության պայմաններում ՀՀ ՎԴՕ-ի 83-րդ հոդվածի ութերորդ կետը չի գործում այն դեպքերում, երբ անձը գործի քննության որևէ փուլում բանավոր կամ գրավոր առարկել է հայցադիմումի դեմ:

Նման մոտեցումը լիարժեքորեն չի բխում հոդվածի բովանդակությունից և, փաստորեն, իմաստագրկում է պատասխան ներկայացնելու դատավարական պարտականությունը և այս պարտականության չկատարման դեպքում թողնում դատարանի կողմից լայն եզրակացությունների ու մեկնաբանությունների կատարման հնարավորություն:

Առաջարկ

Միասնականացնել գրավոր պատասխան չներկայացնելու դեպքում կիրառվող իրավական հետևանքները և դրանց կիրառման չափանիշները: Սահմանել դատարանի հայեցողական լիազորության իրավաչափ իրականացումն ապահովող իրավական երաշխիքներ:

ԳԼՈՒԽ 11. Վարչական դատավարությունում գործի վարույթի կասեցումը

ՀՀ ՎԴՕ-ի 85-րդ հոդվածի համաձայն՝ Վարչական դատավարությունում գործի վարույթը կասեցնելու հիմքերի, ինչպես նաև կասեցումն առաջացրած հանգամանքները վերանալուց հետո գործի վարույթը վերսկսելու վրա տարածվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերը:

Հիշատակված իրավանորմի ուժով ՀՀ վարչական դատավարությունում գործի վարույթի կասեցման հարցերը լուծելիս ՀՀ ՎԴ-ը ղեկավարվում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ գլխի կանոններով, որը կարգավորում է գործի վարույթի կասեցման, վերսկսման, գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշման բողոքարկման հարցերը: Ուստի այնքանով, որքանով ՀՀ ՎԴ-ը ղեկավարվում է հիշատակված իրավանորմով, ապա դրանում առկա խնդիրները, բացերը վերաբերում են նաև վարչական դատավարությանը:

Տվյալ պարագայում առկա է հետևյալ խնդիրը. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 108-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ գործի վարույթը կասեցնելու մասին առաջին ատյանի դատարանի որոշումը կարող է բողոքարկվել վերաքննիչ դատարան գործին մասնակցող անձանց կողմից այն ստանալուց հետո՝ եռօրյա ժամկետում:

Նշված իրավանորմի ուժով ստացվում է, որ բողոքարկվել կարող է միայն դատարանի գործի վարույթը կասեցնելու մասին որոշումը, իսկ գործի վարույթի կասեցումը մերժելու մասին որոշումը բողոքարկման ենթակա չէ:

Իրավակիրառ պրակտիկայի ուսումնասիրությունը փաստում է, որ կասեցումը մերժելու մասին որոշումը հնարավոր չէ բողոքարկել:

Ստացվում է, որ գործի վարույթի կասեցման դեպքում դատավարության այն մասնակիցը, որը այսպես ասած՝ «համաձայն չէ» գործի վարույթի կասեցման և այդ կապակցությամբ կայացված որոշման հետ, հնարավորություն ունի բողոքարկելու այդ որոշումը, իսկ դատավարության այն մասնակիցը, որը գտնում է, որ գործի վարույթը ենթակա է կասեցման, սակայն դատարանն այն չի կասեցրել, փաստորեն զրկված է գործի վարույթի կասեցումը մերժելու վերաբերյալ որոշումը բողոքարկելու հնարավորությունից:

Կարծում ենք՝ սա առնվազն արդար չէ և չի բխում կողմերի հավասարության, արդար դատաքննության սահմանադրորեն ամրագրված սկզբունքներից:

Ավելին՝ կարծում ենք, որ հիշյալ խնդիրն առավելապես հանդիսանում է օրենսդրի կողմից տվյալ դատավարական հարաբերության թերի կարգավորման արդյունք, որում հաշվի չի առնվել դատավարության մասնակիցների հավասարության, մրցակցային և արդար դատաքննության սկզբունքները:

Մասնավորապես՝

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը սահմանում է՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահ-

պաննամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ Վարչական դատարանը պարտավոր է ապահովել, որ կողմերն ունենան հավասար հնարավորություններ գործի քննության ամբողջ ընթացքում, այդ թվում՝ յուրաքանչյուր կողմին ընձեռել քննվող գործի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ներկայացնելու լիարժեք հնարավորություն:

Առաջարկ

Օրենսդրորեն նախատեսել է գործի վարույթի կասեցումը մերժելու վերաբերյալ որոշումը բողոքարկելու հնարավորություն:

ԳԼՈՒԽ 12. Իրավունքների կոլեկտիվ պաշտպանության մեխանիզմների արդյունավետությունը ՀՀ վարչական արդարադատության բնագավառում

Վարչական դատավարությունն առաջին հերթին ծառայում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների, անձնական շահերի պաշտպանությանը: Այս առումով ՀՀ վարչական արդարադատությունը չի ճանաչում հանրամատչելի գանգատը (acto popularis)՝ ամրագրելով միայն խախտված իրավունքների՝ անձնական շահագրգռվածությունից հետևող դատական պաշտպանություն հայցելու տարբեր հնարավորությունները:

Այս առումով, դիտարկման ժամանակահատվածում հասարակական կազմակերպությունների կողմից ներկայացված հայցերի ընդունումը մերժվել է ՎԴ-ի կողմից այն պատճառաբանությամբ, որ ներկայացված հայցադիմումում վիճարկվող ակտը, գործողությունը չի առնչվում կազմակերպության իրավունքներին ու պարտականություններին, հետևաբար կազմակերպությունը ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի կարգով չի հանդիսանում պատշաճ հայցվոր և դատարան հայց ներկայացնելու իրավունք չունի:

Օրինակ՝

Հայաստանի Հանրապետության Լոռու մարզի Վանաձորի համայնքի ավագանին իր՝ 23.04.2009թ.-ի թիվ 29 որոշմամբ որոշել է համաձայնություն տալ Վանաձորի համայնքի սեփականություն հանդիսացող Տարոն-3, ՔՀՀ-11 հասցեում գտնվող կիսակառույց ենթակայանն անհատույց սեփականության իրավունքով տրամադրել Հայաստանի էլեկտրական ցանցերին այն ավարտին հասցնելու, կահավորելու և նորաստեղծ թաղամասի անխափան էլեկտրամատակարարումն ապահովելու նպատակով: Նույն որոշմամբ Վանաձորի համայնքի ավագանին որոշել է առաջարկել Վանաձորի համայնքի ղեկավարին կնքել համապատասխան մվիրատվության պայմանագիր:

Գտնելով, որ Վանաձորի համայնքի ավագանին իրավասու չէր կայացնելու նման որոշում, Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ հասարակական կազմակերպությունը դիմել է դատարան՝ Վանաձորի համայնքի ավագանու 2009 թվականի ապրիլի 23-ի թիվ 29 որոշումն առջին ճանաչելու պահանջով:

ՀՀ ՎԴ-ի՝ 30.06.2009 թվականի թիվ ՎԴ 6/0250/05/09 որոշմամբ հայցադիմումի ընդունումը մերժվել է: Մերժելով հայցադիմումի ընդունումը՝ ՀՀ ՎԴ-ը, հղում կատարելով ՀՀ ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի առաջին մասին, գտել է, որ ներկայացված հայցադիմումում վեճի առարկան՝ Վանաձոր համայնքի ավագանու՝ 23.04.2009թ.-ի թիվ 29 որոշումը, որևէ ձևով չի առնչվում կազմակերպության իրավունքներին կամ պարտականություններին, հետևաբար վերջինս Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի կարգով պատշաճ հայցվոր չի հանդիսանում և Վարչական դատարանին նման հայց ներկայացնելու իրավունք չունի:

Կազմակերպությունը հետագայում Սահմանադրական դատարանում վիճարկել է ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածի առաջին մասի առաջին կետի՝ «խախտվել» բառից հետո նրա արտահայտության Սահմանադրականությունը, որի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանն արտահայտել է հետևյալ ի-

րավական դիրքորոշումը:

«Դիմումի ուսումնասիրության արդյունքներով ՍԴ-ն արձանագրում է, որ դիմողը բարձրացնում է համայնքի բնակչի կողմից համայնքին պատկանող սեփականության իրավունքի պաշտպանության, ինչպես նաև ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարանի մատչելիության իրավունքի հարցերը: Այս առումով հարկ է օրենսգրքի վիճարկվող արտահայտության սահմանադրականության հարցը դիտարկել օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի դրույթների համատեքստում՝ դատական պաշտպանության արդյունավետության տեսանկյունից»:

Սարգոսի իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների դատական, ինչպես նաև պետական այլ մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունք»:

Յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքները և ազատություններն օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով պաշտպանելու իրավունք:

Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության համար օրենքով սահմանված հիմքերով և կարգով ստանալու մարդու իրավունքների պաշտպանի աջակցությունը:

Յուրաքանչյուր ոք, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, իրավունք ունի իր իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության խնդրով դիմելու մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության միջազգային մարմիններին»:

ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի առաջին պարբերության համաձայն. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր խախտված իրավունքները վերականգնելու, ինչպես նաև իրեն ներկայացված մեղադրանքի հիմնավորվածությունը պարզելու համար հավասարության պայմաններում, արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ, անկախ և անկողմնակալ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում իր գործի հրապարակային քննության իրավունք»:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածի սահմանադրականության հարցի վերաբերյալ ՀՀ ՍԴ-ն իր՝ 04.04.2008 թվականի ՍԴՈ-747 որոշման 7-րդ կետում անդրադառնալով ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի առաջին պարբերության դրույթների մեկնաբանությանը, ամրագրել է հետևյալը. «Համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի՝ անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման անհրաժեշտություն ծագում է այն դեպքում, երբ նա խնդիր ունի վերականգնելու իր ենթադրյալ խախտված իրավունքները: Սահմանադրական այս դրույթի հիմքում ընկած է այն տրամաբանությունը, որ յուրաքանչյուր դեպքում անձն իր՝ դատարան դիմելու իրավունքը կարող է իրացնել միայն այն դեպքում, երբ տվյալ գործի առնչությամբ ունի իրավական շահագրգռվածություն: Սահմանադրական այս դրույթին համահունչ՝ ՀՀ քաղաքացիա-

կան դատավարության օրենսգրքի վիճարկվող 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը դատարան դիմելու իրավունքը վերապահել է շահագրգիռ անձին, այն է՝ անձին, ում իրավունքները ենթադրաբար խախտվել են»:

Հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածները, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը, ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածի առաջին մասով ամրագրված դրույթների վերաբերյալ ՀՀ ՍԴ-ի՝ 04.04.2008 թվականի ՍԴՈ-747 որոշման 7-րդ կետում ամրագրված իրավական դիրքորոշումները՝ ՍԴ-ն արձանագրում է, որ ՀՀ - Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածներին, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին համահունչ ՀՀ օրենսդրությունը հիմնված է այն տրամաբանության վրա, որ խախտված իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը, ի թիվս այլոց, ներառում է անմիջականորեն դատարան դիմելու իրավունքն այն անձանց կողմից, որոնց իրավունքները խախտվել են: Այս առումով ՍԴ-ն անհիմն է համարում դիմողի դիրքորոշումն այն մասին, որ ՀՀ Սահմանադրության 19-րդ հոդվածը նախատեսում է դատարան դիմելու իրավունք ունեցող սուբյեկտների ավելի լայն շրջանակ:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ և 19-րդ հոդվածները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասը չեն բացառում այլ անձանց կողմից ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարան դիմելու հնարավորությունը: Ընդ որում, ՀՀ օրենսդրությունը սահմանում է այդ հնարավորության դրսևորման տարբեր ձևեր: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 103-րդ հոդվածի չորրորդ մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ դատախազությունն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով դատարանում պաշտպանում է մեղադրանքը: Տվյալ դեպքում վկայակոչված գործառնության միջոցով դատախազը ոչ միայն հանդես է գալիս հանրային շահերի, այլ նաև հանցագործության հետևանքով տուժած անձանց շահերի պաշտպանության նկատառումներով:

Նմանատիպ մոտեցում է ցուցաբերված նաև սահմանադրական արդարադատության բնագավառում, որտեղ, կոնկրետ վերահսկողությունից զատ, նախատեսված է նաև վերացական վերահսկողության ինստիտուտը, որի շրջանակներում ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի առաջին մասի 1-ին, 3-րդ, առավել ևս՝ առաջին մասի 8-րդ կետերում նշված սուբյեկտները, իրավական նորմերի սահմանադրականության հարցով ՍԴ- դիմելիս հանդես են գալիս ոչ միայն հանրային շահերի, այլ նաև տվյալ իրավանորմի կիրառման արդյունքում տուժած անձանց շահերի պաշտպանության նկատառումներով: Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետը սահմանում է, որ ՍԴ կարող է դիմել մարդու իրավունքների պաշտպանը՝ Սահմանադրության 100-րդ հոդվածի 1-ին կետում թվարկված նորմատիվ ակտերի՝ Սահմանադրության 2-րդ գլխի դրույթներին համապատասխանության հարցերով: Միաժամանակ, սահմանադրական արդարադատության բնագավառում գործում է նաև կոնկրետ անձի իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով այլ սուբյեկտների կողմից ՍԴ դիմելու իրավունքը, որն իրացվում է ՀՀ Սահմանադրության 101-րդ

հողվածի առաջին մասի 7-րդ և 8-րդ կետերին համապատասխան:

Ուշադրության է արժանի նաև այն հանգամանքը, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 2-րդ հոդվածը դատարան դիմելու իրավունք է վերապահում շահագրգիռ անձանց: ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ շահագրգիռ անձանց ներքո հանդես են գալիս նախ և առաջ այն անձինք, որոնց իրավունքները խախտվել են կամ կարող են խախտվել: Միևնույն ժամանակ, մի շարք դեպքերում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը սահմանել է նաև ուրիշի խախտված իրավունքների պաշտպանության նկատառումներով դատարան դիմելու իրավունքը՝ որպես շահագրգիռ անձի իրավունք: Մասնավորապես, վերջինս վերաբերում է օրինական ներկայացուցչին:

Նշված դեպքերի վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ուրիշի փոխարեն դատարան դիմելու իրավունքը գործում է սահմանափակ դեպքերում, նախատեսված է այն իրավիճակների համար, երբ այն անձը, որի իրավունքները խախտվել են կամ կարող են խախտվել, օբյեկտիվ պատճառներով չի կարող անմիջականորեն դիմել դատարան (օրինակ՝ անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ լինելը), կամ օրենսդիրը, հետապնդելով իրավաչափ նպատակ, այլ անձի կամ անձանց, հանրության խախտված իրավունքների պաշտպանությունը կանոնակարգում է հանրային գործառույթի և հանրային շահերի համատեքստում (օրինակ՝ հանցագործությունների կամ համայնքի սեփականության իրավունքի խախտման դեպքում): Բոլոր դեպքերում, ընդհանուր կանոնն այն է, որ դատարան դիմելու իրավունքը վերապահված է կոնկրետ այն անձին, ում իրավունքները խախտվել են կամ առկա է նրա իրավունքների խախտման վտանգ: Բացառիկ կանոն է ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքը, որի իրացման դեպքերի և կարգի սահմանումը բացառապես օրենսդիր մարմնի իրավասության հարց է:

ՀՀ ՎԴՕ-ի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ վերջինս և, մասնավորապես, դրա 3-րդ հոդվածը շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների առնչությամբ չի սահմանել ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը:

Հիմք ընդունելով «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածը, չսահմանափակվելով դիմողի դիրքորոշումներով՝ ՄԴ-ը հարկ է համարում օրենսգրքի վիճարկվող դրույթը դիտարկել նաև ՀՀ Սահմանադրության 1-ին հոդվածում ամրագրված ժողովրդավարական և իրավական պետության, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության կայացման համատեքստում՝ հաշվի առնելով հասարակական կազմակերպությունների դերը պետության և հասարակության կյանքում:

Քաղաքացիական հասարակությունն ինքնուրույն և պետությունից անկախ հասարակական մեխանիզմների և հարաբերությունների համակարգ է, որը պայմաններ է ապահովում կոլեկտիվների և անհատների մասնավոր շահերի և պահանջմունքների բավարարման համար: Քաղաքացիական հասարակության բաղադրատարր հանդիսացող սոցիալական կառուցակարգերի շրջանակում ուրույն տեղ են զբաղեցնում հասարակական կազմակերպությունները: Վերջիններիս դերն ինքնանպատակ չէ, քանի որ, նախ՝ միավորումների գործունեությունը նախատեսված է Սահմանադրությամբ ու Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայով, երկրորդ՝ հասարակական

կազմակերպություններն ունեն կոլեկտիվների և անհատների մասնավոր շահերի ու պահանջմունքների իրացմանը, այդ թվում՝ հանրային կառավարմանը մասնակցելու գործառույթ, երրորդ՝ հասարակական կազմակերպությունների միջոցով է, որ հասարակությունը հնարավորություն է ստանում հասարակական հսկողություն և վերահսկողություն սահմանել պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման նկատմամբ: Այս հանգամանքը հատկապես կարևորվում է այն պարագայում, երբ առկա է ոչ թե անհատի, այլ իրավունքի կոլեկտիվ սուբյեկտի սուբյեկտիվ իրավունքների կամ օրինական շահերի խախտում:

Հաշվի առնելով հասարակական կազմակերպությունների դերը պետության և քաղաքացիական հասարակության կյանքում, առաջնորդվելով վերջիններիս գործունեության արդյունավետության բարձրացման նկատառումներով՝ ՍԴ-ը գտնում է, որ ՀՀ ՎԴՕ-ը շահագրգիռ (կանոնադրական համապատասխան իրավասությամբ օժտված) հասարակական կազմակերպությունների համար, որպես իրավաբանական անձ, կարող է սահմանել տվյալ ոլորտում անձանց խախտված իրավունքների համար դատարան դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը՝ հաշվի առնելով *actio popularis* բողոքների ինստիտուտի առնչությամբ եվրոպական ներկա զարգացումների միտումները: Նման իրավակարգավորումը կնպաստեր ոչ միայն խախտված իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության, այդ թվում՝ դատական պաշտպանության արդյունավետությանը, այլև կբարձրացներ քաղաքացիական հասարակության բաղադրատարր հանդիսացող հասարակական կազմակերպությունների դերը: Ընդ որում, ուրիշի խախտված իրավունքների համար դատարան կամ այլ մարմիններին ու պաշտոնատար անձանց դիմելու իրավունքի իրացման դեպքերը և կարգը սահմանելիս հարկ կլինի հաշվի առնել միայն այն հասարակական կազմակերպություններին, որոնց նպատակներից են կոլեկտիվ կամ համայնքային կոնկրետ շահերի պաշտպանությունը: Այս դիրքորոշումը համահունչ է նաև «Հասարակական կազմակերպությունների մասին» ՀՀ օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետին, որի համաձայն՝ կազմակերպությունն իր կանոնադրությամբ նախատեսված նպատակներն իրականացնելու համար իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով ներկայացնելու ու պաշտպանելու իր և իր անդամների իրավունքները և օրինական շահերն այլ կազմակերպություններում, դատարանում, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում:

Վարչական դատավարությունում այլոց իրավունքների պաշտպանությամբ դատարան դիմելու իրավունքի առնչությամբ միջազգային փորձի ուսումնասիրության արդյունքները վկայում են, որ, որպես կանոն, եվրոպական երկրներում այս ինստիտուտն իր դասական իմաստով և լրիվ ծավալով կիրառում չունի: Միաժամանակ, ՍԴ-ը նման ուսումնասիրության արդյունքներով արձանագրում է, որ մի շարք երկրներում վարչական գործերով հայց ներկայացնելու իրավասության հիմնական չափանիշ է հանդիսանում «իրավական շահագրգռվածությունը»: Վերջինս դատաիրավական պրակտիկայում ստացել է այնքան լայն մեկնաբանություն, որ հասարակական կազմակերպություններին կամ քաղաքացիական նախաձեռնությամբ հանդես եկող և օրենքով սահմանված կարգով գործունեություն իրականացնող այլ միավորումներին հնարավորություն է ընձեռվում հանդես գալու որոշակի խմբի կոլեկտիվ իրավունքի պաշտպանությամբ, եթե այդ պաշտպա-

նությունը տվյալ միավորման կոնկրետ նպատակների շրջանակում է:

Այսպիսի դիրքորոշում է ըստ էության արտահայտված նաև Հայաստանի Հանրապետության դատական պրակտիկայում: Մասնավորապես, ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր՝ 30.10.2009թ.-ի թիվ ՎԴ/3275/05/08 որոշմամբ արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Սույն գործով «Էկո-դար» բնապահպանական հասարակական կազմակերպությունն Օրիուսի կոնվենցիայի իմաստով «շահագրգիռ» կազմակերպություն է, հետևաբար, օգտվում է այդ կազմակերպության կանոնադրական նպատակներից բխող, շրջակա միջավայրի պահպանությանը վերաբերող հարցով դատական պաշտպանության իրավունքից»:

Հասարակական կազմակերպությունների կամ այլ միավորումների կողմից կոլեկտիվ իրավունքների և օրինական շահերի դատական պաշտպանության հարցերին է անդրադարձել նաև Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեն: Ըստ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 2004 թվականի դեկտեմբերի 15-ի՝ «Վարչական ակտերի նկատմամբ դատական վերահսկողության մասին» (2004)20 հանձնարարականի՝ Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունները խրախուսում են երաշխավորել դատական վերահսկողության մատչելիությունը նաև այն միավորումների կամ այլ անձանց կամ մարմինների համար, որոնք իրավասու են պաշտպանելու կոլեկտիվ կամ համայնքային շահեր:

Սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ քաղաքացիական հասարակությունում հասարակական կազմակերպությունների գործառույթների իրականացման, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների միջոցով պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման նկատմամբ հասարակական վերահսկողության արդյունավետության բարձրացման նկատառումներով հետագա օրենսդրական զարգացումները պետք է ընթանան վերոհիշյալ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ:

Նկատի ունենալով Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը, ինչպես նաև՝ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի կողմից ընդունված հանձնարարականի պահանջներն առ այն, որ ապահովվի կազմակերպությունների կամ անձանց հայց ներկայացնելու իրավունքը, եթե վարչական մարմնի որոշումը բացասաբար է ազդում համայնքի կամ հասարակության շահերին՝ պետք է նախատեսել հասարակական կազմակերպությունների հայց ներկայացնելու իրավունքը:

Առաջարկ

Օրենսդրորեն ամրագրել շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների՝ հայց ներկայացնելու իրավունքը:

ԳԼՈՒԽ 13. Վարչական դատարանի կողմից գործերի քննության արդյունավետությունը

Վարչական մարմինների որոշումների դատական վերանայումը պետք է լինի արդյունավետ, որպեսզի քաղաքացիների իրավունքներն ու օրինական շահերը իրական պաշտպանության ենթարկվեն՝ ապահովելով հասարակության վստահությունը, վարչական մարմինների գործունեության օրինականությունը: Վարչական դատարանի գերծանրաբեռնվածության պայմաններում դատական գործերի քննության և վարման ներկայիս պրակտիկական չեն ապահովում արդարադատության արդյունավետ իրականացումը, դատավորների միջև գործերի համաչափ բաշխվածությունը:

Դիտարկման արդյունքում բացահայտվեց դատական նիստերի անհիմն հետաձգումների միտում այն դեպքում, երբ դատարանը ծանրաբեռնված է բազմաթիվ հայցերով, որպիսի պայմաններում, անհրաժեշտ է կազմակերպել գործերի արդյունավետ և օպտիմալ վարում:

Դատավորները, որպես կանոն, հակված էին հետաձգելու գործի քննությունն անորոշ ժամկետով՝ առանց որևէ հիմնավորվածության:

Օրինակ՝

Դ. գործի քննությունը հետաձգվեց երեք անգամ մոտ երկու ամսով՝ առանց կողմերի նախնական ծանուցման. մի դեպքում դատավորը խորհրդակցության էր դատարանի նախագահի մոտ, մյուս դեպքում՝ սեմինարի էր մասնակցում, երրորդ անգամ՝ վատառողջ էր: Ամեն հաջորդ նիստին ներկայացած կողմերի թիվը պակասում էր՝ ի վերջո հանգեցնելով նրան, որ գործը քննվեց միայն երկուսի ներկայությամբ՝ որպես պատճառաբանություն ներկայացնելով նրանց պատշաճ ծանուցված լինելը:

Մյուս կողմից, հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին դատական գործերի քննությունը պարբերաբար հետաձգվում կամ տեղափոխվում էր առանց նախապես ծանուցելու դրա պատճառների մասին՝ այն հիմնավորմամբ, որ դատավորները մասնակցում են խորհրդաժողովների կամ դասընթացների, սակայն դատական նիստերի ժամանակացույցը փակցված էր լինում ցուցատախտակին:

Դատարանի որոշ դատավորներ (մասնավորապես՝ Ա. Առաքելյան, Ռ. Հակոբյան, Հ. Բեդկյան) ունենում էին գերծանրաբեռնված աշխատանքային օրեր, երբ նրանք նույնիսկ ընդմիջումը նվիրում էին գործի քննությանը: Սա ևս հանգեցնում էր գործերի քննության ժամկետների երկարաձգման, քանի որ դատավորները, իրենց վարույթում ունենալով բազմաթիվ գործեր, ստիպված էին ամեն հաջորդող նիստը նշանակել մեծ ընդհատումներով՝ ընդհուպ մինչև 1.5-2 ամիս անց: Մյուս կողմից նման իրավիճակը հանգեցնում էր դատավորի հոգնածության, ինչը կարող էր բերել գործի հանգամանքների ոչ ճիշտ ընկալման և գնահատման վտանգելով դատավարության արդյունավետությունն ու արդարացի վճռի կայացումը: Դատավորի հոգնածության պատճառաբանությամբ նույնիսկ մի քանի նիստեր տեղափոխվել են և նշանակվել այլ հերթի: Նման պայմաններում, փորձելով լրացնել բացը՝ հաճախ դատական նիստը տևում էր նախատեսվածից ավելի երկար՝ խաթարելով այլ դատական նիստի ընթացքը և ուշացումների պատճառ հանդիսանալով:

Դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ մեծամասամբ դատական լուծումներն սկսվել են ուշացումներով: Իհարկե դրանց պատճառները լինում էին տարբեր. կողմի կամ կողմերի ուշացում, դատավորի ուշացում, նախորդող դատական նիստի երկարաձգում, տեխնիկական պատճառներ:

ՀՀ ՎՂԾ-ի 81-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Դատական քննությունը, որպես կանոն, պետք է ավարտվի մեկ դատական նիստով, առանց հետաձգումների:
2. Գործի դատաքննության նախապատրաստությունը և բուն դատաքննությունը պետք է իրականացվեն ողջամիտ ժամկետում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ առանձին գործերի քննության և լուծման համար սույն օրենսգրքով սահմանված են ժամկետներ:

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքը, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ և անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք:

Գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը Կոնվենցիան դիտում է որպես անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր: Եվրոպական դատարանը նշում է, որ այս երաշխիքի նպատակն է դատական քննության բոլոր մասնակիցների պաշտպանությունը դատաքննության անհարկի ձգձգումներից, ինչը կարող է խափանել արդարադատության արդյունավետությունը և վստահությունը վերջինիս նկատմամբ: «Ողջամիտ ժամկետի» էությունը ենթադրում է ողջամիտ ժամկետում դատական ակտի կայացում՝ դրանով իսկ վերջ տալով անորոշությանը, որում գտնվում է այս կամ այն անձը՝ կապված նրա քաղաքացիաիրավական կարգավիճակից կամ նրան առաջադրված քրեական մեղադրանքից:

«Քաղաքացիական գործերով ժամանակի հաշվարկը սկսվում է հայցադիմումը վարույթ ընդունելու պահից, իսկ քրեական գործերով՝ մեղադրանք առաջադրելու պահից (տես «Դեվեյերն ընդդեմ Բելգիայի» գործը): Ժամանակի հաշվարկն ավարտվում է այն պահին, երբ ավարտվում է գործի քննությունը բարձրագույն դատական ատյանում, այսինքն, երբ ընդունվում է վերջնական դատական ակտ (տես «Սկոպելլիտին ընդդեմ Իտալիայի» գործը):

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի շրջանակներում Եվրոպական դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում ներպետական վարույթի տևողության ողջամտությունը գնահատում է՝ ելնելով քննության առարկա գործի կոնկրետ հանգամանքներից: Չնայած դրան՝ Դատարանը ողջամիտ ժամկետի վիճարկմանը վերաբերող մի շարք գործերի քննության արդյունքում ձևավորել է որոշակի չափանիշներ, որոնք դատաքննության ողջամտությունը գնահատելիս կիրառվում են բոլոր գործերի նկատմամբ: Մասնավորապես, Դատարանը հաշվի է առնում տվյալ դատական գործի բարդությունը, ինչպես դիմողի, այնպես էլ համապատասխան մարմինների այնպիսի վարքագիծը, որն ազդել է դատաքննության տևողության վրա, դիմողի համար այն արժեքի կարևորությունը, որին առնչվում է դատաքննությունը:

Ողջամիտ ժամկետի հետ կապված՝ Դատարանը ելնում է հետևյալ չափանիշներից՝

- գործի բարդությունը,

- դիմողի համար ողջամիտ ժամկետի չպահպանման հետևանքները,
- համապատասխան մարմինների աշխատանքի օպերատիվությունը,
- դիմողի սեփական վարքագիծը:

Գործի բարդությունը որոշելիս՝ Եվրոպական դատարանը ելակետա-
յին է համարում մի շարք չափանիշներ, նշելով, որ բարդությունը կարող է
կապված լինել ինչպես փաստի, այնպես էլ իրավական տեսակետների
հետ: Դատարանը մեծ նշանակություն է տալիս հետևյալ գործոններին.
հաստատման ենթակա փաստերի բնույթը, մեղադրյալների և վկաների թի-
վը, միջազգային գործոնները, դատավարությանը նոր անձանց ներգրավու-
մը, հաշվարկները, փորձագետների անհրաժեշտությունը և այլն:

Գործի բարդությունը որոշելիս՝ Եվրոպական դատարանը հաշվի է
առնում նաև «ժամանակի և տարածության առումով այն հեռավորությունը,
որ կա քննվող դեպքերի կամ փաստերի ու դատավարական գործընթացի
միջև»:

Գործի քննության ողջամիտ ժամկետի պահանջի խախտումը չի կա-
րող արդարացվել, անգամ եթե համապատասխան դատավարական որո-
շումներն ընդունվել են անձի օգտին (քրեական գործի վարույթի կարճում,
պատժի մեղմացում, հայցադիմումի (դիմումի) բավարարում և այլն):

Եվրոպական դատարանի նախադեպերը հաստատում են, որ քննու-
յան ողջամիտ ժամկետի պահանջի խախտման փաստը գնահատելիս հաշ-
վի են առնվում միայն օբյեկտիվ պատճառներ: Իսկ մնացածը՝ դատարան-
ների ծանրաբեռնվածությունը, դատավորների անփորձությունը, դատա-
կան կամ ընդհանրապես իրավական համակարգի անկատարությունը, մե-
ղադրյալի և նրա պաշտպանի, ինչպես նաև գործի մյուս մասնակիցների
վարքագիծը գործի քննությունը ձգձգելու օբյեկտիվ պատճառ դիտվել չեն
կարող:

ՀՀ դատարանների նախագահների խորհրդի՝ 13.06.2006թ.-ի թիվ 98
որոշման համաձայն՝ գործի քննությունը պետք է իրականացվի հնարավո-
րին սեղմ ժամկետում: Քաղաքացիական գործերով, մասնավորապես, գոր-
ծի քննությունը պետք է ավարտվի մեկ դատական նիստի ընթացքում, եթե
չկան ՀՀ քաղաքացիական դատավարության 119-րդ հոդվածով նախա-
տեսված բացառիկ դեպքերը՝ գործի քննությունը հետաձգելու համար:

Վարչական դատարանում գործերի քննության պրակտիկան ցույց է
տալիս, որ գործերի քննությունը բավականին երկար է տևում: Գործի
քննությունը կարող է տևել մի քանի տարի կամ մի քանի ամիս, սակայն այդ
ընթացքում կարող են նշանակված լինել երկու կամ երեք նիստեր: Գործերի
քննության առավելագույն ժամկետների, «ողջամիտ ժամկետի» գնահատ-
ման հստակ չափանիշների և այդ ժամկետների խախտման դեպքում անհ-
րաժեշտ իրավական մեխանիզմների և պատասխանատվության միջոցնե-
րի բացակայության պայմաններում դատական պրոցեսներն ընթանում են
ժամանակային վերահսկողությունից դուրս՝ լիակատար անկանխատեսե-
լիության պայմաններում:

05.03.2010թ.-ի ՎԴ 0683/05/10 վարչական գործով հայցը ընդունվել է վա-
րույթ: Նշված գործով վճիռը հրապարակվել է 09.08.2010թ.-ին: Նշված գոր-
ծով հրավիրվել են երեք դատական նիստեր՝ 27.05.2010թ.-ին,
29.06.2010թ.-ին, 23.07.2010թ.-ին:

28.09.2009թ.-ի ՎԴ 6/0332/05/09 վարչական գործով հայցը ընդունվել է վարույթ: Նշված գործով վճիռը հրապարակվել է 10.11.2010թ.-ին: Նշված գործով հրավիրվել են երեք դատական նիստեր՝ 15.02.2010թ.-ին, 02.11.2010թ.-ին, 10.11.2010թ.-ին:

16.10.2009թ.-ի ՎԴ 4498/05/09 վարչական գործով հայցը ընդունվել է վարույթ: Նշված գործով վճիռը հրապարակվել է 25.05.2010թ.-ին: Ընդ որում, նշված գործով հրավիրվել են երկու դատական նիստեր՝ 21.12.2009թ.-ին և 10.05.2010թ.-ին:

Թիվ ՎԴ/3633/05/09 վարչական գործով հայցը վարույթ է ընդունվել 04.08.2009թ.-ին, նիստը նշանակվել է 03.11.2009թ.-ին, որից հետո նիստերը նշանակվել են հետևյալ պարբերականությամբ. 07.12.2009թ.-ին, 14.01.2010թ.-ին, 01.02.2010թ.-ին, 23.02.2010թ.-ին, 02.04.2010թ.-ին, 13.05.2010թ.-ին, 23.06.2010թ.-ին, 08.07.2010թ.-ին:

Թիվ ՎԴ/1229/05/09 վարչական գործով հայցը վարույթ է ընդունվել 16.03.2009թ.-ին, նիստը նշանակվել է 09.06.2009թ.-ին, որից հետո կայացել են նիստեր՝ 22.07.2009թ.-ին, 24.02.2010թ.-ին, 17.03.2010թ.-ին, 07.04.2010թ.-ին:

Հատկանշական է, որ դատական նիստերի օրերը որոշելու հարցում օբյեկտիվ չափանիշների պահպանման պրակտիկա դիտորդների կողմից չի արձանագրվել: Միմյանց հաջորդող դատական գործերով դատավորն առաջին գործով նիստ է նշանակել մեկ ամիս անց՝ վկայակոչելով դատարանի գերծանրաբեռնվածությունը և ազատ ժամերի բացակայությունը, երկրորդ գործով՝ երկու ամիս՝ դարձյալ նույն պատճառաբանությամբ, մինչդեռ երրորդ հաջորդող գործով՝ մեկ շաբաթ անց: Այս առնչությամբ տպավորություն էր ստեղծվում, որ դատավորները հակված էին իրականացնելու գործի արագ քննություն այն գործերով, որոնցով ունեին անձնական շահագրգռվածություն: Միաժամանակ, դիտարկման արդյունքները ցույց են տալիս, որ վարչական մարմինների կողմից ներկայացված հայցերի քննությունն անհամեմատ ավելի արագ է ընթանում, քան մասնավոր սուբյեկտների հայցերի քննությունն ընդդեմ վարչական մարմինների, որը դարձյալ վկայում է գործերի վարման, դատական նիստերի նշանակման և այլ հարցերում օբյեկտիվ չափանիշների ու հստակ կանոնակարգերի բացակայության մասին:

Միաժամանակ, դիտարկումների ընթացքում արձանագրվել են բազմաթիվ ձգձգումներ, որոնց պատճառը հանդիսացել են կողմերի գործողությունները: Մասնավորապես, համաձայն ներկայացված աղյուսակի՝ կողմերը, պատշաճ ծանուցված լինելով նիստի ժամանակի և վայրի մասին դրանց մոտ 82 տոկոսի դեպքում, դրանց մեծ մասին չեն ներկայացել:

Հաշվի առնելով գործերի կարևորությունը և գործի փաստական հանգամանքները պարզելու անհրաժեշտությունը՝ այդ գործերի քննությունը կամ շարունակվել է կողմերից մեկի կամ մի քանիսի բացակայությամբ, կամ հետաձգվել է՝ ապահովելու վերջիններիս ներկայությունը: Նման վարքագիծ արձանագրվել է ինչպես մասնավոր անձանց, այնպես էլ պետական մարմնի ներկայացուցիչների կողմից:

Ընդհանուր առմամբ, նիստերին կողմերից որևէ մեկի բացակայության պատճառն անհայտ էր մնում, եթե կողմը կանխավ նիստի հետաձգման կամ գործն իր բացակայությամբ քննելու միջնորդությամբ հանդես չէր եկել:

Դատական նիստերի հետաձգման հայտնի պատճառներից են.

Գործի նյութերին ծանոթանալը

Մի շարք գործերի քննության ընթացքում կողմերը դատարանից ժամանակ են խնդրել գործի նյութերին ծանոթանալու համար: Դա պայմանավորված է եղել ինչպես հայցի հիմքի կամ առարկայի փոփոխությամբ, նոր ներկայացված ապացույցների ուսումնասիրությամբ, առարկություններ ներկայացնելու անհրաժեշտությամբ, ներկայացուցիչ ներգրավելու ցանկությամբ:

Հայցի հիմքի և առարկայի փոփոխությունը

Ուսումնասիրությունների արդյունքում եղել են դեպքեր, երբ հայցվորի կողմից մի քանի անգամ հայցի առարկայի և հիմքերի փոփոխություն է կատարվել:

Նույն հայցադիմումի քննության ընթացքում հայցվորի կողմից նախագահող դատավորին ինքնաբացարկի երեք միջնորդություն է ներկայացվել ցանկացած աննշան միջնորդության մերժման պայմաններում: Արդյունքում, հայցադիմումը, մի դատավորի վարույթից անցնելով մյուսի վարույթը, գործի քննությունը տևել է մոտ երկու տարի:

Ապացույցներ ներկայացնելու անհրաժեշտությունը

Սույն հիմքով դատական նիստերի հետաձգումները պայմանավորված էին մասնավոր անձանց կողմից անհրաժեշտ ապացույցների ներկայացման հնարավորությունների սահմանափակումներով՝ պետական մարմինների կողմից իրենց տիրապետման տակ կամ ազդեցության ոլորտում գտնվող ապացույցները ներկայացնելուց խուսափելով: Արձանագրվել են դեպքեր, երբ պետական մարմին պատասխանողը բացահայտ ձևով հրաժարվել է հայցվոր կողմի պահանջները հիմնավորող ապացույցների ներկայացումից՝ ձգձգելով և խոչընդոտելով դատական քննության ընթացքը:

Երրորդ անձ ներգրավելը

Երրորդ անձի ներգրավումն առաջ էր բերում մի շարք դատավարական խնդիրներ: Նախ, ներգրավված երրորդ անձինք ժամանակ էին խնդրում գործի նյութերին ծանոթանալու համար, եթե երրորդ անձը ներգրավվում էր դատաքննության ավարտական փուլում, գործի քննության ժամկետները երկարում էին, քանի որ քննությունը մեծամասամբ սկսվում էր սկզբնական փուլից, և նույն պրոցեսը կրկնվում էր:

Լիազորագրի ոչ պատշաճ լինելը

Լիազորագրի ոչ պատշաճ լինելը նույնպես գործերի քննության հետաձգման պատճառ է հանդիսացել: Ոչ պատշաճությունն արտահայտվում էր ինչպես լիազորագրի ժամկետի անցմամբ, լիազորագրում նշված իրավունքների սահմանափակմամբ, այնպես էլ լիազորագրի մեջ չնշված անձի՝ դատական քննությանը ներգրավմամբ: :

Առաջարկներ

1. Ապահովել ՎԴ-ում գործերի արագ և արդյունավետ վարումը և քննությունը՝ մեծացնելով ՎԴ-ի դատավորների թիվը:
2. Սահմանել գործերի քննության առավելագույն դատավարական ժամկետներ: Ժամկետի խախտումը պետք է հանդիսանա դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք:
3. Ձևավորել դատական նիստերի օրերի նշանակման միասնական չափանիշներ: Մասնավորապես, նիստերը պետք է նշանակվեն ըստ հայցերի մուտքագրման առաջնայնության: Առավել վաղ մուտքագրված գործերը պետք է ունենան առաջնայնություն առավել ուշ մուտքագրված գործերի համեմատ և այլն:

ԳԼՈՒԽ 14. Նորմատիվ ակտերի վիճարկման վարույթը

ՀՀ ՎՂՕ-ի 135-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Սույն օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով ՎՂ կարող է դիմել յուրաքանչյուր ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, եթե համարում է, որ այդ նորմատիվ իրավական ակտերով խախտվել են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2-րդ գլխում, մարդու և քաղաքացու իրավունքներին և ազատություններին վերաբերող միջազգային իրավունքի նորմերով, ինչպես նաև Հայաստանի Հանրապետության օրենքներում ամրագրված իր իրավունքները:

2. Սույն օրենսգրքի 135-րդ հոդվածով նախատեսված գործերով ՎՂ կարող են դիմել նաև պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինները կամ պաշտոնատար անձինք՝ ընդդեմ վարչական մարմնի, եթե համարում են, որ այդ մարմնի նորմատիվ ակտով խախտվել են պետության կամ համայնքի այն իրավունքները, որոնց պաշտպանության լիազորությունը դրված է դիմողի վրա, եթե այդ վեճը ենթակա չէ լուծման վերահասության կարգով:

3. Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու դրանց պաշտոնատար անձանց նորմատիվ ակտերի դեմ ՎՂ կարող է դիմել նաև Մարդու իրավունքների պաշտպանը:

4. Սույն հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերով նախատեսված դեպքերում ՎՂ կարելի է դիմել խախտումից հետո՝ եռամսյա ժամկետում, իսկ 3-րդ մասով նախատեսված դեպքում՝ առանց ժամկետային սահմանափակման:

Նշված հոդվածը նախատեսում է. որ նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման հայցով կարելի է դիմել դատարան խախտման պահից եռամսյա ժամկետում, այսինքն, այն պահից եռամսյա ժամկետում, երբ այդ նորմը կիրառվել է անձի հանդեպ: Այս պարագայում պրակտիայում ծագում է հետևյալ խնդիրը. եթե նորմատիվ ակտ է կիրառվել անձի նկատմամբ, որը մեկնաբանման խնդիր ունի, այսինքն ի սկզբանե հստակ չէ, արդյոք իսկապես իրավական ակտը հակասում է Սահմանադրությանը, թե՛ ոչ, ապա այս դեպքում, եթե անձն ընտրել է համապատասխան վարչական ակտը վիճարկելու ընթացակարգը, սակայն վերջնական դատական ակտով դատարանի կողմից նորմատիվ ակտի դրույթների մեկնաբանությունը չի համապատասխանում Սահմանադրությանը, ապա անձը բաց է թողել այս վարույթի կարգով նորմատիվ ակտը վիճարկելու պահանջ ներկայացնելու ժամկետը:

Հետևաբար, նորմատիվ ակտի դրույթի հակասությունը կարող է ի հայտ գալ իրավակիրառ պրակտիկայում տրված մեկնաբանության արդյունքում: Սակայն անձն այդ մեկնաբանությունը ունենալու պարագայում կարող է բաց թողած լինել նորմատիվ իրավական ակտի վիճարկման հայց ներկայացնելու ժամկետը:

Բացի այդ, ՀՀ Սահմանադրական դատարան կարող է դիմել յուրաքանչյուր ոք՝ կոնկրետ գործով, երբ առկա է դատարանի վերջնական ակտը, սպառվել են դատական պաշտպանության բոլոր միջոցները, և վիճարկում է այդ ակտով իր նկատմամբ կիրառված օրենքի դրույթի սահմանադրականությունը: Անհասկանալի է, թե ինչ տրամաբանությամբ է օրենքներից բացի այլ նորմատիվ իրավական ակտերի՝ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտերին հակասելու վերաբերյալ պահանջ ներկայաց-

Ուելու համար այլ տրամաբանություն ընտրվել` հիմք ընդունվել խախտման պահը և ոչ թե վերջնական դատական ակտի գոյությունը: Հետևաբար, պետք է նախատեսել ժամկետի հաշվարկը խախտման պահից, իսկ եթե անձը որոշել է վիճարկել այն վարչական ակտը, որը կայացվել է վիճարկվող նորմատիվ ակտի հիման վրա, որպես այլընտրանք նախատեսել ժամկետի հաշվարկը վերջնական դատական ակտից հետո:

Առաջարկ

Նորմատիվ ակտերի վիճարկման վարույթով նախատեսել ժամկետի հաշվարկը խախտման պահից` խախտման պահ համարելով անձի նկատմամբ այդ նորմի անմիջական կիրառումը, իսկ եթե անձը որոշել է վիճարկել այն վարչական ակտը, որը կայացվել է վիճարկվող նորմատիվ ակտի հիման վրա, որպես այլընտրանք նախատեսել ժամկետի հաշվարկը վերջնական դատական ակտից հետո:

Գլուխ 15. Պատասխանատվությունը վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի համար

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը նախատեսում է պատասխանատվություն վարչարարությամբ պատճառված վնասի համար:

Օրենքի համաձայն՝ վարչական մարմինների կողմից իրականացվող վարչարարության հետևանքով անձանց պատճառված վնասը ենթակա է հատուցման՝ սույն բաժնի դրույթներին համապատասխան: Ընդ որում, հատուցման ենթակա է և՛ ոչ իրավաչափ վարչարարության, և՛ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասը: Ոչ իրավաչափ վարչարարության դեպքում վնասի հատուցման նախապայման է հանդիսանում վարչական մարմնի իրավական ակտը, գործողությունը կամ անգործությունը ոչ իրավաչափ ճանաչվելը: Ընդ որում, օրենքը սահմանել է վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնելու համար պարտադիր արտադատական կարգ՝ պահանջը պետք է ներկայացվի վարչական մարմին, հետո՝ դատարան:

Վնասի հատուցումն իրականացվում է երկու եղանակներով՝ վարչարարությամբ առաջացած հետևանքները վերացնելու կամ դրամական միջոցներով հատուցելու եղանակով: Նշված հոդվածի մեկնաբանությունը վկայում է այն մասին, որ եթե վարչարարությամբ պատճառված վնասները վերացված են, օրինակ, օրինականացվել է անշարժ գույքը, որի համար դիմում էր ներկայացրել անձը և մերժում է ստացել, ապա կրած ծախսերի համար հատուցում, այսինքն, դրամական հատուցում անձը չի կարող ստանալ:

Օրենքում տրված ձևակերպումը վկայում է այն մասին, որ եթե վարչարարությամբ առաջացած հետևանքները վերացված են, ապա դրամական միջոցներով հատուցելու եղանակն անձը չի կարող օգտագործել: Անհրաժեշտ է հասկանալ, թե ինչպես պետք է մեկնաբանել «վարչարարությամբ առաջացած հետևանքները վերացնել» արտահայտությունը: Ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ առաջացած հետևանքներն այն ծախսերն են, որոնք անձը կրում է ոչ իրավաչափ վարչարարության իրականացման պահից սկսած, և այն դրությունն է, որն առաջացնում է ոչ իրավաչափ վարչարարությունը: Այսինքն, վարչարարության հետևանքների վերացումն անձի համար նախկին դրության՝ մինչև իրավունքների խախտումն առկա դրության վերականգնումն է:

Ղատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այն գործերով, որոնցով ներկայացվել է վարչական մարմնի գործողության, անգործության ոչ իրավաչափ լինելը ճանաչելու և դրա արդյունքում պատճառված վնասի հատուցման պահանջ, հիմնականում մերժվում են:

ՎԴ/2164/05/09 վարչական գործով ներկայացված հայցադիմումի հիմքում դրվել են այն հանգամանքները, որ ներկայացված կատարողական թերթի հիման վրա կատարողական գործողություններն ամբողջական չեն կատարվել: Մասնավորապես, արգելանք է դրվել և աճուրդով վաճառվել պարտապանին պատկանող սրճարանը, սակայն հետագայում պարզվել է, որ պարտապանն ունեցել է նաև այլ գույք, որը հարկադիր կատարողն իր անփութության արդյունքում չի հայտնաբերել, իսկ պարտապանն օտարել է այն: Ղատարանը վճռով հաստատված է համարել, որ պարտապանն ունե-

ցել է գույք և դրամական միջոցներ, որոնք հարկադիր կատարողը պարտավոր էր առգրավել և իրացնել, մինչդեռ հարկադիր կատարողը 2006թ.-ից մինչև 2007թ.-ն ընկած ժամանակահատվածում պարտապանի գույքի և դրամական միջոցների առկայության պարագայում կատարողական վարույթի շրջանակներում դրսևորել է անգործություն, մասնավորապես, չի իրականացրել համապատասխան գործողություններ, որոնք ուղղված կլինեին գույքի առգրավմանն ու իրացմանը, պարտապանին սեփականության իրավունքով պատկանող գույքի և գույքային իրավունքների կազմի ու քանակի մասին տեղեկություններ ստանալուն և հայտնաբերելուն:

Այսպիսով, դատարանը հաստատված է համարել, որ պատասխանող ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության աշխատակիցը դրսևորել է ոչ իրավաչափ անգործություն, և այդ մասով հայցը բավարարել է: Սակայն դատարանը մերժել է հայցը ոչ իրավաչափ անգործությամբ պատճառված վնասի հատուցման մասով՝ պատճառաբանելով, որ հարկադիր կատարողը 03.04.2009թ.-ին արգելանք է դրել պարտապանին համասեփականության իրավունքով պատկանող բաժնետոմսերի վրա, այսինքն, շարունակում է գործողություններ իրականացնել պարտապանին պատկանող շարժական և անշարժ գույքի, ինչպես նաև դրամական միջոցների հայտնաբերման ուղղությամբ, ընդ որում, հայտնաբերվել է որոշակի գույք, որի իրացմամբ պահանջատերը հնարավորություն է ստանում իր պահանջը որոշակի չափով բավարարել և հաշվի առնելով նշվածը՝ դատարանը գտնում է, որ հարկադիր կատարողի անգործությունը չի հանգեցնում վնասի առաջացման, քանի դեռ հարկադիր կատարողը շարունակում է իրականացնել գործողությունները կատարողական թերթի պահանջները կատարելու ուղղությամբ, և այս պարագայում չի կարող խոսք լինել հայցվորին պատճառված վնասի՝ գույքի կորստի կամ վնասվածքի առաջացման մասին:

Մեկ այլ վարչական գործով՝ ՎԴ/2474/05/09 վարչական գործով հայցվորը ներկայացրել է ոչ իրավաչափ վարչարարության պատճառված վնասի հատուցման պահանջ՝ հայցի հիմքում դնելով այն հանգամանքը, որ տեղեկատվություն է պահանջել պետական մարմնից, որը տրամադրվել է օրենքով սահմանված ժամկետների խախտմամբ: Ընդ որում հայցվորը ներկայացրել է դատական ակտ, որով հարցումը ուշացմամբ տրամադրելու հիմքով ձանաչվել է իր տեղեկատվության ազատության իրավունքի խախտումը: Հայցվորը վնասի հատուցման պահանջը ներկայացրել էր՝ հաշվի առնելով, որ ստիպված է եղել իր հարցմանն ուշ պատասխանելու համար կրել լրացուցիչ փոստային և այլ ծախսեր: Դատարանը վնասների հատուցման պահանջը մերժել է՝ հիմքում դնելով «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 99-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ պատասխանատվություն կրողը վնասը հատուցում է դրամական միջոցներով, եթե հետևանքների վերացումը հնարավոր կամ բավարար չէ, կամ հետևանքների վերացման համար անհրաժեշտ են ավելի մեծ ծախսեր, քան պատճառված գույքային վնասը: Ըստ դատարանի՝ նշված նորմը «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 45-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան մեկնաբանելու դեպքում օրենսդիրը դրամական միջոցներով վնասի հատուցման պարտադիր պայման է համարում հետևանքների վերացումը հնարավոր կամ բավարար չլինելը, կամ հետևանքների վերացման համար ավելի մեծ ծախսերի անհրաժեշտությունը, քան պատճառված գույքային վնասը: Այսինքն, ամեն դեպքում, դրամական միջոցներով վնասի

հատուցումն օրենսդիրը կապում է ոչ իրավաչափ վարչարարության առաջացրած հետևանքների հետ, որոնք նշված գործով ըստ էության առկա չեն: ՀՀ ՎԴ-ի վճռով ամրագրված փաստը վերաբերել է այն հանգամանքին, որ հայցվորը հնգօրյա ժամկետում չի տեղեկացվել առ այն, որ տեղեկատվությունը տրամադրվելու է դիմումն ստանալուց հետո 30-օրյա ժամկետում: Միայն հարցման պատասխանն ուշ տրամադրելով՝ հայցվորին վնաս չի պատճառվել:

Փաստորեն, առկա կարգավորման շրջանակներում, վնասի հատուցումը պայմանավորվում է ոչ իրավաչափ վարչարարության առաջացրած հետևանքներով, դատարանի մեկնաբանությունից բխում է, որ եթե իրավունքի խախտումը վերացվել է, ապա անձի կրած ծախսերը ենթակա չեն հատուցման: Կարծում ենք, որ նման պրակտիկան չի բխում օրենքի պահանջներից:

Օրենքի համաձայն՝ պատասխանատվություն կրողը վնասը հատուցում է դրամական միջոցներով, եթե հետևանքների վերացումը հնարավոր կամ բավարար չէ, կամ հետևանքների վերացման համար անհրաժեշտ են ավելի մեծ ծախսեր, քան պատճառված գույքային վնասը: Կարծում են, որ դրամական միջոցներով հատուցման եղանակն այն դեպքում է կիրառվում, երբ իրավունքների վերականգնումն անհնար է, սակայն այս դեպքում ևս հատուցումը ներառում է անձի կրած ծախսերը:

Առաջարկ

Ապահովել դատարանի կողմից վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ նորմերի կիրառումը և օրենքի պահանջներին համապատասխան դատական պրակտիկայի ձևավորումը:

Գլուխ 16. Վարույթը վճռաբեկ դատարանում

ա. Վճռաբեկ դատարանը որպես վարչական արդարադատություն իրականացնող երկրորդ ատյան

բ. Վճռաբեկ դատարանի կողմից բողոքը վերադարձնելու պրակտիկայի ուսումնասիրություն

ա. Հայաստանի Հանրապետությունում վարչական արդարադատության՝ որպես ինքնուրույն ճյուղի ներմուծման պահից գործում էր արդարադատության երկաստիճան համակարգ: Այնուհետև, վճռաբեկ վարույթը կարգավորող նորմերը պարբերաբար փոփոխությունների ենթարկվեցին, ի վերջո ՀՀ օրենսդիրը ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշման արդյունքում որոշեց ներմուծել արդարադատության եռաստիճան համակարգ: Հարկ ենք համարում անդրադառնալ ՀՀ ՎԴՕ-ի՝ վճռաբեկ վարույթի կարգավորմանը նվիրված բաժնի նորմերի զարգացմանը:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 118-րդ հոդվածի առաջին մասը սկզբնական խմբագրությամբ նախատեսում էր, որ ՎԴ-ի դատական ակտերի բողոքարկման կարգի, հիմքերի և գործերի վարույթը վճռաբեկ դատարանում իրականացնելու վրա (*mutatis mutandis*) տարածվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված նորմերը և առանձին չէր կարգավորում վճռաբեկ բողոք բերելու հիմքերը, կարգը:

ՀՀ ՍԴ-ի՝ 25.11.2008թ.-ի թիվ 780-ՍԴՈ որոշմամբ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածի 1-ին մասը ձանաչվեց Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 1-ին հոդվածի, 18-րդ - հոդվածի 1-ին մասի, 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին հակասող և անվավեր: ՀՀ ՍԴ-ը ներկայացրել էր հետևյալ պատճառաբանությունը. «Վարչական արդարադատության ոլորտում անձի դատական պաշտպանության իրավունքի իրացման արդյունավետությունն առաջին հերթին պայմանավորված է ՀՀ վարչական արդարադատության երկաստիճան համակարգի մատչելիությամբ և դրա արդյունավետությամբ, մասնավորապես, ՎԴ-ի դատական ակտերի բողոքարկման միակ ատյանի՝ վճռաբեկ ատյանի մատչելիությամբ և արդյունավետությամբ»:

Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ հարկ է համարում վարչական արդարադատության ոլորտում վճռաբեկ դատարանի՝ որպես բողոքարկման միակ ատյանի մատչելիությունն ու արդյունավետությունն առաջին հերթին գնահատել ՎԴ-ի ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոք բերելու հիմքերի և վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու պայմանների համատեքստում: Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ վարչական արդարադատության երկաստիճան համակարգի պարագայում, երբ վերաքննիչ վարույթը բացակայում է, այս գործոնն էլ ավելի որոշիչ և էական դերակատարում է ձեռք բերում ոչ միայն վճռաբեկ դատարանի մատչելիության իրավունքի, այլ նաև մասնագիտացված վարչական արդարադատության երկաստիճան համակարգի մատչելիության և արդյունավետության ապահովման տեսանկյունից:

Ըստ Սահմանադրական դատարանի՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի վիճարկվող 118-րդ հոդվածի 1-ին մասով օրենսդիրը, հաշ-

վի չառնելով վարչական արդարադատության, հանրային-իրավական վեճերի լուծման առանձնահատկությունները, քաղաքացիական դատավարության եռաստիճան համակարգում կիրառվող՝ վճռաբեկության ինստիտուտի իրավակարգավորման բոլոր տարրերը, այդ թվում նաև՝ վճռաբեկ բողոքի հիմքերն ու ընդունելիության պայմանները, տարածել է ՎԴ-ի ակտերի բողոքարկման վրա: Եթե վճռաբեկ բողոք բերելու՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հիմքերն ու բողոքի ընդունելիության պայմանները, պայմանավորված վճռաբեկ դատարանի սահմանադրաիրավական գործառնությունով, եռաստիճան համակարգում իրավաչափ են ու ողջամիտ, ինչպես դա ընդունել է սահմանադրական դատարանն իր՝ 2007թ.-ի ապրիլի 9-ի ՍԴՈ-690 որոշման մեջ, ապա երկաստիճան համակարգի պարագայում նշված գործոնները բողոքարկման միակ՝ վճռաբեկ ատյանի մատչելիությունը և արդյունավետությունը սահմանափակում են այնքան, որ խաթարվում է դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը՝ բացասաբար անդրադառնալով նաև վարչական արդարադատության համակարգի կենսունակ գործունեության վրա: Սահմանադրական դատարանն իրավաչափ չի համարում վերաքննիչ վարույթի բացակայության պայմաններում ՎԴ-ի ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոքի առնչությամբ այն նույն հիմքերի և ընդունելիության պայմանների սահմանումը, որոնք կիրառվում են քաղաքացիական արդարադատության եռաստիճան համակարգում:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշման հիման վրա կատարվեցին համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ, մասնավորապես, ՀՀ ՎԴՕ-ի 118-րդ հոդվածը լրացվեց 118.1-118.6 հոդվածներով, որոնք կարգավորում են վճռաբեկ բողոք բերելու իրավունքը, բողոքի հիմքերը, ժամկետները, կարգը, բողոքը քննության ընդունելու պայմանները:

Ընդ որում, նախատեսված փոփոխություններն ըստ էության կրկնում էին ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ վճռաբեկ բողոքարկման վարույթը կարգավորող նորմերը: Այսինքն, օրենսդիրը պարզապես աննշան տարբերությամբ նույն ընթացակարգը սահմանեց ՀՀ ՎԴՕ-ում: Մասնավորապես, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի առաջին մասի երրորդ կետի կարգավորման փոխարեն այն մասին, որ բողոքը վարույթ է ընդունվում, եթե ստորադաս դատարանի կողմից թույլ է տրված առերևույթ դատական սխալ, որը կարող է առաջացնել ծանր հետևանքներ, նախատեսվեց, որ բողոքը վարույթ ընդունելու հիմք է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտումը, որը հանգեցրել է գործի սխալ լուծմանը:

Այսպիսով, ՀՀ ՎԴՕ-ի 118.6-րդ հոդվածի առաջին մասի համաձայն՝ վճռաբեկ դատարանը բողոքն ընդունում է քննության, եթե՝

- 1) բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի միատեսակ կիրառության համար, կամ,
- 2) վերանայվող դատական ակտն առերևույթ (*prima facie*) հակասում է վճռաբեկ դատարանի նախկինում ընդունած որոշումներին, կամ,
- 3) առկա է նյութական կամ դատավարական իրավունքի խախտում, որը հանգեցրել է գործի սխալ լուծմանը, կամ,
- 4) առկա է նոր երևան եկած կամ նոր հանգամանք:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 13.04.2010թ.-ի թիվ 873 որոշման համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում «առկա է» և «հանգեցրել է» բառակապակցությունները՝ իրավակիրառական պրակտիկայի կողմից դրանց տրված մեկնաբանության շրջանակներում ճանաչվել են Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 19-րդ հոդվածին (1-ին մաս) հակասող և անվավեր:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված մեկնաբանության համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված նորմի և ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված նորմի, մասնավորապես, դրանցում համապատասխանաբար՝ «հանգեցրել է գործի սխալ լուծմանը» և «կարող է առաջացնել կամ առաջացրել է ծանր հետևանքներ» բառակապակցությունների համեմատական վերլուծությունը վկայում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների արդյունքում 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում նշված պայմանը, ի տարբերություն ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում նշված պայմանի, որոշակի առաջընթաց է վճռաբեկ դատարանի մատչելիության ապահովման առումով: Սակայն սահմանադրական դատարանն արձանագրում է, որ այս փաստը դեռևս բավարար պայման չէ նոր իրավակարգավորման արդյունավետությունը գնահատելու համար: Վերջինիս տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված՝ բողոքի ընդունելիության պայմանի բովանդակությունը՝ իրավակիրառական պրակտիկայում դրան տրված մեկնաբանությամբ:

Վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.3-րդ հոդվածում ամրագրված՝ վճռաբեկ բողոք բերելու ընդհանուր հիմքում «կարող էր ազդել գործի ելքի վրա» բառակապակցության և 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված՝ վճռաբեկ բողոքի ընդունելիության պայմանում «հանգեցրել է գործի սխալ լուծմանը» բառակապակցության համեմատական վերլուծությունը վկայում է, որ «կարող էր» բառակապակցությունն արտահայտում է հավանականություն և կրում է դիսպոզիտիվ բնույթ, իսկ 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված՝ «հանգեցրել է» արտահայտությունը ենթադրում է փաստի հաստատում և կրում է իմպերատիվ բնույթ: Նման տարբերությունը բովանդակային առումով նշանակում է, որ եթե վճռաբեկ բողոք բերող անձն իր բողոքում պարտավոր է հիմնավորել դատական սխալի՝ գործի ելքի վրա ազդեցության վերաբերյալ իր ենթադրությունը, ապա վճռաբեկ դատարանը դիմումի ընդունելիության հարցի քննության փուլում պարտավոր է ոչ թե ստուգել դատական սխալի՝ գործի ելքի վրա ազդեցության վերաբերյալ վճռաբեկ բողոք բերող անձի ենթադրության հիմնավորված լինելու հանգամանքը, այլ հաստատել այն փաստը, որ դատական սխալը հանգեցրել է կամ չի հանգեցրել գործի սխալ լուծմանը:

ՀՀ ՎԴՕ-ում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքով (ՀՕ-1235-Ն, ՀՀ ՊՏ 2010.10 29/55(789), ընդունվել է 29.10.2010թ.-ին, ուժի մեջ է մտել 01.12.2010թ.-ին) վարչական արդարադատության համակարգը դարձավ եռաստիճան. ստեղծվեց ՀՀ վերաքննիչ ՎԴ: Նախա-

տեսված փոփոխություններով ՎԴ-ի վճիռները ենթակա են բողոքարկման վերաքննիչ դատարան, որից հետո՝ վճռաբեկ դատարան:

Սակայն, մեր գնահատմամբ կատարված փոփոխություններում կրկին իրացված չէ արդարադատության մատչելիության ապահովման հանձնարարականը: Այսպես, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի տարր կազմող արդարադատության մատչելիության վերաբերյալ իր նախադեպային որոշումներում արտահայտել է այն սկզբունքային իրավական դիրքորոշումը, որի համաձայն՝ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիան Պայմանավորվող պետություններին չի պարտադրում ստեղծել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, այնուամենայնիվ, եթե ստեղծել են, պետք է ապահովվի, որ շահագրգիռ անձինք այդ դատարաններում ևս օգտվեն 6-րդ հոդվածով նախատեսված երաշխիքներից:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեն 2004թ.-ի դեկտեմբերի 15-ին ընդունել է Վարչական ակտերի դատական վերահսկողության վերաբերյալ (2004) 20 հանձնարարականը: Վերջինս իր 4-րդ (i) կետում ամրագրում է. «Վարչական ակտը վերանայող դատարանի որոշումը պետք է, գոնե կարևոր գործերում, ենթակա լինի բողոքարկման վերադաս ատյանին, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ գործը, ներպետական օրենսդրությանը համապատասխան, ուղղակիորեն տրվում է վերադաս ատյանին»:

Հանձնարարականը նաև ամրագրում է.

- Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետությունները պետք է ապահովեն, որպեսզի իրենց երկրի դատարանակազմությունը և դատական ընթացակարգերը համապատասխանեն Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի պահանջներին, որպեսզի երաշխավորվի վարչական ակտերի նկատմամբ վերահսկողության արդյունավետությունը,
- դատական ակտը բողոքարկելու իրավունքը պետք է ճանաչվի յուրաքանչյուր անդամ պետությունում:

Վարչական դատավարության օրենսգրքի 19.1 գլուխը կարգավորում է վարույթը վերաքննիչ ՎԴ-ում: Այս գլուխը ևս հիմնականում կրկնում է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի՝ վերաքննիչ վարույթը կարգավորող դրույթները: Սակայն արդարադատության մատչելիության տեսանկյունից կրկին առկա էական խնդիր : Այսպես, Վարչական դատավարության օրենսգրքի 117.6-րդ հոդվածը կարգավորում է վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու հիմքերը, որի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձման հիմք է հանդիսանում նաև, եթե բողոքի շրջանակում առերևույթ բացառվում է դատական սխալի՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմերի խախտման առկայության հնարավորությունը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա: Ստացվում է, որ այն դեպքում, երբ քաղաքացիական գործերով վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելիս վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը ստուգում է բողոքի ձևի՝ օրենքին համապատասխանության հարցը, ապա վարչական գործերով վերաքննիչ բողոքում անձը պետք է նաև հիմնավորի նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի առերևույթ էական խախտման առկայությունը: Այսինքն, այս դեպքում վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունելիս դատարանն իրականացնելու է նաև բողոքի ըստ էության քննություն՝ պարզելու համար, թե արդյոք առկա են իրավունքի առերևույթ էական խախտում: Կարծում են, որ սա արդարա-

դատության մատչելիության էական խոչընդոտ է հանդիսանալու, բացի այդ քաղաքացիական գործերի համեմատ ոչ արդարացված տարբերակված մոտեցում է ցուցաբերվում: Առավել ևս եթե ի նկատի ունենանք, որ վարչական դատավարության շրջանակներում խոսքը վերաբերում է հանրային իրավական հարաբերություններին, այսինքն, կոնկրետ գործով արդարադատությունն իրականում հանրությանն է վերաբերում, ոչ թե գործով կողմեր հանդիսացող անձանց:

Վարչական դատավարության օրենսգրքի 118.8-րդ հոդվածը սահմանում է վճռաբեկ դատարանի կողմից բողոքը քննության ընդունելու հիմքերը, որոնց թվում սահմանում է. «առկա է նյութական կամ դատավարական իրավունքի նորմի առերևույթ էական խախտում»:

Այնուամենայնիվ, վճռաբեկ դատարանի պրակտիկայում դեռևս առկա են այն թերությունները, որոնք հիշատակվել են ՀՀ Սահմանադրական դատարանի հիշյալ երկու որոշումներում: Այդ մասին է վկայում տարբեր ժամանակահատվածներում ընդունված ՀՀ վճռաբեկ դատարանի՝ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումների ուսումնասիրությունը:

Խնդիր ա. Վկայակոչվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի վճռաբեկ վարույթը կարգավորող նորմերը.

Չնայած ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 13.04.2010թ.-ի որոշմամբ արտահայտված դիրքորոշմանը՝ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի որոշումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ Սահմանադրական դատարանի որոշումներից հետո էլ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը վարչական գործերով վճռաբեկ վարույթի նկատմամբ շարունակում է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի հիմքերը:

ՀՀ ՎԴՕ-ի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՎԴ-ում վարչական գործերով դատավարության կարգը սահմանվում է սույն օրենսգրքով և Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգրքով, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով այնքանով, որքանով դրա նորմերն իրենց էությանը կիրառելի են («mutatis mutandis») վարչական դատավարության նկատմամբ և չեն հակասում սույն օրենսգրքին ու վարչական դատավարության էությանը: Չնայած ՀՀ ՎԴՕ-ի 118-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ՎԴ-ի դատական ակտերի վճռաբեկ դատարան բողոքարկման կարգի և գործերի վարույթի վրա տարածվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված նորմերը, այնուամենայնիվ, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից տրված մեկնաբանության սահմաններում ակնհայտ է, որ իրենց էությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի համապատասխան նորմերը կիրառելի չեն:

Մասնավորապես, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի հիշյալ որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը նշել է, որ իրավակիրառական պրակտիկայում իրացված չէ սահմանադրական դատարանի այն իրավական դիրքորոշումը, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածում "mutatis mutandis" վերապահումը չի կարող մեկնաբանվել այնքան լայն, որ ՎԴ-ի ակտերի բողոքարկման նկատմամբ ամբողջությամբ կիրառվեն քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի նորմերը: Ավելին, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 118-րդ հոդվածը (նոր խմբագրությամբ) ընդհանրապես թույլ չի տալիս հղում կատարել ՀՀ քաղաքա-

ցիական դատավարության օրենսգրքի այն նորմերին, որոնք սահմանում են վճռաբեկ բողոք բերելու հիմքերը:

ՎԴ 3120/05/09 վարչական գործով 28.10.2009թ.-ի որոշմամբ կիրառվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 231-րդ, 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ 7499/05/08 վարչական գործով 04.11.2009թ.-ի՝ կայացված վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 231-րդ, 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ 4083/05/09 վարչական գործով 27.01.2010թ.-ի որոշմամբ կիրառվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ/5409/05/08 վարչական գործով 07.04.2010թ.-ի որոշմամբ կիրառվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 226-րդ, 231-րդ, 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ/4592/05/09 վարչական գործով 07.06.2010թ.-ի որոշմամբ կիրառվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 231-րդ, 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ/3395/05/09 վարչական գործով 15.09.2010թ.-ի որոշմամբ կիրառվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 231-րդ, 233-րդ, 234-րդ հոդվածները:

ՎԴ 0171/05/09 վարչական գործով 13.10.2010թ.-ի՝ կայացված վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը կիրառել է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 233-րդ, 234-րդ, 226-րդ հոդվածները:

Խնդիր բ. Վճռաբեկ դատարանը բողոքը վերադարձնելու մասին որոշումներում հղում է կատարում ստորադաս ատյանի վճիռն՝ հիմնավորելով, որ վճիռն օրինական է:

Այս կապակցությամբ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն ամրագրել է, որ իրավակիրառական պրակտիկան ևս ձևավորվել է օրենսգրքի 118.6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում ամրագրված նորմի նման ընկալմամբ: Մասնավորապես, այդ մասին է վկայում վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին վճռաբեկ դատարանի որոշումներում, այդ թվում՝ դիմողի գործով կայացրած որոշման մեջ վճռաբեկ դատարանի հետևյալ ձևակերպումը. «Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Դատարանը, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 113-րդ հոդվածի 1-ին մասի պահանջներին համապատասխան, գնահատելով գործում առկա ապացույցները, պարզելով գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները և կիրառելով սույն գործով կիրառման ենթակա օրենքները, իրավացիորեն հայցը մերժել է»:

Սահմանադրական դատարանը գտել է, որ դատական սխալի՝ գործի սխալ լուծմանը հանգեցրած լինելու կամ չլինելու փաստի հաստատումն իր բնույթով չի վերաբերում դիմումի ընդունելիության պայմաններին, նման փաստի հաստատումը կարող է տեղի ունենալ դատաքննության փուլում՝ արդարության բոլոր պահանջների պահպանմամբ: Որպես վճռաբեկ բողոքի ընդունելիության պայման կարող է հանդես գալ գործի ելքի վրա ազդե-

ցության վերաբերյալ վճռաբեկ բողոք բերող անձի ենթադրության ներկայացված լինելու հանգամանքի ստուգումը, այլ ոչ թե այն փաստի հաստատումը, որ դատական սխալը հանգեցրել է կամ չի հանգեցրել գործի սխալ լուծմանը:

ՎԴ 3120/05/09 վարչական գործով 28.10.2009թ.-ի, ՎԴ 4083/05/09 վարչական գործով 27.01.2010թ.-ի, ՎԴ/5409/05/08 վարչական գործով 07.04.2010թ.-ի, ՎԴ/3395/05/09 վարչական գործով 15.09.2010թ.-ի որոշումներում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, վկայակոչելով ՀՀ ՎԴ-ի պատճառաբանական մասում արված հետևությունները, գտել է, որ բողոքի հիմնավորումները հերքվում են ՎԴ-ի վճռում նշված պատճառաբանություններով:

ՎԴ 0171/05/09 վարչական գործով 13.10.2010թ.-ի՝ կայացված վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման համաձայն՝ «Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Ղատարանի կողմից թույլ տրված դատական սխալի՝ նյութական և դատավարական իրավունքի խախտումների մասին բողոք բերած անձի հիմնավորումը հերքվում է Ղատարանի վճռում նշված պատճառաբանություններով»:

Խնդիր գ. Վճռաբեկ դատարանը վարույթ ընդունելու հարցը որոշելու փուլում բողոքի ըստ էության քննություն է իրականացնում:

ՎԴ 7499/05/08 վարչական գործով 04.11.2009թ.-ի՝ կայացված վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման համաձայն՝ «Տվյալ դեպքում բողոք բերած անձը վճռաբեկ բողոքում չի նշել և հիմնավորել, թե դատարանի կողմից նյութական և դատավարական իրավունքի որ նորմերն են խախտվել կամ սխալ կիրառվել, ինչպես նաև չի նշել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 234-րդ հոդվածի 1-ին կետով, ՀՀ ՎԴՕ-ի 118.6-րդ - հոդվածի 1-ին մասով սահմանված վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու հիմնավորումները»: Հատկանշական է, որ ներկայացված բողոքում առանձին-առանձին մտնանշվել են այն նորմերը, որոնք սխալ են կիրառվել կամ մեկնաբանվել դատարանի կողմից, և բողոքի առանձին բաժին նվիրված է բողոքը վարույթ ընդունելու հիմնավորումներին: Այս պարագայում վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ չեն նշվել խախտումները:

ՎԴ 0171/05/09 վարչական գործով 13.10.2010թ.-ի՝ կայացված վճռաբեկ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման համաձայն՝ «Նման պայմաններում վճռաբեկ բողոքը քննության ընդունելու վերաբերյալ բողոք բերած անձի հիմնավորումները՝ դատական սխալ թույլ տալու և օրենքի միատեսակ կիրառության համար Վճռաբեկ դատարանի որոշման էական նշանակություն ունենալու մասին, անհիմն են, քանի որ տվյալ դեպքում հիմնավորված չէ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտման առկայությունը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա»:

ՎԴ 3120/05/09 վարչական գործով 28.10.2009թ.-ի, ՎԴ/3395/05/09 վարչական գործով 15.09.2010թ.-ի որոշումներում ևս ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ հիմնավորված չէ նյութական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտումը, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա:

Առաջարկ

1. Իրավակիրառ պրակտիկայում իրացնել Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ կապված վարչական գործերով վճռաբեկ բողոքների քննության հետ:

ԿՈՆՍՈԼԻԴԱՑՎԱԾ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԳԼՈՒԽ 1. Վարչական արդարադատության մատչելիությունը Հայաստանում	
Վարչական արդարադատության մատչելիությունը Հայաստանում	ՎՀՎՎ մասին օրենքի «վարչական մարմին» եզրույթի իրավական սահմանման մեջ ավելացնել հետևյալ արտահայտությունը. «ցանկացած ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ, որն իրականացնում է պետական գործառույթ»:
Վարչական դատարանի իրավագործությունը հանրային լիազորություններ իրականացնող մասնավոր անձանց «վարչարարության» նկատմամբ	<p>1. ՎԴՕ-ի 3-րդ հոդվածում կատարել լրացում, որն անձանց թույլ կտա հանրային գործառույթներ իրականացնող ոչ պետական մարմինների կողմից իրենց խախտված իրավունքների պաշտպանության նպատակով դիմել ՎԴ:</p> <p>Այնուամենայնիվ, միայն այս օրենսդրական փոփոխությունը բավարար չէ: Անհրաժեշտ է, որպեսզի պետությունն իր գործառույթները մասնավոր մարմիններին պատվիրակելիս հստակ սահմանի, որ այդ մարմինները պատվիրակված (մասնավորեցված պետական) գործառույթներն իրականացնելիս գործելու են որպես հանրային (վարչական) մարմիններ: Այսինքն, այդ մարմինների և մասնավոր անձանց հանրային բնույթ ունեցող իրավահարաբերությունները կարգավորվելու են հանրային իրավունքի սկզբունքներով: Օրինակ, գազամատակարարում իրականացնող իրավաբանական անձը պետք է պարտականություն կրի կիրառելու ՎՀՎՎ մասին օրենքի 8-րդ հոդվածով սահմանված համաչափության սկզբունքը, իրականացնելու վարչական վարույթ, լսումներ և այլն: Գործառույթներ պատվիրակելիս պետությունը պետք է հստակ սահմանի, որ պետական գործառույթ իրականացնող իրավաբանական անձինք այդ գործառույթներն իրականացնելիս գործելու են բացառապես հանրային իրավունքի ռեժիմում: Իրավական ռեժիմի սահմանումը պետք է կատարվի այն իրավական ակտով, որով մասնավորեցվում կամ պատվիրակվում են որոշակի պետական գործառույթներ: Իսկ պայմանագրերի միջոցով պետական գործառույթները ժամանակավորապես մասնավոր անձանց պատվիրակելիս այդ պայմանագրում հստակ պետք է սահմանվի, թե որոնք են պետական գործառույթները, որոնք պատվիրակվում են, և այդ գործառույթների իրականացման նկատմամբ նույնպես պայմանագրով պետք է սահմանվի հանրային իրավական ռեժիմ: Այսինքն, պայմանագրով պետք է սահմանվի, որ պետական գործառույթն իրականացնելիս մասնավոր կազմակերպությունը հանդիսանում է վարչական մարմին, որն իրականացնում է վարչարարություն, որի իրավաչափության ստուգումն ընդդատյա է ՀՀ ՎԴ-ին:</p> <p>Պրակտիկայում ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը ևս պետք է իր որոշումներով ապահովի օրենքի միատեսակ կիրառությունը՝ «պետական գործառույթ» եզրույթի իրավական բովանդակության առումով: Այդ որոշումը պետք է պարունակի որոշակի չափանիշներ, որոնց միջոցով հնարավոր կլինի տարանջատել պետական ու մասնավոր գործառույթները և այդպիսով պարզել այն իրավական ռեժիմը, որը պետք է կիրառվի</p>

	<p>տվյալ մարմնի գործունեության նկատմամբ:</p> <p>2. ՀՀ օրենսդրությամբ հստակ սահմանել, որ բոլոր դեպքերում, երբ պետությունն իր հանրային գործառնությունների իրականացումը պատվիրակում է մասնավոր անձանց՝ անկախ պատվիրակման ձևից (պայմանագիր, օրենսդրական ակտ և այլն), ապա շահագրգիռ անձանց իրավունքների իրականացումն ու պաշտպանությունն իրականացվում է հանրային իրավունքի նորմերի միջոցով:</p>
<p>Հայցադիմումը վարույթ ընդունելիս միասնական պրակտիկայի բացակայություն</p>	<p>Օրենքով սահմանել «սխալ» հայցատեսակ ներկայացնելու իրավական հետևանքները՝ միաժամանակ ապահովելով դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետությունը:</p> <p>«Սխալ» հայց ներկայացնելու դեպքում իրավական հետևանքների կիրառումը պետք է տեղի ունենա հայցը վարույթ ընդունելու փուլում:</p> <p>Վերախմբագրել ՎՂՕ-ի 90-րդ հոդվածը, որը կբացառի ի սկզբանե ՎՂ-ին ոչ ընդդատյա գործերի վարույթ ընդունելը, իսկ հետագայում դրանց կարճումը:</p> <p>Օրենքով նախատեսել հայց ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետից հետո հայցադիմումներ ներկայացնելու իրավական հետևանքը:</p> <p>Բացառել ՎՂ-ի կողմից ՎՂՕ-ով նախատեսված ժամկետների խախտմամբ ներկայացված հայցադիմումների ընդունման մերժումը՝ ՎՂ-ին ենթակա չլինելու պատճառաբանությամբ:</p> <p>Ապահովել հայցադիմումների ընդունումը մերժելու պրակտիկայի միասնականությունը:</p> <p>ՀՀ վճռաբեկ դատարանն իր նախադեպային որոշմամբ պետք է սահմանի այն սկզբունքները, որոնց համաձայն քաղաքացիական և վարչական վեճեր քննող դատարանները պետք է որոշեն վեճի մասնավոր կամ հանրային իրավական բնույթը:</p> <p>Ստեղծել վարչական և ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից վեճի բնույթի վերաբերյալ անհամաձայնության դեպքում առարկայական ընդդատության հարցի լուծման իրավական մեխանիզմ:</p> <p>Քննարկել ՀՀ իրավական համակարգում վարչական կամ հանրային իրավական պայմանագրի ինստիտուտի ներդրման հարցը, որը լայն տարածում ունի Եվրոպական բազմաթիվ երկրներում, հատկապես՝ Գերմանիայում: Նման ինստիտուտի առկայության պարագայում իրավահարաբերությունները կարող են կարգավորվել պայմանագրով, սակայն պահպանելով իրենց հանրային իրավական բնույթը: Օրինակ, լիցենզիայի հիման վրա կնքված լիցենզիոն պայմանագիրը կհամարվի հանրային իրավական պայմանագիր, քանի որ դրա առարկան հանրային իրավական է (քաղաքաշինություն, ընդերքի օգտագործում և այլն), իսկ դրանից ծագող վեճերի քննությունը կիրականացվի ՀՀ ՎՂ-ում:</p>
<p>ԳԼՈՒԽ 2. Հայցադիմումների տեսակներն ըստ ՀՀ ՎՂՕ-ի, օրենսդրական բացերը և իրավակիրառ պրակտիկայում առկա խնդիրները՝ արդարադատության մատչելիության տեսանկյունից</p>	

Նախատեսել սխալ հայց ներկայացնելու հետևանքները: Եթե ՎԴ-ը վարույթ է ընդունել և քննել սխալ հայց, ապա ճիշտ հայցը ներկայացնելու ժամկետները պետք է համարվեն վերականգնված:

Նախատեսել առարկության ներկայացման հնարավորություն այն դեպքերում, երբ անձը տուգանքը վճարելու համար օրենքով նախատեսված ժամկետներում վճարել է այն:

Միջոցներ ձեռնարկել դատավորների և փաստաբանների՝ վարչական հայցերի վերաբերյալ գիտելիքների խորացման ուղղությամբ:

Նախատեսել բոլոր վարչական ակտերի համար բողոքարկելու հնարավորություն. ՎԴՕ-ի 65-րդ հոդվածը լրացնել հետևյալ արտահայտությամբ «...կամ զուգորդվող վարչական ակտի՝ անձի համար ոչ բարենպաստ (միջամտող) դրույթները»:

ԳԼՈՒԽ 3. Ապացույցները վարչական դատավարությունում

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 48-րդ հոդվածի պրակտիկ կիրառությունը և Վարչական ակտի իրավաչափությանը վստահելու իրավունքի պաշտպանությունը ՀՀ վարչական արդարադատությունում

Ապացույցների տեսակները սահմանելիս դրանց շարքում նախատեսել կողմի՝ տեղեկատվության անմիջական կրողի ցուցմունքը որպես ապացույցի տեսակ:

Բացառել ներկայացուցչի բացատրությունների՝ որպես կողմի ցուցմունք ապացույցի օգտագործումը: Ապահովել յուրաքանչյուր դեպքում վարչական մարմնի ներկայացուցչի ցուցմունքի ստացման օրինականությունը (որպես վկա ներգրավումը և սուտ ցուցմունք տալու համար քրեական պատասխանատվության մասին): Վարչական մարմնի ակտերը, գործողությունները, անգործությունը վիճարկելիս անձի վրա պետք է դրվի ոչ թե իր պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված ցանկացած հանգամանքի ապացուցման բեռ, այլ այն հանգամանքների, որոնք բարենպաստ են անձի համար: Ապահովվել պրակտիկայում դատավորների կողմից ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակի բովանդակային պարզումը և ապացուցման բեռի ճիշտ բաշխումը:

Ապահովել դատավորների կողմից իրենց պարտականությունների կատարումը, մասնավորապես վիճելի իրավահարաբերությունների բնույթի և կիրառման ենթակա օրենսդրության պարզումը: ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի առնչությամբ քննարկել հետևյալ լուծումները կամ այլ լուծումներ՝ նշված սկզբունքների պահպանմամբ. Այն դեպքերում, երբ անձը ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետի համաձայն ստացել է վարչական ակտ և կարող է ինքնուրույն, առանց այլ վարչական մարմնի ներդրման ձեռնամուխ լինել իրավունքի իրականացմանը, ապա իրավունքի իրականացմանը ձեռնամուխ լինելուց առնվազն 15 օր առաջ այդ մասին տեղեկացնում է վարչական ակտն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնին: Այդ նպատակով անհրաժեշտ է ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի «ա» կետը լրացնել հետևյալ արտահայտությամբ. «դրա մասին առնվազն 15 օր առաջ ծանուցելով համապատասխան վարչական մարմնի»: Նման ընթացակարգ նախատեսելու դեպքում պետք է կարգավորել նաև, թե որն է 15 օր առաջ վարչական մարմնին չծանուցելու հետևանքը, քաղաքացու համար: Այն դեպքերում, երբ անձը չի կարող ինքուրույն, առանց համապատասխան վարչական մարմնի ներդրման, ձեռնամուխ լինել ՎՀՎԿ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածով տրված վարչական ակտից ծագող իրավունքի իրականացմանը, և հայցադիմում է ներկայացնում ՎԴ ընդդեմ որևէ վարչական մարմնի՝ նպատակ ունենալով ապահովելու այդ իրավունքի իրականացումը, ապա ՎԴ-ը, պարզելով, որ անձի վկայակոչած իրավունքը ծագել է ՎՀՎԿ

	<p>մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի ուժով՝ այդ մասին ծանուցում է վարչական ակտն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմին: Ծանուցումից հետո 15-օրյա ժամկետում ծանուցված վարչական մարմինն իրավունք ունի ՎՂ-ի 3-րդ հոդվածի 2 կետի «2» ենթակետի հիման վրա դիմելու ՎՂ: Վարչական մարմնի կողմից նշված ժամկետում ՎՂ չդիմելու դեպքում՝ ՎՂ-ը քննում և ըստ էության լուծում է վարչական գործը, որից հետո նշված վարչական ակտը դառնում է անվիճարկելի՝ այն ընդունելու իրավասություն ունեցող վարչական մարմնի համար: ՎՂ-ը իրավունք չունի առանց համապատասխան վարչական մարմնի հայցադիմումի քննել հայցվորի՝ ՎՀՎՎ մասին օրենքի 48-րդ հոդվածի հիման վրա տրված վարչական ակտի իրավաչափություն:</p>
<p>ԳԼՈՒԽ 4. Անվճար իրավաբանական օգնությունը վարչական գործերով</p>	
<p>Բարելավել անվճար իրավաբանական օգնության տրամադրման վերաբերյալ ՀՀ օրենսդրության դրույթները՝ վարչական արդարադատությունն առավել մատչելի դարձնելու նպատակով: Առաջարկվում է ընդունել հատուկ օրենք՝ անվճար իրավաբանական օգնության վերաբերյալ, որը կնախատեսի վարչական գործերով անվճարունակ անձանց անվճար իրավաբանական օգնություն տրամադրելու հնարավորություն և անվճարունակության գնահատման հստակ և օբյեկտիվ չափանիշներ:</p>	
<p>ԳԼՈՒԽ 5. Վարչական գործի բանավոր և հրապարակային քննության իրավունքը ՀՀ - վարչական դատավարությունում</p>	
<p>Եվրոպական կոնվենցիայի պահանջները և ՄԻԵԴ դիրքորոշումը</p>	<p>Փոփոխել ՎՂ-ի 108-րդ հոդվածը: Նշված դրույթներում պետք է նախատեսել հետևյալ սկզբունքները. Այն դեպքերում, երբ վարչական գործի քննության առարկան վերաբերում է խիստ տեխնիկական կամ զուտ իրավական խնդրի, և եթե հայցվորին լսելը չի կարող նպաստել գործի հանգամանքների պարզաբանմանը, ապա ՎՂ-ը կարող է որոշում կայացնել արագացված դատաքննություն կիրառելու վերաբերյալ: Դատարանի որոշումը պետք է լինի հիմնավորված՝ գործի փաստական հանգամանքներով:</p>
<p>Վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերը</p>	<p>ՎՂ-ի 153-րդ հոդվածը լրացնել 3-րդ կետով, որը ՎՂ-ին կարգելի վարչական պատասխանատվության ենթարկելու վերաբերյալ գործերով իրականացնել գրավոր քննություն՝ վարչական մարմնի հայցադիմումի ակնհայտ հիմնավոր լինելու պատճառաբանությամբ, եթե առկա չէ պատասխանողի կամավոր համաձայնությունը:</p>
<p>ՎՂ-ի որոշման պատճառաբանվածությունը և դրա բողոքարկումը</p>	<p>Լրացնել ՎՂ-ի 125-րդ հոդվածի առաջին մասը 11-րդ կետով, որով բողոքարկման ենթակա միջանկյալ դատական ակտերի շարքին կդասվի նաև ՎՂ-ի կողմից՝ ՎՂ-ի 108-րդ - հոդվածով նախատեսված հիմքերով գրավոր քննություն անցկացնելու վերաբերյալ կայացրած դատական ակտը:</p>
<p>Վարչական գործերի քննության հրապարակայնության այլ խնդիրները</p>	<p>Ապահովել ՎՂ-ի բոլոր վճիռների հրապարակումը դռնբաց դատական նիստում: Հրապարակայնության սկզբունքի ցանկացած սահմանափակման վերաբերյալ պետք է լինի դատարանի որոշում՝ հիմնված յուրաքանչյուր անհատական գործի հանգամանքների ուսումնասիրության և գնահատականի վրա: Այն պետք է լինի պատճառաբանված և ենթակա լինի բողոքարկման՝ ՎՂ-ի միջանկյալ դատական ակտերի բողոքարկման համար նախատեսված կարգով: ՎՂ-ում կատարել լրացում, որը կպարունակի ՎՂ-ի դռնբաց նիստերի ձայնագրման խնդրի իրավական կարգավորումը, որը պետք է հիմնված լինի հրապարակայնության սկզբունքի լիարժեք հարգման և այն կանխադրույթի վրա, որ</p>

	<p>ձայնագրառումը տեղեկությունների նյութականացման ձև է: Լրացումը պետք է հստակ սահմանի, որ դռնբաց դատական նիստի ընթացքում ձայնագրման հարցի կարգավորման պատասխանատուն նիստը նախագահող դատավորն է, այլ ոչ թե դատական կարգադրիչը:</p>
<p>ԳԼՈՒԽ 6. ՎԴ-ի դատական ակտերի հարկադիր կատարումը</p>	
<p>Հարկադիր կատարողի մասնագիտության ազատականացումը</p>	<p>Բարեփոխել դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության կազմակերպման ձևը՝ դատական ակտերի կատարման արդյունավետությունը բարձրացնելու և դրա միջոցով արդար դատաքննության իրավունքն ապահովելու նպատակով: Քննարկել դատական իշխանության համակարգում տեղակայված կամ անկախ հարկադիր կատարման ծառայություն ստեղծելու հարցը:</p> <p>Ձեռնարկել համապատասխան միջոցներ, որպեսզի պետական միջոցների սակավությունը չմատնանշվի որպես հիմնավորում այն դատական ակտերը չկատարելու համար, որոնք պահանջում են վճարում պետական միջոցներից:</p> <p>Ձևավորել վճիռների չկատարման համար պաշտոնատար անձանց քրեական պատասխանատվության ենթարկելու պրակտիկա:</p> <p>Ապահովել պաշտոնատար անձանց կողմից վճիռների չկատարման դեպքում քննության արդյունավետությունը և անկախությունը:</p>
<p>ԳԼՈՒԽ 7. Դատական կարգով վարչական պատասխանատվության ենթարկելու մասին գործերի վարույթը և պրակտիկայում առկա խնդիրները</p>	
	<p>Օրենսդրությամբ հստակեցնել պատասխանատվության ենթարկելու արձանագրություն կազմելու իրավասություն ունեցող անձանց շրջանակը և ընթացակարգը, քանի որ ՎԴՕ-ով բավարար կարգավորում տրված չէ:</p> <p>Այն դեպքում, երբ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձն է դիմում վարչական պատասխանատվության ենթարկելու պահանջով, հայցադիմումին արձանագրությունը կցելու պահանջ չպետք է ներկայացվի, քանի որ այս դեպքում, ստացվում է, որ անձը պետք է նախ դիմի արձանագրություն կազմելու լիազորություն ունեցող անձին, որպեսզի վերջինս կազմի արձանագրությունը, որը կկցվի հայցադիմումին: Առաջանում է խնդիր. համապատասխան մարմինը կարող է մերժել արձանագրության կազմումը, և անձը ավելի մեծ խնդրի առջև կկանգնի:</p> <p>ՀՀ ՎԴՕ-ի 114-րդ հոդվածը, որը կարգավորում է ՎԴ-ի գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի տեսակները, չի նախատեսում անձին վարչական պատասխանատվության ենթարկելու դատական ակտի տեսակը: Օրենսգրքում պետք է կատարվի համապատասխան փոփոխություն:</p>
<p>ԳԼՈՒԽ 8. Ինքնաբացարկի մասին որոշումների բողոքարկման պրակտիկան</p>	
<p>ՎԴՕ-ում ուղղակիորեն սահմանել ինքնաբացարկը մերժելու վերաբերյալ որոշման բողոքարկման իրավունքը և ապահովել դրա պրակտիկ իրագործումը:</p>	
<p>ԳԼՈՒԽ 9. Հայցի ապահովման դեպքում հնարավոր վնասների ապահովման պրակտիկան</p>	
<p>Օրենսդրորեն նախատեսել, որ դատարանը նաև երրորդ անձի միջնորդությամբ կարող է հայցվորից պահանջել եռօրյա ժամկետում տրամադրել ապահովում՝ հնարավոր վնասների հատուցման համար:</p>	

ԳԼՈՒԽ 10. ՀՀ ՎԴՕ-ի 83-րդ հոդվածի կիրառման պրակտիկան (հայցադիմումին պատասխան ներկայացնելը)
Միասնականացնել գրավոր պատասխան չներկայացնելու դեպքում կիրառվող իրավական հետևանքները և դրանց կիրառման չափանիշները: Սահմանել դատարանի հայեցողական լիազորության իրավաչափ իրականացումն ապահովող իրավական երաշխիքներ:
ԳԼՈՒԽ 11. Վարչական դատավարությունում գործի վարույթի կասեցումը
Օրենսդրորեն նախատեսել է գործի վարույթի կասեցումը մերժելու վերաբերյալ որոշումը բողոքարկելու հնարավորություն:
ԳԼՈՒԽ 12. Իրավունքների կոլեկտիվ պաշտպանության մեխանիզմների արդյունավետությունը ՀՀ վարչական արդարադատության բնագավառում
Օրենսդրորեն ամրագրել շահագրգիռ հասարակական կազմակերպությունների՝ հայց ներկայացնելու իրավունքը:
ԳԼՈՒԽ 13. Վարչական դատարանի կողմից գործերի քննության արդյունավետությունը
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ապահովել ՎԴ-ում գործերի արագ և արդյունավետ վարումը և քննությունը՝ մեծացնելով ՎԴ-ի դատավորների թիվը: 2. Սահմանել գործերի քննության առավելագույն դատավարական ժամկետներ: Ժամկետի խախտումը պետք է հանդիսանա դատավորին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հիմք: 3. Ձևավորել դատական նիստերի օրերի նշանակման միասնական չափանիշներ: Մասնավորապես, նիստերը պետք է նշանակվեն ըստ հայցերի մուտքագրման առաջնայնության: Առավել վաղ մուտքագրված գործերը պետք է ունենան առաջնայնություն առավել ուշ մուտքագրված գործերի համեմատ և այլն:
ԳԼՈՒԽ 14. Նորմատիվ ակտերի վիճարկման վարույթը
Նորմատիվ ակտերի վիճարկման վարույթով նախատեսել ժամկետի հաշվարկը խախտման պահից՝ խախտման պահի համարելով անձի նկատմամբ այդ նորմի անմիջական կիրառումը, իսկ եթե անձը որոշել է վիճարկել այն վարչական ակտը, որը կայացվել է վիճարկվող նորմատիվ ակտի հիման վրա, որպես այլընտրանք նախատեսել ժամկետի հաշվարկը վերջնական դատական ակտից հետո:
Գլուխ 15. Պատասխանատվությունը վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի համար
Ապահովել դատարանի կողմից վարչարարության հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման վերաբերյալ նորմերի կիրառումը և օրենքի պահանջներին համապատասխան դատական պրակտիկայի ձևավորումը:
Գլուխ 16. Վարույթը վճռաբեկ դատարանում
Իրավակիրառ պրակտիկայում իրացնել Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումները՝ կապված վարչական գործերով վճռաբեկ բողոքների քննության հետ:

SUMMARY OF THE REPORT

(RESULTS OF THE ADMINISTRATIVE COURT MONITORING)

From July 2009 to December 2010 with the assistance of the Open Society Foundations-Armenia “Protection of Rights without Borders” NGO implemented a monitoring project with the goal to study newly adopted administrative legislation and to conduct comprehensive analysis of the court practices.

The court monitoring project was implemented in three stages: a preparatory stage, for drafting of monitoring instrument, questionnaires of interviews, program materials and guidelines, selection of monitors, and training; an implementation phase, including securing access to court and the period of monitoring; a final stage for finalization and publication of the monitoring report. A distinct component of the project was the analysis of the administrative legislation in force with the view of identifying the inconsistencies and contradictions with international standards and best practices, as well as improving the legal framework for administrative justice.

Selected monitors received training on the methodology, scope of the project, main principles of monitoring, as well as administrative law and administrative procedure law, as well as international standards on fair trial. Special attention was paid to the Code of Ethics, which was explained to the monitors in details. Afterwards, all monitors signed the Code of Ethics of the monitors and undertook to strictly abide by it.

The Administrative Court, the Court of Cassation and the Judicial Department were officially notified of the commencement of the Project and its objectives.

Between 1 September 2009 and 30 September 2010, 353 administrative cases, held in 807 hearings, were monitored in the Administrative Court of Yerevan. 351 of these cases were considered in ordinary court proceedings, while 2 of them - in expeditious proceedings. 213 of the monitored cases were finalized cases and served as a primary basis for the analysis and the conclusions. In the majority of monitored cases (133 cases), the State Revenue Committee adjunct to the Government was involved as a party of the case, among 61 of them the Committee had participated as a respondent, in 72 cases as a plaintiff.

Alongside with monitoring, documents of case files were collected from the parties and the court; interviews were conducted with the participants of the proceedings. In this sense, results of the monitoring address wider scope of administrative justice system and contain information on access to a court, issues pertaining to compulsory enforcement of judicial acts, as well as case examination by the Court of Cassation.

The results of the monitoring reveal shortcomings in law and adjudication practices of administrative cases. The report includes a number of recommendations to assist the Armenian authorities advancing the administrative legislation and administration of justice in line with international and national standards. However, the Report also emphasizes the relevance of the functioning of the Administrative Court, which ensures high quality

justice. High professionalism and in-depth knowledge of the judges of the Administrative Court ensure efficient and adequate case examination, greatly enhancing the public confidence and trust toward the judiciary.

Institutional aspect of the effectiveness of justice, namely the independence of the judges, remains one of the key areas of the reform within the judiciary and is not separately addressed in the Report.

The report analyses the following issues of concerns in the chapters related to the i) accessibility of administrative justice (chapter 1), ii) the types of claims under the Administrative Procedure Code, shortcomings in law and implementation practices (chapter 2), iii) evidence in administrative proceedings (chapter 3), iv) free legal aid in administrative cases (chapter 4), v) the right to an oral and public hearing (chapter 5), vi) compulsory enforcement of the administrative court decisions (chapter 6), vii) the practice of institution of administrative proceedings on administrative liability by the court (chapter 7), viii) the practice of appealing the court decisions on recusal (chapter 8), ix) the practice of provision of security for damages when injunction is applied (chapter 9), x) the practice of application of Article 83 of the Administrative Procedure Code (observations in reply to the claim) (chapter 10), xi) the practice of suspension of administrative procedure, (chapter 11), xii) the efficiency of the mechanisms for collective protection of rights (chapter 12), xiii) the effectiveness of administration of justice by the Administrative Court (chapter 13), xiv) the proceedings on challenging normative acts (chapter 14), xv) liability for the damages inflicted following administrative procedures (chapter 15) and xvi) the proceedings in the Court of Cassation in administrative matters (chapter 16).

The study gives rise to concerns on the right to access to administrative justice. This issue is assessed in light of two problems: first, the relevance of legal definition of the term “administrative body” on effective access and second, the influence of the norms concerning the jurisdiction of the court on accessibility of administrative justice, paying due regard to the existing instruments and mechanisms for differentiation between cases originating from public relations and cases originating from private relations. In Armenian administrative law, the principles and proceedings pertaining to public law abide state bodies, as pursuant to the national legislation administrative bodies are the republican and territorial administration bodies of the executive, as well as local self-governance bodies. According to Article 3 of Administrative Procedure Code any individual or legal entity may apply to the Administrative Court, if they consider that their rights have been violated by the administrative acts, actions or inaction of state bodies or local self-governance bodies or their officials. Therefore, the administrative court lacks jurisdiction over the cases against private bodies, which effectively exercise public functions, delegated them by the state. Such regulation highly impedes the accessibility of administrative justice and the effectiveness of existing legal remedies. At this stage of development, when the public functions of the state are being delegated to private persons, such regulation contains serious risks, as the private entities; exercising delegated public functions and influencing public subjective rights of private persons, are not bound by the principles and procedures of public law. It was recommended to include in the definition of

an administrative body “any natural or legal entity, which exercises public function delegated by the State”. On the other hand, any person shall have the right to bring an action before the Administrative Court, seeking protection of their rights infringed by non-state bodies, exercising public functions. Armenian legislation must contain a requirement that the protection of rights of concerned persons is done through the norms of public law, if the state has delegated its powers to private subjects irrespective of the form of delegation (public contract, legislative act, etc.).

With the establishment of the Administrative Court, the jurisdiction of courts was reconsidered. The Administrative Court was recognized as a judicial instance vested with the power to deal with public legal disputes. Nonetheless, the monitoring results suggest that in practice the term “disputes originating from public relations” does not have uniform interpretation and application. Many instances were observed when the differentiation between civil and administrative relations gave rise to serious difficulties.

The Administrative Court has consistently rejected admissibility of the claim with the reason that the dispute was not subject to the jurisdiction of the administrative court, while the Court of General Jurisdiction refused the consideration of the same claim with the reason that it falls within the jurisdiction and competency of the Administrative Court. Cases were evidenced, where the decisions of both the Administrative Court and the Court of General Jurisdiction were appealed before the Court of Cassation, which returned the appeal without declaring any violation. In practice, no means were offered by the judiciary to resolve the disputes over jurisdiction between the courts; and persons seeking administrative justice were constantly denied of the right to a court.

On the other hand, cases were monitored where identical claims of different persons were admitted and considered by the Administrative Court and the Court of General Jurisdiction. It was recommended to place in practice comprehensible criteria based on which the courts should determine the private or public nature of the dispute. A mechanism must be established to settle on the jurisdiction in case of disagreement between the administrative court and the courts of general jurisdiction. It would be advisable to consider introduction of an institute of administrative or public contract.

Other problems pertaining to determination of disputes arising from public relations also exist in law implementation practices.

The Administrative Court consistently denies the admissibility of the claims brought in breach of established time limits, with the reason that the claim does not fall within the jurisdiction of the Administrative Court.

According to Article 79 of the Administrative Procedure Code, the Court denies the admissibility of the claim, if the claim does not fall within the jurisdiction of the administrative court.

Articles 65-68 of the Administrative Procedure Code determine the types of administrative claims, whereas Article 71 of the same Code fixes the time-limits for each type of claim to be brought to the court.

The law does not define the legal consequences of non-compliance with the established time limits. Nonetheless, monitoring results reveal that in

practice the claims brought in violation of time limits are denied with reference to Article 79 of the Administrative Procedure Code, with reasoning that the claim does not fall within the jurisdiction of the Administrative Court. Late submission of the claim cannot have any relevance for the interpretation of the term “disputes arising from public relations”. On the contrary, in case of gaps in law and lack of legal regulation, the enigma must be solved in favor of the appellant.

RA legislation determines 4 types of administrative actions: action for the invalidation or declaration of an administrative decree null and void, action for the issuance of an administrative act, action for the performance of a certain action, action for recognition. The delimitation between these claims is not clear-cut and creates problems in practice, restricting unhindered access to justice. In the absence of effective instruments of delimitation and in-depth knowledge of these claims, the courts often refuse to rule on admissibility, claiming that the person has submitted an “incorrect” action. Although the law does not define the consequences of vindicating with “incorrect” action, the judicial review over the actions and decisions of public authorities is unjustifiably restricted in detriment to individual rights.

On the other hand, Article 65 of the Administrative Procedure Code prescribes the possibility to take an action for invalidation of an interfering administrative act. Whereas, three types of administrative acts are specified under Article 53, Part 2 of the RA Law “On Administrative Acts and Administrative Procedures”, those are:

- a) Favorable administrative act is the administrative act through which administrative bodies grant rights to persons or create any other condition improving legal or actual status of those bodies;
- b) Interfering administrative act is the administrative act through which administrative bodies refuse, interfere, restrict exercising of the persons’ rights, put any liability on them or deteriorate their legal or actual status by any other ways;
- c) Associated administrative act is the administrative act, which contains provisions determined by the favorable as well as interfering administrative acts for a person.

That is, if the person’s illegal construction has been legalized by the decision of the community manager, however inappropriate sizes has been mentioned or the person does not agree with them, he may not dispute it, since the challenged administrative act shall be considered as favorable to the person. The same applies to the associated administrative act. Besides, in practice it is sometimes difficult to determine type of an act until it is adopted.

In case of the action for the issuance of an administrative act or performance of a certain action, legislator again provides that the claim may refer to favorable administrative act. This also causes problems in practice. If a person has applied to court with a performance action and in the course of consideration of the case it is found out from examination of evidence that in fact the act subject to adoption is an associated administrative act, the court may refuse the claim with substantiation hereinabove. Whereas, in the circumstance of restricted interpretation of the types of claims the person’s right to access to a court is violated. For the purpose of resolution of this

issue a proposal has been submitted on provision of a possibility for appealing all administrative acts. Article 65 of the Administrative Procedure Code to be supplemented as follows: "...or non-favorable/interfering provisions of an associated administrative act".

The report states that Armenian law would also benefit from a clearer distinction between administrative acts. Therefore, the law should define legal consequences of presenting an incorrect claim, while the judges should refrain from ruling on inadmissibility on grounds not defined by law. The results of monitoring indicate that in several cases the Administrative Court considered the case in merits during the stage of admissibility, which is impermissible.

Another negative practice observed was discontinuation of the proceedings in case of the persisting ground for inadmissibility of the action. Instead of rejecting the claim the court examines the case for several months and then closes the case with the reason that the claim does not fall within the jurisdiction of the administrative court. Although the wording of Article 90 of the Administrative Procedure Code creates such possibility, it must apply to cases where during the examination of the case the adjustment of the subject matter of the claim leads to alteration of the jurisdiction. In other instances, when the claim initially did not fall within the jurisdiction of the court, it is unclear why the court declares it admissible. Such practice considerably affects the quality of justice and leads to unjustified delays and workload of the court.

Monitoring disclosed lack of uniform and consistence practice while deciding on admissibility. Sometimes, judges express different position and act differently on the same matter. Thus, Chapter 26 of the Administrative Procedure Code regulates the proceedings on imposing administrative responsibility by a court. According to Article 151 of the Administrative Procedure Code, cases on imposition of administrative responsibility are instituted on the basis of the claims of the bodies and officials, authorized to compose a protocol on administrative offence. In many cases, judges of the Administrative Court ruled on the admissibility of the claims, seeking imposition of administrative sanction on state officials, examined them and refused, whereas few judges ruled on inadmissibility of such claims, and the third group refused the claim by the judgment with the reasoning that the claim does not fall within the jurisdiction of the Administrative Court.

Article 34 of the Administrative Procedure Code implicitly confers on a party the possibility to testify. According to it, the Court on its own initiative or upon the motion of the party can instruct the party to testify on a disputed fact in accordance with the rules defined for the testimony of a witness, including notification on criminal responsibility for false testimony. Nonetheless, party's testimony is not mentioned in the permissible list of evidence, while the Administrative Procedure Code differentiates between the witness's testimony and the party's testimony. Such incomplete legal regulation creates legal uncertainty with regard to the issue whether the court decision can be based on the party's testimony or not, leaving a room to discretionary and inconsistent interpretation and application practices. In this respect,

testimonies of parties to the dispute are a type of personal evidence, which feature is that persons interested in the outcome of the case give them.

The Monitoring results indicate that in practice the Administrative Court is inclined to base its decisions on the testimony of the representative of the state party, without applying the rules pertaining to testimonies of witnesses.

During the monitoring process the observers encountered practices that the courts failed to clarify the scope of facts to be proved and to dispense the onus of proof. In vast number of cases (80 percentage), the judges formally discharged their duty by declaring that the party bears the burden to prove the underlying factual circumstances. Instances of failure of the court to elucidate the nature of arguable relation and applicable law were also observed (40 percentage).

Article 48 of the Law on Administrative Acts and Administrative Procedures is one of the progressive provisions of the administrative law. According to it, "In case of non-adoption by a competent administrative body of an administrative act as a result of administrative proceedings instituted on the basis of the application within the terms specified by the law:"

a) the administrative act shall be considered adopted and the applicant may exercise respective right:

b) if an application refers to provision of any document specified by the law concerning approval or recording of any fact (birth, death, person's absence from the given place, etc.) a person who did not receive respective act on the basis of the application or the person who submitted an application for the mentioned act shall be released from liability or obligation determined by the law for failure to possess those documents".

Inaction of an administrative body within the scope of administrative proceedings creates ambiguity for persons as well as contains corruption risks. Demonstrating such an inaction towards persons engaged in business activities may impede development of community's or the state's economy. The main purpose of the mentioned norm is to increase responsibility of administrative bodies within the scope of administrative proceedings. Application of the norm in practice may prevent or limit such cases when private entities apply to a competent administrative body with the belief of being provided with favorable administrative act; however the administrative body does not respond to the application in any way within the specified terms.

The Court of Cassation has precisely referred to legitimacy and protection of the rights of others. However, the court's interpretation of the article does not derive from legal regulation of Article 48.

The court holds a position that mentioned objectives shall be achieved through approval of legitimacy of an administrative act adopted by the force of Article 48 and only thereafter the administrative act and a right arising on its basis shall be deemed existing. It is also apparent from the court's positions that legitimacy of an administrative act already adopted by the force of law shall be verified by the Administrative Court when the addressee of the act applies to the Administrative Court for the purpose of full of exercise its rights. However, such position is inadmissible. It comes out, that the Administrative

Court shall *ex officio* verify legitimacy of the administrative act provided by the force of law then proceed to the consideration of the plaintiff's action in essence. First of all, in this case the Administrative Court will act as an administrative body or on behalf of the later, which is inadmissible since it is under competence of the respective administrative body to verify legitimacy of the person's application and the requested administrative act, which has not been conducted... Secondly, pursuant to the Administrative Procedure Code the Administrative Court does not have such authorities. The Administrative Court may verify legitimacy of favorable administrative act in case when a claim on challenge has been filed to the Administrative Court by the respective administrative body. RA Administrative Procedure Code does not envisage *ex officio* verification by the Administrative Court of legitimacy of administrative acts.

Moreover, in cases when a person exercising rights under an administrative act provided by the force of Article 48 without applying to the Court of Cassation, resolution suggested by the Court of Cassation may not be applied even theoretically. In the abstract example hereinabove, the citizen considering the administrative act to be provided has already constructed the requested building. The Administrative Court does not have an opportunity to verify legitimacy of the provided act. In this case how, through which procedures, by whom, within what terms and conditions shall the administrative act already adopted by the force of law be approved.

That is, it is apparent that pursuant to a position of the Court of Cassation, inaction of the administrative body does not give rise to any consequence and in such condition regulation of Article 48 and a right of citizens to trust legitimacy of administrative acts arising from it become purposeless. Therefore, even though concerns of the Court of Cassation concerning apparent illegitimate acts provided by the force of law, consequences resulting from exercise of rights arising from them, rights and public interests of others are substantial, solutions proposed by the court on neutralization of those concerns are inadmissible.

The following solutions or other solutions with respect to Article 48 of Law "on Administrative Acts and Administrative Procedures" shall be discussed with maintenance of mentioned principles.

1. In cases when a person has received an administrative act pursuant to Clause a/ of Article 48 of the "Law on Administrative Acts and Administrative Procedures and may start exercising the right independently, without applying to any administrative bodies, he shall notify the administrative body authorized to adopt the administrative act 15 days prior to the day of exercising the right. For that purpose, Clause a/ of Article 48 of the Law "On principles of administration and administrative proceedings" shall be supplemented as follows: "notifying the respective administrative body 15 days prior". In the event of establishment of this procedure, consequences a citizen may face in the event of failure to notify the administrative body within 15 days shall also be regulated.
2. In case when a person fails to exercise a right arising from administrative act provided under Article 48 of the Law on

Administrative Acts and Administrative Procedures independently, without applying to a respective administrative body and files an action to the Administrative Court against any administrative body pursuing an aim to ensure exercise of the right, the Administrative Court, finding out that the person's referenced right has arisen by the force of Article 48 of "Law on Administrative Acts and Administrative Procedures, shall notifies the administrative body entitled to adopt the administrative act. Notified administrative body shall have the right to apply to the Administrative Court on the basis of Sub-clause 2, Clause 2 of Article 3 of the Administrative Procedure Code within 15 days upon receipt of notification. In case of failure by the administrative body to apply to the Administrative Court within mentioned terms, the Administrative Court shall consider and resolved the administrative case in essence thereupon mentioned administrative act becomes unchallengeable for the administrative body entitled to adopt it. The Administrative Court does not have the right to examine legitimacy of the administrative act provided by the plaintiff on the basis of Article 48 of the Law "on Administrative Acts and Administrative Procedures" without an action of the respective administrative body since that is a function under competence of the administrative body as an executive authority. Mentioned provisions may be formulated in Article 77 of the Administrative Procedure Code as Clause 8.

The right to free legal aid in administrative cases is not guaranteed in Armenia. Article 6 of the Law on Advocacy provides a limited number of cases, when a person can get free legal aid. These cases involve certain types of criminal cases and two types of civil cases. In remaining cases, including in all administrative cases, provision of free legal aid is not possible irrespective of the financial situation of a person or the interests of justice.

Effective and practical exercise of the right to access of justice on administrative cases is of more importance since administrative acts, actions and inaction of the state and local self-governing bodies and their officials are being appealed in the administrative court. On the other hand, disputes deriving from public relations are distinguished for their complexity. Often even attorneys of the parties and judges feel difficulties understanding legal relations, norms subject to application, accurately understand evidences to be approved, dispense burden of proving, etc. In this sense effective representation of interests in the Administrative Court by a person who is not qualified as a lawyer is almost impracticable, whereas the RA legislation does not directly guarantee free legal aid on administrative cases and mechanisms for its enjoyment..

On 15.11.2010 the Law "On making amendments and additions to the RA Law on Advocacy" was included in the Agenda of the National Assembly. Although this plan contains prospective provisions since it expands the scope of the cases with free legal aid including an opportunity to free legal aid on administrative cases for persons belonging to a certain category, however it does not suggest comprehensive and complete solutions for settlement of the issue, as well as distinct criteria for the assessment of insolvency. In certain sense, an importance is not given to the concept of "judicial interest" as well.

A range of procedures envisaged under the Administrative Procedure Code are not being exercised during public hearings – in the oral form. In particular, written form hearing is determined under Articles 108 (speedy trial) and 138 (proceedings on challenging legitimacy of normative acts).

Pursuant to Article 108 of the Administrative Procedure Code:

“The speedy hearing is conducted in cases when:

1. An application on ascertainment of the lists of voters has been submitted;
2. there is no necessity to listen to the expert or interrogate witnesses, conduct examination, issue court instructions and if upon appointment of the case for an oral hearing the parties have in writing notified the court on non-participation in the hearings conducted in the oral form;
3. there is no necessity to listen to the expert or interrogate witnesses, conduct examination, issue court instructions and if the parties have submitted written agreement on conduct of oral hearings of the case;
4. the action is obviously grounded;
5. the action is obviously ungrounded.”

Pursuant to Article 138 of the Administrative Procedure Code:

“Cases specified under Article 135 of this Code are being considered by the court in a written procedure except for cases when pursuant to the assessment of the court the case has attained massive public acknowledgement or its oral hearings will contribute to faster disclosure of the case circumstances”.

From the view point of fair trial specified under Article 6 of ECHR, restriction of the right to oral and public hearings is permissible only in case when the matter of proceedings is a of purely legal or extremely technical nature. Here from, it is apparent that the fact whether the action filed to the Administrative Court is being grounded or ungrounded may not justify conduct of written hearings. There may be administrative cases which are not extremely technical or purely legal in their nature, however the Administrative Court finds that the claim is obviously grounded/groundless, hence it written procedure shall be applied. In this cases requirement of the ECHR shall be considered violated. Pursuant to Article 3 of the Administrative Procedure Code administrative bodies shall have the right to apply to the Administrative Court with the claim of imposition of administrative liability on individuals or legal entities. Such claims are considered by the Administrative Court on the basis of actions of administrative bodies pursuant to special rules under the Chapter 26 of the Administrative Procedure Code.

Administrative Procedure Code does not forbid conduct of written hearings on cases of imposing administrative liability on the basis of the obviously grounded action of the administrative body. Only such cases may be considered exceptions for the conduct of written hearings when the respondent individual or legal entity has voluntarily notified the Administrative Court in written form on non-participation in oral hearings. No other legal ground may exist for conduct of written proceedings on cases specified under the Chapter 26 of the Administrative Procedure Code than the respondent’s indisputable agreement, since the issue of imposing liability on a person is considered under this Chapter, which may be considered as application of

criminal liability pursuant to the ECHR independent interpretation. Therefore, in the course of examination of cases on administrative liability a person shall have the right to be present at proceedings and express himself until that right will not be voluntarily abandoned by the later.

Decision of the Administrative Court on application of the procedure of written hearings should be substantiated. Reference to Article 108 of the Administrative Procedure Code or indication that the action is obviously grounded or ungrounded without substantiating those claims with particular actual circumstances are not sufficient for restriction of the right to oral and public hearings. Actual circumstances which led the judge to decide on necessity to conduct written hearings shall be clearly mentioned in the decision. In particular, the court shall substantiate that the plaintiff's/applicant's participation may not have essential importance for clarification of the case circumstances since the matters subject to consideration have extremely technical or legal nature.

Moreover, since the right to written and public hearings is an integral part of the fundamental right to fair trial the legal act restricting that right shall be subject to reconsideration for the purpose of verification of its legitimacy and its being substantiated. Issues arising with respect to execution of court decisions are different on cases with claims on seizure of a sum of money and those concerning execution of court decisions on enforcement of the state bodies to conduct certain actions.

Inaccuracies of court schedules and their frequent non-observance, later and earlier commencement of scheduled hearings de facto hindered public access to the court hearings and often impeded the monitoring activities. The court staff was not friendly in supplying basic information about scheduled hearings and ensuring that the public may observe and follow everything that happens in the courtroom, while the existing databases had not been regularly updated. Usually, the information was placed post factum. The report also shows that the final court decisions were not pronounced in public hearings or due to the timetable. After the pronouncement the decisions are not immediately available for the public. Only the decisions entered into legal force can be provided to the representatives of the public. The state duty for this information is quite expensive which constitutes additional obstacle for the public to get familiarized with the documents.

In many monitored cases the monitories were banned to make audio recordings in open hearings. The practice adhered was inconsistent. A few judges submitted that the monitors are free to make the recording, while majority of the judges refused to allow, claiming that the law does not regulate this issue or the law prohibits recordings during the hearings. The equipment installed in the courtrooms did not assure uninterrupted recordings of the events taking place at the courtrooms and again the state duties for the recordings were expensive. In some instances the judges beforehand heard the parties, distributed the roles, gave the instructions to the parties and then switched on the equipment. Other actions highly undermining the right to a public hearing were also observed. More specifically, in 95% of cases the content of the procedural documents or evidence have not been announced. In 40 % of cases the participants even did not deliver oral speeches, claiming

that the texts of the speeches were in the case file. Report findings suggest a need for serious and effective measures to endure genuine publicity of the hearings. They must be directed to root out the defective practices and to reassert the general principle of holding the hearings and announcing the verdicts behind open doors.

Enforcement of the Administrative court's decisions remains one of the key areas of concern. The existing enforcement system is totally ineffective. In 2004, the Law on the Service for compulsory enforcement of judicial acts was adopted, on the basis of which a Service was established within the Ministry of Justice. The analysis of the legislation and practice demonstrates that the major problem of malfunctioning of the Service is its weak organizational structure. As it is established within the Ministry of Justice, it acts within the overall control of the executive. Upon the suggestion of the Minister of Justice the President appoints the Chief Bailiff, who heads the Service. Therefore, the Service lacks institutional independency, acts under the control and influence of the Executive, thereby serving to the best interests of the Executive and refusing to enforce court decisions against state and executive. Besides, appropriate procedures are not provided in cases of non-implementation of a judicial decision by an administrative authority. Public officials in charge of the implementation of judicial decisions are not held individually liable in disciplinary, civil or criminal proceedings if they fail to implement them. Even if a person succeeds in achieving justice in administrative matters, the situation remains unchanged, as the decisions of the court in favor of individuals or private entities remain are left unexecuted.

The problems arising in connection with the enforcement of judgments are various in the cases on the money seizure requirements and cases on judgments obliging state bodies to do certain actions.

1. With respect to court decisions on seizure of a sum of money.

In some cases judicial act may entail an obligation for the executive authority to pay a certain sum of money to a private person. Committee of Ministers of the Council of Europe assumes that: "In case of non-implementation by administrative bodies of court decisions entailing obligation to pay a sum of money, member states should also consider opening up the possibility to seize the property of the administrative bodies within the limits prescribed by the law. Moreover, "In case of non-implementation by an administrative body of a court decision, an appropriate procedure should be provided to seek execution of that decision, in particular through an injunction or a coercive fine. Member states should ensure that administrative bodies will be held liable when they refuse or neglect to implement court decisions. Public officials in charge of the implementation of the court decisions may also be held individually liable in disciplinary, civil or criminal proceedings if they fail to implement them." For example, the RA legislation may establish a provision pursuant to which if a civil servant is obliged to take certain steps on the basis of a court decision yet fails to conduct them, he may be discharged from the post as a result of disciplinary proceedings. Authorities in charge of the state budget shall ensure that shortage of state funds will not be indicated as excuse for non-implementation of those court decisions pursuant to which

particular state authorities shall pay certain sum of money. For this purpose reserve funds shall always be provided.

If the certain amount subject to seizure from the state budget of the Republic of Armenia is entirely directly provided in the law on the state budget of the given year (the year of presentation of a writ of execution by bailiff) as a budget expense (if a part of the amount is provided in the law on the state budget of given year as a budget expense then the promissory note shall not be provided in the amount of the sum defined by the state budget of the Republic of Armenia) or if the writ of execution has been presented on the basis of judgment of the previous year and has already been considered in the range of the budget expenses of the given year, the judgment shall be executed through general procedure. It shall be seized to the benefit of a creditor on the basis of the writ of execution.

RA Government decision N 436 "On approval of the procedure of provision of transferable promissory note against the amounts subject to seizure from the RA state budget on the basis of court decisions", dated 07.08.2000, regulates cases when a transferable promissory note is provided with respect to the amounts subject to seizure from the state budget with 360 days term of paying off.

Promissory notes are provided by the RA Ministry of Finance upon receipt by the ministry directly or through the RA Central Bank of a writ of execution issued by a court or respective decision of bailiff for seizure of amounts from the state budget of the Republic of Armenia. The promissory note is provided if certain payment with respect to primary expenses determined by the law regulating budget expenses may not be made as of 20 day starting from the day of receipt of the writ of execution.

However, promissory notes are not provided in case when in the off-budget account (bank or depository) of the respective state institution or the budget institution, having been issued a permit to open bank account in accordance with the specified procedure, there are financial means which are put under a ban and it is not forbidden to expend the seizure on that amount.

More often problems occur in the following situation: the taxpayer, against who an act of check has been drawn as a result of examinations, pays the penalty and other amount specified by the acts, and later decides to challenge it in the court.

When the act is recognized null and void by the court decision and the amount paid is subject to paying back, taxpayers face rather difficult situation. Respective tax authority avoids paying back the amounts counting it to the account of the taxpayer's other obligations, and in case of their absence formulating it as overpayment. And in cases when a promissory note is provided to a person, the person receives those amounts within the next budget year. This means that in this case execution of the judgment may be delayed. Moreover, pursuant to the interpretation of the European Court availability of funds by the state or other circumstance are of no importance, judgments shall be executed without delays.

2. With respect to judgments on enforcement to conduct an action or admit an administrative act.

If non-implementation of court decisions on claims of seizure of a sum of money may in some cases be conditioned with objective reasons then existence of such an issue with respect to enforcement to conduct certain actions is incomprehensible.

There is a range of cases in practice when state authorities refuse implementation of judicial decisions enforcing conduct of actions “as a matter of principle”. Excising regulation of the legislation with respect to implementation of judicial decisions may be distinguished with the following mechanisms ensuring enforcement of court decisions:

1. Clause 1 of Article 72 of the law determines, that: “In case of intentional non-implementation of a decision of a bailiff, prevention of execution or demonstration of intentional actions by a citizen or an official as well as in cases of concealing or misrepresenting data in the declaration concerning composition and quantity of a debtor’s property or property rights or in cases of malicious avoidance from submission of declaration by the debtor, the bailiff shall have the right to apply measures of administrative liability by his decision.”

In case of non-implementation of requirements of a court decision by state authorities, a bailiff may apply measures of administrative liability against the respective official. However, the amount of liability is not mentioned herein (apropos, if the legislator meant liability measures determined under Article 206.5 of the Code on Administrative Infringements, its application is under the jurisdiction of the court).

The Article does not regulate the issue when the bailiff may apply liability measures. We assume that the mentioned liability measures shall be applied upon lapsing of two months term of an executive acts, however the requirement of the court decision is not implemented yet. Establishment of specific term for application of liability shall contribute to increase of effectiveness of that measure. In this case existing regulation in the mentioned article ends in itself.

2. Pursuant to Article 206.5 of the RA Code on Administrative Infringements intentional non-implementation of a decision of a bailiff or prevention of implementation of obligations imposed in accordance with the law initiates imposition of a penalty in the amount of 200 up to 400 of minimal salary. Moreover, cases on administrative infringements provided under this article are considered by the judges of the first instance courts, that is, respective bailiff shall apply to the Administrative Court with the claim of imposing administrative liability against an official failing to implement his decision within the scope of proceedings defined under Chapter 26 of the RA Administrative Procedure Code.

However, here is the issue of clarification of the terms as well – what is the term which may establish liability for non-implementation of the decision? In fact, even though the amount of the liability is precisely mentioned in this Article, however in practice it is not applied by the bailiff with respect to officials of state authorities.

3. Pursuant to Article 353 of the RA Criminal Code: “Intentional failure by an official to carry out an effective court sentence, verdict or other court

act, or hindrance to their implementation, is punished with a penalty in the amount of 300 to 500 of the minimal salary, or with arrest for the term of 1-3 months, or with imprisonment for the term of up to 2 years". That is, in this case when an administrative authority fails of implement requirements of a judicial decision, a person may submit report on the basis of this Article. However, for some reasons criminal cases are not institutes against officials and this mechanism is not effective in practice.

4. Explanatory means are those means contributing implementation of court decisions which may be carried out by a person and not by a bailiff. Article 110 of the RA Law "On Administrative Acts and Administrative Procedures", provides, that: "In case of adoption of an illegitimate administrative act which is null and void or is considered ineffective, on the basis of an application of an interested person, administrative body shall be obliged to compensate for the property damage incurred by the person as result of trusting existence of the illegitimate administrative act with the exception of cases provided under Clause 4 of Article 63 of this law". That is, in case of refusal of the administrative body with the same ground in the stage of implementation of a court decision, it is natural that a person may acquire a right to claim a compensation for damages.

RA Civil Code envisages the right to compensation for damages. Pursuant to Article 1063 of the RA Civil Code: "Damage caused to a citizen or legal entity as a result of illegal actions (or inactions) of state bodies, bodies of local self-government or officials of these bodies, including as the result of the issuance of an act of a state authority or an act of a local self-governing body not corresponding to a law or other legal act, is subject to compensation by the Republic of Armenia or the respective community".

It was recommended to reform the service to advance the efficiency of the enforcement of court decisions, as well as strengthen measures of sanctions. It is suggested to specify exact time limits for non-enforcement and the scope of liability.

Chapter 26 of the RA Administrative Procedure Code regulates proceedings of cases on imposition of administrative liability through the court.

Articles 151-153 stand for the regulation of abovementioned proceedings. Pursuant to Article 151 of the Code: "Cases on imposition of administrative liability shall be instituted on actions of bodies or officials authorized to prepare minutes on administrative infringements (hereinafter: Authorized bodies) and Clause 2 of Article 152 establishes that minutes on administrative infringement and the attached documents shall be attached to an application. In fact, legal regulation of this Article originates a range of problems in practice.

Thus, pursuant to Article 189.7 of the RA Code on Administrative Infringements: "Illegal non-provision of information defined under the law by state and local self-governing bodies, state institutions, organizations financed from budgets as well as officials of public organizations, initiates imposition of a penalty in the amount of 10 up to 50 of determined minimal salary.

Pursuant to Article 14 of the same Code: "Officials shall be subjected to administrative liability for administrative infringements which are related to non-maintenance of rules concerning government order, state and public order, those established in the fields of protection of nature, health of the population and other rules ensuring implementation of which is among their official duties and pursuant to Article 223, consideration of cases on administrative infringements provided under Article 189.7 of the RA Code on Administrative Infringements is also under the jurisdiction of judges of the courts of first instance".

It comes out that the Code on Administrative Infringements provided an opportunity to a person to apply to a court with the claim on imposition of administrative liability, however in consideration of jurisdiction of the court, those cases shall be considered by the Administrative Court.

In the RA legal system self-withdraw is an institute which shall guarantee adoption of objective and impartial decisions in the field of justice in the course of regulating procedural and material legal relations as well independence of the judicial authority, effectiveness of justice and impartiality.

Pursuant to Clause 4 of Article 91 of the RA Judicial Code: "Decision on self-withdraw may be appealed". However, RA Administrative Procedure Code does not provide mechanisms and procedures to exercise those rights. It is not even indicated in the Code that the mentioned decision may be appealed. Article 125 of the RA Administrative Procedure Code, which regulates the kind of claims that are considered by the Administrative Court with the composition of three judges, does not determine appealing of the decision on refusal of self-withdrawal. Pursuant to Clause 3 of the same Article: "Other intermediate acts of the Administrative Court are not subject to appeal."

That is, pursuant to the Judicial Code mentioned decision may be appealed, however pursuant to the Administrative Procedure Code it may not.

Monitored cases show that the right to submit motion on self-withdrawal to the judicial staff has been explained in four cases and it has not been explained in 243 cases. 5 motions on self-withdrawal have been submitted to the court none of which was satisfied.

In practice, practical implementation of the right to appeal court decisions on refusal of self-withdrawal is not ensured. Pursuant to Article 88 of the RA Administrative Procedure Code: "Application of provisional remedy in the course of consideration of cases at the Administrative Court shall be implemented on the grounds and by procedures determined under the RA Civil Procedure Code."

Pursuant to Clause 1 of Article 102 of the RA Civil Procedure Code: "When taking measures for the implementation of the provisional remedy, the court can, by the respondent's motion, demand a provision from the plaintiff for the compensation of the possible damages of the defendant. In case of non-implementation of the mentioned requirement, the decision on provisional remedy is subject to termination."

Majority of cases considered at the Administrative Court refer to cases when the act of administrative authority is appealed, however as a result, it actually applies to the right of third parties.

For example, a person disputes state registration of rights of another person and in this case the respective sub-division of the Casadre participates as a respondent while the person whose rights were violated participates as a third party. In such condition, if provisional remedy has been applied, the third party is deprived of the right to submit a motion on compensation of possible damages.

Regardless of regulation of the law stating that the third party exercises all the rights of the party and bears all liabilities of the party, except of rights and obligations which may not apply to the third parties in their essence, Article 102 is literally interpreted by judges and the motion on compensation of possible damages is refused with that substantiation.

The law shall establish that the court may also claim provision of remedy from the plaintiff within three days term for compensation of possible damages.

Pursuant to Clauses 1 and 8 of Article 83 of the RA Administrative Procedure Code: "Respondent shall be obliged to send response to the claim to the court within two-weeks upon receipt of the decision on acceptance of the claim for proceedings. Failure to file the response may be assessed by the court as acceptance of the facts referenced by the plaintiff."

It derived from analysis of the mentioned norms that failure to file a response, that is, non-performance of the respective judicial obligation, may lead to respective negative consequences to the party which failed to perform that obligation.

In this condition, the circumstance was left to the discretion of the court to decide whether or not failure to file a response will be interpreted as acceptance of the facts referenced by the plaintiff. That is, in each particular case, the court, in consideration of factual circumstance of the case, shall make assessment of those facts in its judgment.

The results of observation show that a response to claim has been filed in 199 cases; however it has not been filed on other cases. The court has responded differently in identical situations. In some cases the court interpreted absence of a written response as acceptance by the respondent of facts referenced by plaintiff, while in other cases – not.

Legal consequences applied in case of non-submission of a written response and criteria for their application shall be unified. Legal guarantees providing legitimate implementation of the authority of the court to decide on its one discretion shall be determined.

The monitoring results disclose ineffective case management and the tendency of unjustified postponements of case examinations. The analysis also highlights a concern with respect to the violation of the right to a reasonable trial, although instances of delays attributable to the participants were also observed. The intervals between the scheduled hearings were rather protracted. However, the tendencies of scheduling show that the courts were tend to appoint earlier dates for hearings in cases, where they had noticeable personal interests.

The monitoring results show that the claims submitted by the NGOs were not admitted by the Administrative Court with the reasoning that the challenged act, action did not affect the organization's rights and interests. The

interpretation of national legislation is again inconsistent. Despite the ruling of Court of Cassation that in environmental matters NGOs enjoy the right to reassert collective interests, the NGOs did not have guaranteed right to claim a specific collective interest that is liable to be affected by the administrative act.

Armenian legislation stipulates liability for the damages inflicted upon administrative procedures: the damage caused by both legitimate and non-legitimate administration must be compensated. In case of non-legitimate administrative procedure, recognition of a legal act, action or inaction of an administrative body as illegitimate shall be considered as pre-condition for compensation of damage. Furthermore, the law has established mandatory extrajudicial procedure for submission of a claim on compensation for damage - the claim shall be submitted to an administrative body and to the court thereafter.

The court practice demonstrates that the judges give narrow interpretation to this provision and steadily reject the claims on damages, confining the right to compensation for damages caused by illegitimate administration. Furthermore, if the court satisfies the claim and eliminates the violation, the judges manifest reluctance to compensate the damages.

The rulings of the Court of Cassation on returning the appeals on point of law seem very problematic and reveal shortcomings with regard to an effective and practical right to a court. Despite the decision of the Constitutional Court on inapplicability of Civil Procedure Code to administrative cases, the Court of Cassation deny to rule on admissibility referring to the provisions of the Civil Procedure Code.

By the law at 29 October 2010 the administrative justice system in Armenia became of three-stage. The Administrative Appeal court has been established. According to the law changes the acts of Administrative Court are subject to appeal to the Appeal court, only after to the Court of Cassation. Although the establishment of the Appeal Court addresses some of the issues of concern raised by the Constitutional Court, problems still persist. Thus, Chapter 19.1 of the Administrative Procedure Code regulates the proceedings in the Administrative Appeal Court. This chapter reiterates the provisions of Civil Procedural Code regulating proceedings in Civil Appeal Court. Thus, Article 117.6 of the Administrative Procedure Code regulates grounds for returning an appeal, pursuant to which: "Apparent exclusion within the scope of the appeal of existence of possibility of judicial error, i.e. violation of financial and procedural rights which may affect outcome of the case shall also be considered as a ground for returning the appeal." It comes out, that in case when the Civil Court of Appeal verifies compliance of a form of an appeal on civil cases to the law, prior to taking it into proceedings, then in an appeal on administrative case the person shall also substantiate existence of apparently essential violation of financial or procedural rights.

That is, in this case, in the course of taking the appeal into proceedings the court also exercises examination of the appeal in essence to find out whether there are apparent essential violations of the right or not. It will be an essential hindrance to accessibility of justice, besides unjustifiably differing approach is demonstrated in conformity with the civil cases. Moreover, if we

consider that within the scope of administrative proceedings it refers to public relations, that is, justice on a particular case in fact refers to the public and not the to parties of the case.

On the other hand, the Court of Cassation in its decisions returning the appeal of point of law makes reference to the judgment of the lower court, substantiating that the judgment is lawful. The Constitution Court has found out that approval of the fact that judicial error has led or has not led to erroneous resolution of the case does not refer to conditions of admissibility of an application in its nature, approval of this fact may take place in the stage of trial with maintenance of all requirements of justice. Verification of assumption concerning effecting outcome of the case of the person who filed a cassation appeal can be a condition of admissibility of the cassation complaint and not approval of the fact whether judicial error has led or has not led to erroneous resolution of the case.

ԱՍՈԴԻԿ

Տպագրված է «ԱՍՈԴԻԿ» հրատարակչության տպարանում:
Ֆորմատ՝ 70x100 1/16, քուղբ՝ օֆսեթ, տպաքանակ՝ :
- Բ. Երևան, Թումանյան 15, (գրասենյակ)
Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)
Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63
Էլ. փոստ՝ info@asoghik.am